

Innhald

HELGE LØDRUP OG HANS-OLAV ENGER

To grammatikere kikker i *Bokmålsordboka* 235

ERIC PAPAŽIAN

Forsvinner hunkjønnen i norsk? Kommentarer til NLT 1/2022 261

BERIT FJERMESTAD

Nynorskbrukarar si oppfatning og handtering av valfri samsvarsbøying
av svake partisipp i predikative stillingar 297

To grammatikere kikker i *Bokmålsordboka*¹

Helge Lødrup og Hans-Olav Enger

Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo

Bokmålsordboka kom i ny versjon på www i 2022. I denne artikkelen gir vi en kritisk diskusjon av tre forhold ved den grammatiske informasjonen i ordboka som vi synes er utilfredsstillende. For det første har ordboka for lite fokus på den syntaktiske konteksten som ord kan opptre i. For det andre oppfører den rutinemessig ordformer som ikke (eller bare helt marginalt) finnes i språket, f.eks. *gidne* (bestemt adjektivisk perfektum partisipp av *gidde*) og *dyende* (presens partisipp av *dy* (*seg*)). For det tredje gir den en behandling av genus som vi mener bygger på en feilaktig oppfatning av begrepet, og tilslører forholdene i bokmålsnormalen. Vi har også noen betraktninger om hvilken informasjon ordbokbrukeren har bruk for.

Nøkkelord: ordbøker, syntaktisk kontekst, perfektum partisipp, presens partisipp, genus, bøyning

1. Innledning

Bokmålsordboka kom i ny versjon på www i 2022. Vi er ikke oppmerksom på anmeldelser eller andre større kritiske diskusjoner av denne versjonen. En grunn til dette fraværet kan være at den er under revisjon.²

1. Vi vil gjerne få takke de anonyme konsulentene for innspill og kommentarer, og NLT-redaktør Elin Gunleifsen for hennes arbeid med artikkelen.
2. Arbeidet med denne artikkelen ble avsluttet 1. juli 2024 (men se note 3). Websider og ordartikler som vi refererer til, kan ha blitt revidert etter dette. Men alle ordartikler som spiller en rolle i diskusjonen her, hører sannsynligvis med til den ferdigreviderte delen av ordboka. I presentasjonen av ordbokas revisjonsprosjekt står det bl.a. følgende (men legg merke til formuleringen om «nokre unntak»):
«I store delar av 2023 arbeidde redaksjonen med den svært omfattande bokstaven *s*, og i løpet [sic HL/HOE] 2024 skal vi komme gjennom strekket *t* til *å*. Vi har med nokre unntak publisert både dei nyreviderte og splitter nye artiklane som ligg i alfabetstrekket *a* til og med *o*. Alle artiklar blir reviderte og kvalitetssikra i redaksjonen ved UiB (...), så korrekturlesne av ein av seniorkonsulentane våre i Språkrådet (...), før dei blir publiserte på ordbokene.no.» (Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier 2024).

Det er mye bra i ordboka, både i denne versjonen og tidligere. Men nærværende tekst er ingen generell anmeldelse. Den er heller en diskusjon og kritikk av visse sider ved den grammatiske informasjonen i Bokmålsordboka. Vi har ingenting å si om utvalget av oppslagsord, ordbetydninger, osv. Diskusjonen gjelder stort sett mer generelle aspekter ved den grammatiske informasjonen, som berøres lite av at ordboka blir revidert fortløpende.

Vi fokuserer på tre ulike emner hvor vi synes den grammatiske informasjonen er utilfredsstillende. For det første har ordboka for lite fokus på den syntaktiske konteksten som ord kan opptre i (se del 2 nedenfor). For det andre er det uheldig at ordboka rutinemessig oppfører ordformer som knapt eksisterer i språket, som f.eks. *gidne* (bestemt adjektivisk perfektum partisipp av *gidde*) og *dyende* (presens partisipp av *dy* (*seg*)) (del 3). For det tredje kritiserer vi (i del 4) ordbokas behandling av genus, som vi mener bygger på en feilaktig oppfatning av begrepet, og tilslører forholdene i bokmålsnormalen.

Vi er ikke ute etter å angripe ordboka for å ikke følge siste møte i lingvistisk teori. Snarere tvert imot – vi vil forsvare tradisjonelle grammatiske innsikter som går tilbake til antikken. Vi har heller ikke noe ønske om å gjøre ordboka mer komplisert og vanskelig å bruke. I mediene har brukervennlighet blitt vektlagt når redaksjonen reklamerer for 2022-versjonen av ordboka (se f.eks. Svedal 2021). Det kan sikkert være riktig, generelt, men de forholdene vi kritiserer, gjør snarere ordboka mer komplisert enn nødvendig. Vi mener at «det enkle er oftest det beste». De endringene vi kunne ønske oss i ordboka, er endringer som vil gjøre ordboka enklere å bruke for målgruppen.

Noen hovedsynspunkter i denne artikkelen er blitt luftet i et par helt korte innlegg på Språkrådets webside (Lødrup & Enger 2023, Lødrup 2023a) og på Språkspalta på Facebook (Lødrup 2023b). Der har også representanter for Språkrådet/Bokmålsordboka bidratt. De var uenige med oss i mangt, men når det gjelder behandlingen av genus, gikk de langt i å gi oss rett i vår kritikk – for så å lansere et alternativ som for oss ser ut til å være verre enn status quo (mer om dette i del 4.1).

2. Syntaktisk kontekst for ord

En viktig type informasjon i en ordbok er hvilke syntaktiske kontekster ordene typisk brukes i. Slik informasjon er ikke minst nyttig for ordbokbrukere som ikke har det aktuelle språket som førstespråk. For Bokmålsordboka er dette en viktig brukergruppe, som blir invitert til å bruke ordboka ved at det tilbys engelsk og ukrainsk tekst på knapper, meldinger og menyer. (Dette er et valg under

Språk i hovedmenyen.) I Endal (2024) opplyses det at 20 % av brukerne av Bokmålsordboka og Nynorskordboka ikke har norsk som førstespråk.

Bokmålsordboka har ingen annen kilde til informasjon om typisk syntaktisk kontekst enn eksempletsetningene i ordartiklene. Men de kan være utilstrekkelige, også for sentrale bruksmåter av frekvente ord. For å konkretisere nevner vi her noen spredte tilfelle av bruksmåter som ikke er dekket av eksempletsetningene ved det understrekede ordet.

- (1) Jeg ga godteri til barna
(*gi* kan ta objekt og preposisjonsfrase)
- (2) Jeg fortalte barna en historie / Jeg fortalte en historie til barna
(*fortelle* kan ta to objekter eller objekt og preposisjonsfrase)
- (3) Jeg kjente pulsen slå
(*kjenne* kan ta objekt og infinitiv)
- (4) Han hjalp meg å flytte
(*hjelp* kan ta objekt og infinitiv)
- (5) Jeg fortsatte å synge
(*fortsette* kan ta infinitiv)
- (6) Jeg fikk ikke arbeidet / Jeg fikk reparert bilen
(*få* kan ta perfektum partisipp)
- (7) Jeg kalte ham for Pelle
(*kalle* kan ta objekt og predikativ med *for*)
- (8) Jeg er glad du kommer
(*glad* kan ta leddsetning uten *at*)
- (9) Jeg sover med vinduet åpent
(*med* kan ta «småsetning»)
- (10) Jeg kjenner ikke hun Kari som du snakker om
(*hun* kan brukes som psykologisk distal demonstrativ – Johannessen 2008)

I valget av eksempler ser Bokmålsordboka – i likhet med flere andre ordbøker – ut til å ha en forkjærlighet for det spesielle, på bekostning av det ordinære. Som nevnt har *gi* ikke noe eksempel av typen *gi noe til noen*. Men ordboka nevner f.eks. *gi gjenlyd*, *gi tapt*, *gi akt* og *gi tål* (alle uforklart). Og under faste uttrykk er det tre eksempler med *gi blaffen*.

Nå finnes det mer effektive måter å angi syntaktisk kontekst på enn å basere seg på eksempler (Svensén 2009, s. 143–150). Vi skal her ta en kikk på hvordan dette gjøres i Bokmålsordbokas danske og svenske motsvarigheter. *Den Danske*

Ordbog har informasjon om «GRAMMATIK» (som i praksis betyr syntaks), ikke bare for ord, men også underbetydninger av ord. Bruken av grammatiske termer er minimal. I (11)-(13) viser vi informasjonen som gis ved (underbetydninger av) *give, kalde* og *hjælpe*.

- (11) NOGEN giver NOGEN NOGET
 NOGEN giver NOGET (til NOGEN)
 NOGEN giver NOGET/NOGEN væk/bort (til NOGEN)
- (12) NOGEN kalder NOGEN / NOGET (for) NOGET
- (13) NOGEN hjælper (NOGEN) (med NOGET/at+INFINITIV)

Svensk ordbok gjør det samme, men her er termen «KONSTRUKTION».

- (14) någon *ger* (någon/något något)
 någon *ger* ((*bort*) något *till/åt* någon/något)
- (15) någon *kallar* någon/något någon/något/adj
 någon *kallar* någon/något *för* någon/något
- (16) någon *hjälp* någon (*att*+verb)
 någon *hjälp* någon (*med* något/*att*+verb)

Vi mener at det ville ha styrket Bokmålsordboka betraktelig å gi slik informasjon på en tilsvarende måte.

3. Former som knapt eksisterer

Som et eksempel på hvordan grammatisk informasjon gis for et verb som *binde*, kan vi klikke på «Vis bøyning» (som da forandrer seg til «Skjul bøyning»)³. Hvis det som du får opp på din skjerm, ikke er helt likt det under, kommer det av at du har gjort andre valg enn oss i «Innstillinger».

3. Slike bøyingsoppsett finnes også i Det norske akademis ordbok (NAOB). Når du går inn på *binde* og klikker på FULL BOKMÅLSNORM, får du opp den samme informasjonen som i Bokmålsordboka. Rent teknisk foregår dette slik at både Bokmålsordboka og NAOB henter disse oppsettene fra Norsk ordbank (Norsk ordbank 2024), som vedlikeholdes av Språkrådet. (NAOB foretok denne forandringen etter at nærværende artikkel ble ferdigstilt. Den har ingen direkte konsekvenser for det vi ønsker å si, og vi har ikke gjort andre endringer enn å legge til denne fotnoten.)

binde

VERB

Skjul bøyning ^

infinitiv	presens	preteritum	presens perfektum	imperativ
å binde	binder	bandt	har bundet	bind!

perfektum partisipp				presens partisipp
<i>hankjønn / hunkjønn</i>	<i>intetkjønn</i>	<i>bestemt form</i>	<i>flertall</i>	
bunden + substantiv, bundet + substantiv	bundet + substantiv	den/det bundne + substantiv	bundne + substantiv	bindende

Vi har enkelte kommentarer til et slikt oppsett (mer under). Men vi må også si at det er en praktisk måte å gi denne informasjonen på.

Så langt, så vel. Men hvis man slår opp bøyningen av verbet *dy* (*seg*), kan man få frem denne informasjonen.

dy II

VERB

Skjul bøyning ^

infinitiv	presens	preteritum	presens perfektum	imperativ
å dy	dyr	dydde	har dydd	dy!

perfektum partisipp				presens partisipp
<i>hankjønn / hunkjønn</i>	<i>intetkjønn</i>	<i>bestemt form</i>	<i>flertall</i>	
dydd + substantiv	dydd + substantiv	den/det dydde + substantiv	dydde + substantiv	dyende

Men her har adjektivisk perfektum partisipp og presens partisipp ikke noe å gjøre. Det fins ikke noe adjektivisk perfektum partisipp *dydd* i norsk, og heller ikke noe presens partisipp *dyende*. Det er umulig å bruke slike former i en naturlig kontekst.

(17) *en dydd mann

(18) *Ola leste, ikke dyende seg for å le

Tilfellet *dy* illustrerer en hovedinnvending mot den grammatiske informasjonen i Bokmålsordboka: Den oppfører rutinemessig ordformer som er ikke-eksisterende eller tilnærmet ikke-eksisterende. Alle bøyingsoversikter for verb er – med

noen få unntak – utstyrt med presens partisipp og adjektivisk perfektum partisipp, uavhengig av om slike former fins i språket eller ikke. Vi tillater oss å tvile på at noen vil akseptere eksempler som

- (19) *den angåtte mannen
- (20) *den bodde mannen
- (21) *Ola la seg i sengen latende katten ligge i fred
- (22) *Ola kom inn i stua tilbyende meg en øl

I den første utgaven av ordboka fra 1986 ble den grammatiske informasjonen ved *dy* (*seg*) gitt slik: v4. Dette var en forkortelse for en bøyingsklasse som var definert ved hjelp av to eksempelparadigmer foran i boka, nemlig paradigmene for *nå* og *bie* – **uten** adjektivisk perfektum partisipp eller presens partisipp. Det var naturligvis tungvint, men det hadde likevel den fordelene fremfor dagens utgave at det ikke ble gitt feilinformasjon.

Når vi sier at former ikke eksisterer, mener vi ikke noe annet enn det som er vanlig i språkforskningen: at forma intuitivt virker helt uakseptabel, og at vi ikke finner overbevisende støtte for den i tekst. Vi har ikke systematisk testet intuitiv akseptabilitet eller faktisk bruk. Alle vurderinger vi har gjort her, kan naturligvis overprøves av leseren, som kanskje synes at f.eks. eksempel (19) ikke er så ille. Men dette har ikke så mye å si for det generelle poenget vårt – som er at ordboka gjør en feil når den utstyrt (nesten) alle verb med adjektivisk perfektum partisipp og presens partisipp.

Vi ser ikke noen grunn til å sette opp ikke-eksisterende former i en ordbok. Tvert imot virker det helt meningsløst. Fra ordbokbrukerens perspektiv er dette i beste fall ren støy. I verste fall kan det forlede brukeren til å tro at formene faktisk fins. Dette må være et problem ikke minst for brukere som ikke har norsk som førstespråk, som Bokmålsordboka altså eksplisitt inviterer inn, jf. del 2. Forfatterne av denne artikkelen bruker jevnlig enspråklige ordbøker for fremmedspråk som oppgir bøyning (f.eks. *Le Robert*, *Duden*), og det har aldri falt oss inn at noen av formene vi finner, kunne være ikke-eksisterende former som er laget i redaksjonen.

Den brukeren som ikke har norsk som førstespråk, kan ut fra Bokmålsordboka tenke at *dyende* er like kurant som *gående*, at *den bodde mannen* er like bra som *den solgte kaka*. Det er ikke noe i ordboka som sier noe annet.

I en del tilfelle fører ordboka opp alternative former – både eksisterende og ikke-eksisterende – som gjør boksen med grammatisk informasjon enda mer frytinngytende – og etter vårt syn misvisende:

hygge II

VERB

Skjul bøyning ^

infinitiv	presens	preteritum	presens perfektum	imperativ
å hygge	hygger	hygde	har hygd	hygg!
		hygga	har hygga	
		hygget	har hygget	

perfektum partisipp				presens partisipp
hankjønn / hunkjønn	intetkjønn	bestemt form	flertall	
hygd + substantiv	hygd + substantiv	den/det hygde + substantiv	hygde + substantiv	hyggende
hygga + substantiv	hygga + substantiv	den/det hygga + substantiv	hygga + substantiv	
hygget + substantiv	hygget + substantiv	den/det hyggede + substantiv	hyggede + substantiv	
		den/det hyggete + substantiv	hyggete + substantiv	

Former som *dydd* og *dyende* og *hygd* og *hyggende* kan ganske enkelt fjernes fra ordboka. Da ville ordboka bli både mer tilfredsstillende språkvitenskapelig og mer brukervennlig.

Vi vet ikke hva slags resonnement det kan ligge bak inkluderingen av former som *dydd* og *dyende* og *hygd* og *hyggende*. Kanskje har man i redaksjonen tenkt at et ord av en viss ordklasse har en maksimal mengde bøyingsformer, og at det er naturlig å forvente at alle ordene i ordklassen har alle disse formene. Denne typen resonnement må nesten ligge bakom når man har utstyrt (nesten) alle verb med imperativ – også verb hvor imperativ åpenbart ikke kan brukes, som f.eks. *forlyde*, *gjelde*, *innebære*, *medføre* og *påhvile*.

Om ideen altså er at alle ord har fulle paradigmer, er ideen uheldig av flere grunner. Defekt bøyning er et velkjent fenomen (jf. f.eks. Karlsson 2000, Haspelmath 2002, s. 142). Karlsson (2000) gir mange eksempler. Svensk har ingen entallsform av *svear* ‘innbyggere av Svealand’, engelsk ingen entallsform av *measles* ‘meslinger’. Defektivitet bør ideelt sett vises i ordbøker, som når *Duden* under det tyske verbet *regnen* ‘regne’ kommenterer ‘unpersönlich’, og dermed får fram at det eneste mulige subjektet er *es* ‘det’.

Videre er det slett ikke klart at vi opererer innenfor verbparadigmet i diskusjonen om adjektiviske perfektum partisipp og presens partisipp. Et adjektivisk perfektum partisipp er ganske enkelt et derivert adjektiv (Lie 1994). Status for presens partisipp er mer diskutabel, men adjektivisk bruk er dominer-

ende i norsk (Kinn 2014, Lødrup 2016). Situasjonen er da at verken adjektivisk perfektum partisipp eller presens partisipp er en del av et verbparadigme – selv om dette er noe mindre klart for sistnevnte. Som kjent er avledning gjerne mindre regulær enn bøyning, så det kan ikke i utgangspunktet være noen forventning om at alle verb skal ha adjektivisk perfektum partisipp eller presens partisipp.

La oss se litt nærmere på de involverte kategoriene. Presens partisipp skaper mange utfordringer for norsk grammatikk. Grensen mellom mulige og umulige presens partisipp er ikke alltid like skarp (Kinn 2014). Mange verb har ikke noe produktivt dannet presens partisipp i vanlig språkbruk, inkludert høyfrekvente verb som *ha*, *få*, *si*, *gi*. Alle disse er imidlertid oppført med presens partisipp i ordboka, og iallfall for oss virker de oppførte formene *haende*, *fående*, *siende* og *giende* lite akseptable. For en del verb fins det presens partisipp som har idiosynkratiske egenskaper med hensyn til form og/eller innhold, som *givende* eller *spennende*.

Vi er ikke oppmerksom på noen generalisering for hvilke verb som kan og ikke kan danne presens partisipp. Det kan se ut til å være mest produktivt med enverdige verb (Sveen 1990, s. 134–39). Det ser ut til å være mulig å skille ut enkelte grammatisk definerte grupper av verb som mangler presens partisipp i språket – men altså dessverre ikke i Bokmålsordboka:

- Inherent refleksive verb har ikke presens partisipp (f.eks. *hygge seg*, *dy seg*).
- Negativt polære verb (dvs. verb som krever en negativ kontekst, se Johannessen 2003) har ikke presens partisipp (f.eks. *gidde*, *begripe*, *dy seg*).
- Subjekt-til-subjekt-løftingsverb har ikke presens partisipp (f.eks. *pleie*).⁴

Når det gjelder adjektivisk perfektum partisipp, er reglene velkjente og nokså rett frem: Det kreves enten et uakkusativt verb som betegner en overgang (f.eks. *en forsvunnet skatt*, *en visnet blomst*), eller et passivt transitivt verb (*den stjålne bilen*, *den overrakte medaljen*). Adjektiviske perfektum partisipp som avviker fra dette, høres ikke bare merkelige ut – de er uforståelige, og det er dermed umulig å bruke dem i en kontekst. Verbet *gidde* er oppført med adjektivisk perfektum partisipp, men hva skulle f.eks. *den gidne mannen* eller *den gidne*

4. Denne generaliseringen blir delvis tilslørt av at flere verb kan brukes enten med eller uten subjektløfting, f.eks. *begynne*. Men variantene har (rimelig nok) samme grammatiske informasjon i ordboka.

treeningen bety – og er det noe poeng i å åpne for dem i en ordbok for «vanlige brukere»?

Adjektiviske partisipper som avviker fra reglene, forekommer i svært begrenset omfang. For eksempel er verbet *arbeide* uergativt, og et adjektivisk perfektum partisipp er normalt umulig (**en arbeidet mann*). Riktignok har vi uttrykket *per arbeidet time*, men det må kunne kalles en perifer mulighet.

Et noe annet fenomen er at ord kan endre syntaktiske og semantiske egenskaper gjennom orddanning. Et forledd kan endre partisippets egenskaper, slik at det nye ordet kan opptre som adjektivisk partisipp, selv om partisippet ikke kunne det i utgangspunktet. Det sammensatte *gjennomarbeidet* kan uten tvil brukes adjektivisk, jf. *en gjennomarbeidet roman*. Men dette angår ikke direkte ordbokartikkelen for etterleddet i sammensetningen, altså *arbeide*. (På samme vis er for eksempel *overarbeidet*, *gjennomblødd* og *ihjelhygget* alle fullt kurante i adjektivisk bruk, enda *arbeidet*, *blødd* og *hygget* ikke er det.)

I Språkspalta på Facebook ga prosjektleder Margunn Rauset en forklaring på at ikke-eksisterende former oppført i Bokmålsordboka (i kommentarfeltet under Lødrup 2023b):

Bokmålsordboka og Nynorskordboka ble digitalisert og gjort tilgjengelige på nettet på 1990-tallet. På et senere punkt ble det bestemt at oppslagsordene skulle få fulle bøyingsparadigmer, og disse ble langt på vei generert datamaskinelt. Det var sikkert noe manuell kontroll, men nok ikke så mye som vi i dag kanskje kunne ønska oss. Resultatet var **at oppslagsordene som regel fikk fulle paradigmer uten hensyn til hvilke former som faktisk forekommer** [vår utheving] f.eks. i korpus.

Det er gjort noe opprydding av dette seinere, særlig når det gjelder gradbøyde former. Bortsett fra det er det i stor grad fortsatt slik at det står fulle bøyingsparadigmer. Vi får en del henvendelser fra brukere som reagerer på dette – f.eks. «Hvorfor står formen snøene i ordboka? Stemmer det ikke at snø bare kan brukes i entall?». Svaret vi gir da, er at fulle paradigmer er oppført av to grunner: 1) Dagens store tekstkorpus viser at marginale former som snøene faktisk også forekommer av og til. 2) Ordbøkene skal vise hvilke bøyingsformer som er korrekte dersom noen ønsker å bruke dem. Informasjon om hvilke former som er vanlige eller mindre vanlige i bruk, hører ikke hjemme i bøyings-skjemaene, men i selve artiklene. Til dette siste er det likevel å si at ordbøkene per i dag i liten grad gjør greie for hvilke former som er mye eller lite brukt. (Språkspalta, Facebook 30. mars 2023)

Bokmålsordbokas prosjektleder sier altså at «Ordbøkene skal vise hvilke bøyingsformer som er korrekte dersom noen ønsker å bruke dem.» Dette synspunktet kan diskuteres. Vi vil begynne med å slå fast at det kan ikke finnes noe slik som en korrekt bøyingsform av et ord som ikke eksisterer i språket. Språkrådet skal normere norsk språk, men på hvilken måte f.eks. *gidne* (angivelig adjektivisk perfektum partisipp bestemt form av *gidde*) er en del av norsk språk, er mildest talt uklart. Det gir ikke mening å betegne en slik form som korrekt.

Hvis noen ønsker å bruke en form som ikke fins, er ordbokas primære oppgave ikke å servere dem den forma, men å fortelle dem at den ikke fins. Ordbokas oppgave kan iallfall ikke være å presentere forma *gidne* på lik linje med *skrevne*, som om de to hadde samme status. Men det er faktisk dette Bokmålsordboka gjør nå. Dessverre. (Om noen absolutt skulle ønske å bruke et partisipp av *gidde*, for eksempel i dadaistisk poesi, klarer de nok å finne på en form uten hjelp av ordboka.)

Som nevnt ovenfor: Defekt bøyning fins. Prosjektlederen har absolutt et poeng når hun påpeker at det fins tilfelle hvor skillet mellom det mulige og umulige er flytende (se for eksempel Karlsson 2000, Nikolaev & Bermel 2022 eller Vindenes & Enger 2020). Men vi er ikke enige med henne når det gjelder hvordan dette bør behandles. I en vitenskapelig ordbok kunne det være nærliggende å ta med alle former som det fins noe evidens for. Men Bokmålsordboka er ikke en vitenskapelig ordbok, den er laget for å være et hjelpemiddel for «vanlige» folk som skriver. Tilfellet *snøer*, som nevnes i sitatet over, er interessant. Vi har iallfall vanskelig for å se for oss en setning hvor vi vil anbefale forma *snøer*. Etter vårt syn bør ordboka her ta ordbokbrukerens perspektiv. Det som brukeren trenger, er konkret hjelp og råd. For en usikker sekstenåring som vil skrive riktig, vil nok det beste rådet være å ikke bruke en marginal form – og det kan formidles ved at den ikke er oppført. Den praksisen Bokmålsordboka har lagt seg på nå, er å liste svært diskutabile flertallsformer som *snøer* som om de var like gode som helt kurante flertallsformer som *gutter*.

Andre mengdeord som er utstyrt med flertallsformer, er f.eks. *møkk*, *rot*, *skitt*, *smør*, *smuss*, *snørr*. Vi stiller oss undrende til eksempler som f.eks. *møkker*, *skitter*, *snørrer*. Ved at slike former listes som om de var det normale, trekker Bokmålsordboka i tvil en åpenbar og velkjent generalisering i norsk grammatikk, nemlig at mengdeord normalt ikke har flertall.⁵

5. Det finnes også andre tilfelle av at substantiver som ikke kan stå i flertall, er utstyrt med fullt paradigme. Det gjelder bl.a. idiombitene *kjenne* (som i *gi til kjenne*), *stær* (som i *grønn stær*) og *blaff* (sic – som i *gi blaffen*).

Prosjektlederen sier altså at «Ordbøkene skal vise hvilke bøyingsformer som er korrekte dersom noen ønsker å bruke dem.» Men ett sted går det visst likevel en grense. Selv i Bokmålsordboka er enkelte grupper av verb forskånet fra å ha ubrukkelige adjektiviske perfektum partisipp og presens partisipp. Det gjelder noen modale hjelpeverb og verb på *-s*, som *synes* og *ferdes*. (Men *skulle* og *kunne* og *ville* har presens partisipp, *kunne* og *ville* også adjektivisk perfektum partisipp – *kunne* riktignok bare i intetkjønn!) Modale hjelpeverb og verb på *-s* mangler også imperativ.⁶

Vi har kritisert ordboka for å gi for mye og villedende grammatisk informasjon. Det kunne da være interessant å se på et par tilfelle av grammatisk informasjon som overhodet ikke er nevnt i Bokmålsordboka.

Muligheten for å bruke *være* som hjelpeverb i perfektum er ikke nevnt. Ordboka tar med noen formord i den grammatiske informasjonen. For verb er det infinitivmerke og hjelpeverb i presens perfektum. Dette hjelpeverbet er alltid *har*. Muligheten for *være* er aldri nevnt, til tross for at dette er en mulighet som er tillatt i bokmål (Språkrådet 2023a). Det er vanskelig for ordbokbrukeren å tolke fraværet av *være* på annen måte enn at det er forbudt. Det kan være opplysende å sammenligne med angivelsen av ubestemt artikkel ved substantiver – f.eks. ved *bok* oppføres *ei/en* (diskutert i del 4.1).

Bøying i passiv er heller ikke nevnt. Vi tenker da ikke på muligheten for passive partisipp, som har samme form som aktive partisipp, men bøyning med *-s*-suffikset. Ordboka har naturligvis egne oppslag for verb på *-s* som ikke er passive, som *synes*, *ferdes*, osv. Muligheten for bøyning med *-s*, som i *spises*, nevnes ikke, til tross for at dette også må være en del av et verbparadigme (Faarlund & al. 1997, s. 512–13, Enger 2000). Bokmålsordboka behandler i praksis *-s*-passiv som bøyning. Det er ikke noe eget oppslag for f.eks. *spises*. Hvis man søker etter *spises*, kommer man rett til ordartikkelen for *spise*. Men der finner man altså ikke *spises*.

Vi vet ikke hvorfor passiv bøyning ikke er med i verbalparadigmene når de så opplagt hører hjemme der. Men det kunne være fristende å spekulere. En påfallende egenskap ved morfologisk passiv er at det (nesten) bare fins én form, som kan brukes i både infinitiv og presens. Er forma så enkelt prediktabel at den ikke behøver å nevnes? Men det er neppe grunnen, for f.eks. imperativ er (nesten) like prediktabel.

6. Men ellers ser det ikke ut til at verb mangler imperativ – heller ikke de som virker helt umulige. Som nevnt i del 3 er til og med verb som *forlyde*, *gjelde*, *innebære*, *medføre* og *påhvile* oppført med imperativ.

Et annet forhold er at det fins unntak fra passiv – verb som f.eks. *forestille*, *innebære*, *tilhøre* har ikke passiv (Lødrup 2000). Da skulle man tro at den løsningen som ville passet best med ordboka for øvrig, ville vært å føre opp passivformer av alle verb, uavhengig av passiverbarhet. Eller kanskje er problemet at -s-passiv ikke er mulig ved alle former i paradigmet. Det forekommer at man ser en preteritumsform i tekst, som *sendtes*, men det er nokså marginalt. Og partisipper er utenkelige. Er det dette som skaper problemer for ordboka? Måtte alle verb ha fått fullt passivparadigme hvis passiv skulle vært med? (Ikke vet vi.)⁷

I diskusjonen i denne delen (3) har vi ikke bare argumentert språkviten-skapelig, vi har også forsøkt å ta ordbokbrukerens perspektiv. I den forbindelse er det også et annet forhold som må nevnes. For ordbokbrukeren er det ikke bare forvirrende at ordboka fører opp så mange former som knapt eksisterer. Forvirringen akselererer når ordboka også fører opp alle valgfrie former av et ord på lik linje. For en rekke ord er det som kjent flere valgfrie former, og en del av dem er lite brukt (se Helset 2024 og referanser der). Slike former finner vi f.eks. i ordartiklene for *hygge* (gjengitt over) og *arbeide* (neste side).

Ordbokbrukeren må lese gjennom en rekke bøyingsformer som til dels brukes lite. Det er ikke gitt at det er et godt råd til en stilistisk usikker seksten-åring å skrive f.eks. *arbeidde*. Ordartiklene for *hygge* og *arbeide* viser også hvordan ulike valgfrie former gir grunnlag for flere ikke-eksisterende adjektivi-ske partisippformer.

Det som er problemet her, er at ordboka må gjengi alle valgfrie former. Det kan vi ikke klandre Bokmålsordboka for; dette er nødvendig for at ordboka skal være godkjent til skolebruk (Språkrådet 2023c). En kunne tenke seg at Bokmålsordboka tilbød en alternativ versjon uten «sjeldne» former. Begrepet «sjeldne» burde la seg operasjonalisere på en eller annen måte. En versjon uten sjeldne former kunne man la brukeren velge f.eks. ved å klikke i en boks i ord-bøkene.no. Ulempen med en slik strategi er likevel åpenbar: I praksis kunne den bidra til ytterligere usynliggjøring av mindre brukte varianter, i praksis oftest radikalt bokmål. Her står Bokmålsordboka i skvis mellom sine ulike funk-sjoner. Vi har absolutt ikke noen fasit på det problemet.

7. Heller ikke Nynorskordboka fører opp passiv bøyning. Men her kunne det faktisk vært et behov for å «vise hvilke bøyingsformer som er korrekte dersom noen ønsker å bruke dem». Nynorsk tekst inneholder ikke sjelden passive presensformer som viser at språk-brukerne har problemer med (og ønske om) å finne frem til en form (f.eks. *sendest* eller *sendast* eller *sendas* eller *sendes* som presens av *sendast*). Men passive presensformer er som kjent forbudt i nynorsknormen.

arbeide

VERB

Skjul bøyning ^

infinitiv	presens	preteritum	presens perfektum	imperativ
å arbeide	arbeider	arbeida	har arbeida	arbeid!
		arbeidde	har arbeidd	
		arbeidet	har arbeidet	

perfektum partisipp				presens partisipp
hankjønn / hunkjønn	intetkjønn	bestemt form	flertall	
arbeida + substantiv	arbeida + substantiv	den/det arbeida + substantiv	arbeida + substantiv	arbeidende
arbeidd + substantiv	arbeidd + substantiv	den/det arbeidde + substantiv	arbeidde + substantiv	
arbeidet + substantiv	arbeidet + substantiv	den/det arbeidede + substantiv	arbeidede + substantiv	
		den/det arbeidete + substantiv	arbeidete + substantiv	

4. Genus

4.1 To genus vs. tre genus

Et slående trekk ved gjeldende bokmålsnormal er at den tillater både et tregenussystem med hankjønn, hunkjønn og intetkjønn og et togenussystem med felleskjønn og intetkjønn.⁸ Innenfor tregenussystemet er det opp til den enkelte språkbruker å velge hvilke substantiver som blir behandlet som hunkjønnsord, innenfor den mengden av substantiver som tillater begge genus. Dette skaper unektelig problemer i beskrivelsen nær sagt uansett (se for eksempel Johannessen 1990 for drøfting), men etter vårt syn har Bokmålsordboka ikke valgt den heldigste løsningen.

Togenussystemet er ganske vanlig i dagens språkbruk, både i tale, og enda mer i skrift. Og det er på sterk fremmarsj i talespråk. Det har – liksom genus generelt – vært et sentralt emne i forskningen det siste tiåret. (Vi gir bare noen få referanser om teori og empiri fra skrift og tale her: Enger 2004a, 2004b, Lødrup 2011a, Dyvik 2018, Busterud et al. 2019, Van Baal et al. 2023).

8. Eksistensen av togenussystemet blir riktignok undergravet ved at Bokmålsordboka inneholder noen ord som bare er oppført som hunkjønn. Vi vet ikke hvor mange det er, men gruppen inkluderer iallfall *gamla*, *smukka*, *slemma*, *tjukka*, *svarta* og *søta*. Det er vanskelig å forstå dette som noe annet enn en feil – det ville være meningsløst om bokmål skulle forby *Gamla er min* når *Dama er min* er tillatt.

Men i Bokmålsordboka er felleskjønn usynlig. Det er som om det ikke eksisterer. Et fritekststøk i hele ordboka viser at ordet felleskjønn er brukt tre ganger – to ganger som forklaring av ‘genus commune’, og en gang som oppslagsord, med en forklaring som er feilaktig (gjengitt under). Når man slår opp på f.eks. ‘klokke’, står det øverst i ordartikkelen «SUBSTANTIV *hankjønn eller hunkjønn*». Men dette er ikke helt riktig – i bokmålsnormalen er ordet hankjønn eller hunkjønn eller felleskjønn.

Den grammatiske informasjonen for et substantiv som kan være hankjønn, hunkjønn eller felleskjønn, er satt opp slik:

klokke₁

SUBSTANTIV *hankjønn eller hunkjønn*

Skjul bøyning ^

kjønn	entall		flertall	
	ubestemt form	bestemt form	ubestemt form	bestemt form
hankjønn	<i>en klokke</i>	klokken	klokker	klokkene
hunkjønn	<i>ei/en klokke</i>	klokka		

Lødrup & Enger (2023) kritiserte dette oppsettet, som altså sier at *en klokke* kan ha et annet genus enn *en klokke*, og at *en klokke* kan ha samme genus som *ei klokke*. Det er tydeligvis *-a*-endelsen som er Kriteriet med stor K for hunkjønn for Bokmålsordboka. Men *-a*-endelsen er ikke nødvendigvis bundet til hunkjønn. Det gjelder både i tale og skrift, og dessuten i gjeldende bokmålsnormal, som nettopp tillater *en klokke* – *klokka*. Både i norsk og internasjonal språkvitenskap er det ukontroversielt at grammatisk kjønn er definert av måten et substantiv kongruerer på (se f.eks. referansene over). I *en klokke* kongruerer *klokke* med *en*, som er hankjønn eller felleskjønn, og det er da hankjønn eller felleskjønn. I *ei klokke* kongruerer *klokke* med *ei*, som er hunkjønn, og det er da hunkjønn. Med ordbokas oppsett er ikke genus noe meningsfullt begrep.

Det er slående at ordboka gir forklaringer av hankjønn, hunkjønn og intetkjønn som ikke fungerer. I de aktuelle ordartiklene er bruken som grammatisk term forklart slik. (Vi viser den relevante delen av ordartikkelen).

hankjønn

- grammatisk kategori som substantiver deles inn i, og som adjektiver, pronomener og determinativer kan bøyes i; maskulinum (1); til forskjell fra hunkjønn (2) og intetkjønn

hunkjønn

2. grammatisk kategori som substantiver deles inn i, og som adjektiver, pronomen og determinativer kan bøyes i; femininum (1); til forskjell fra hankjønn (2) og intetkjønn

intetkjønn

- grammatisk kategori som en deler substantiv inn i, og som adjektiv, pronomen og determinativ kan bøyes i; nøytrum (1); til forskjell fra hankjønn (2) og hunkjønn (2)

Forklaringene i Bokmålsordboka ser mer ut som en forklaring av overbegrepet genus. Den vanlige leseren som får inntrykk av at «hankjønn» og «hunkjønn» og «intetkjønn» er synonyme, må nesten være unnskyldt(!). Derimot er felleskjønn forklart på en helt annen måte:⁹

felleskjønn

- i **språkvitenskap: bøyingsklasse som har oppstått ved sammenfall av hankjønn og hunkjønn**

Men bøyingsklasse er noe helt annet enn genus. En slik forklaring er likevel egentlig ikke overraskende når man ser på praksis i ordboka.¹⁰

I Språkrådets svar til Lødrup og Enger (2023) ble vi faktisk langt på vei gitt rett i vår kritikk av behandlingen av genus i ordboka. Men Språkrådet (2023b) opplyser at de vil foreslå «en justert framstillingsmåte», og gir dette nye artikkeloppsettet:

SUBSTANTIV hunkjønn

entall		flertall	
<i>ubestemt form</i>	<i>bestemt form</i>	<i>ubestemt form</i>	<i>bestemt form</i>
ei/en klokke	klokka	klokker	klokkene
en klokke	klokken		

9. Nynorskordboka har de samme forklaringene som Bokmålsordboka av hankjønn, hunkjønn og intetkjønn. Men felleskjønn er forklart som «samanfall av hankjønn og hokjønn».
10. Ordboka inneholder også andre eksempler på et uavklart forhold til begrepet genus. Ordene *meslinger*, *høns* og *opptøyer* er rimelig nok bare oppført med flertallsformer. Men det første er oppført som hankjønn og de to siste som intetkjønn. Det finnes imidlertid ikke noen evidens for dette. Det er som kjent slik at kategorier som kongruerer med substantiver, ikke skiller mellom ulike genusformer i flertall. Substantiver som bare finnes i flertall, kan derfor ikke ha noe genus.

Forslaget er altså «at ordboka gir opplysning om hvilke substantiv som **kan** være hunkjønn, som i rettskrivinga er ei gruppe det finnes felles bøyingsregler for» (Språkrådet 2023b).

For ordbokbrukeren gir det liten mening at klassifiseringen av et ord er basert på en egenskap som ordet kan ha, og kanskje ikke har i hens varietet. Fra vårt ståsted ser det ut som ordboka er litt for lite interessert i vanlige ordbokbrukeres perspektiv. Å gruppere ord etter grammatiske egenskaper de *kan* ha, men ikke nødvendigvis har, hører mer hjemme i en teoretisk språkvitenskapelig diskusjon, eller i en katalog for internt bruk i Språkrådet. Realiteten er at *klokke* er oppført som hunkjønn uavhengig av både kongruens og bøyning. Et oppsett som dette kan bare ødelegge ordbokbrukerens forståelse av begrepet *genus*.

De to oppsettene for grammatisk informasjon om substantiver som er nevnt her – Bokmålsordbokas og Språkrådets nye forslag – har det til felles at *genus* som meningsfullt begrep forsvinner. Begrepet kongruens, som vår forståelse av *genus* er basert på, går med i dragsuget. Dette skal vi se nærmere på i del 4.2, hvor vi viser hvordan de problemene oppsettet for substantiver skaper, forplanter seg til kongruerende ord. To sentrale grammatiske begreper som har vært viktige og nyttige siden antikken, blir i praksis ubrukelige.

Det er svært uheldig at Bokmålsordboka ikke forholder seg til standardoppfatningen av *genus* og kongruens. Den vil ordbokbrukeren uansett møte i vanlige oppslagsverk som Store norske leksikon og Wikipedia, og eventuelt i studier i morsmål og fremmedspråk og lingvistikk. Ordbokas praksis er spesielt problematisk i forhold til skolen og lærerutdanningen. Som grammatikere ønsker vi å gjøre studentene våre oppmerksomme på at det fins mye god grammatikk i ei god ordbok. I dette tilfellet må vi i stedet bruke tid på å forklare hvorfor Bokmålsordbokas oppfatning er feilaktig.

Et annet problem med Bokmålsordbokas oppfatning er at den tilslører en interessant endring som er i ferd med å skje i norsk her og nå: Hunkjønn holder på å forsvinne i mange varieteter. Dette har vært og er gjenstand for interessant forskning (se f.eks. Busterud et al. 2019, Van Baal et al. 2023). Denne forskningen er basert på den gjengse forståelsen av *genus*. Når innoverende språkbukere sier *en klokke - klokka* i stedet for *ei klokke - klokka*, forstår man det som en endring i *genus*. Men med oppfatningen av *genus* i Bokmålsordboka, der endelsen som sagt er det ene Kriteriet, blir det ikke noe annet enn en utskifting av hunkjønnsartikkelen.

Hvordan burde så ordboka ha satt opp substantivparadigmet for *klokke*? Vårt forslag er lite oppsiktsvekkende, men vi vil gå en liten omvei og begynne

med en liten refleksjon over begrepet paradigme. I utgangspunktet er et paradigme ganske enkelt en liste over bøyingsformene til et leksem. Paradigmet inneholder da utelukkende enkeltord. Riktignok er det enkelte grammatikere som har tatt til orde for at paradigmet også må ha med grammatiske ord ved perifrastisk realisering av former som presens perfektum (f.eks. Haspelmath 2002, Ackerman et al. 2011), men den problematikken legger vi til side her. Når man blar i bøyingsoversikter av ymse slag for ymse språk, er det slående hvor vanlig det er at paradigmer oppgis slik at de inneholder grammatiske ord, også der ingen ville regne med perifraser. Det fins ulike eksempler – f.eks. personlige pronomen ved personbøyning av verb, preposisjoner ved kasusbøyning av substantiver, underordnende konjunksjon ved konjunktivformer (som omtrent bare fins i leddsetninger i fransk), osv.

- (23) ich bin, du bist, er/sie/es ist ... (tysk)
jeg er, du er, han/hun/det er
- (24) hestur, um hest, frá hesti, til hests ... (islandsk)
hest.NOM, om hest.AKK, frá hest.DAT til hest.GEN
- (25) que je sois, que tu sois, qu'il/elle soit ... (fransk)
at jeg er.KONJ, at du er.KONJ, at han/hun er.KONJ

De grammatiske ordene her er ikke språkvitenskapelig motivert – de er vel med av mnemotekniske hensyn, for å holde orden på hvor i paradigmet vi er, eksemplifisere en typisk bruk av forma, osv. For norske substantiver er det tradisjon for å sitere paradigmet slik: *en hest - (den) hesten - flere hester - alle hestene*. Men det gjør ikke determinativene til en del av substantivparadigmet.

Det er ikke vanskelig å sette opp paradigmet for *klokke*. Legg merke til at paradigmet bare inneholder ordformer, og at genus ikke er angitt i paradigmet.

klokke

SUBSTANTIV hankjønn/hunkjønn/felleskjønn

	ubestemt	bestemt
entall	klokke	klokken/klokka
flertall	klokker	klokkene

En mulig innvending mot dette forslaget er følgende: Det er ikke noe som forteller ordbokbrukeren at man må bruke *klokka* i bestemt form hvis man har *klokke* som hunkjønn. Det kan sees som en ulempe. Vi mener likevel at vår løs-

ning er bedre enn ordbokas, som bare får uttrykt denne regelen ved å ta livet av sentrale grammatiske begreper som genus og kongruens. Selv om vi ikke har empirisk evidens her, vil vi tro at brudd på denne regelen ikke utgjør noe stort problem i praksis. Det er nå en gang slik at det er grenser for hvor mye grammatisk informasjon en ordbok kan gi.

4.2 Kongruerende former

Ordbokas fremstillingsmåte skaper problemer og inkonsekvenser for ord som kongruerer med substantiver. Vi skal se på noen av dem. For enkelhets skyld tar vi nå utgangspunkt i ordbokas nåværende oppsett, for vi vet ikke hvilke endringer Språkrådets nye oppsett (over) eventuelt ville føre med seg for grammatisk informasjon ved kongruerende ord.

Adjektivet *liten* får oppført forma *liten* som hankjønnsform og *lita* og *liten* som hunkjønnsformer.

liten

ADJEKTIV

Skjul bøyning ^

entall				flertall
<i>hankjønn</i>	<i>hunkjønn</i>	<i>intetkjønn</i>	<i>bestemt form</i>	
liten	lita, liten	lite, smått	lille, vesle	små

Når vi sammenholder ordbokas informasjon her med informasjonen om *klokke*, tilsier det at vi må kunne skrive både *en lita klokke* og *ei liten klokke*. (Mer om dette under.)

To andre ord som er utstyrt med tilsvarende informasjon, er *annen* og *ingen*.

annen

DETERMINATIV *demonstrativ*

Skjul bøyning ^

entall				flertall
<i>hankjønn</i>	<i>hunkjønn</i>	<i>intetkjønn</i>	<i>bestemt form</i>	
annen	anna, annen	anna, annet	andre	andre

ingen

DETERMINATIV *kvantor*

Skjul bøyning ^

entall			flertall
<i>hankjønn</i>	<i>hunkjønn</i>	<i>intetkjønn</i>	
ingen	inga, ingen	intet	ingen

Den informasjonen vi har gjengitt så langt, tilsier at vi må kunne skrive *en anna lita klokke*, *ei annen liten klokke*, *inga liten klokke*, *ingen anna klokke*, osv. Men når vi trekker inn informasjonen om bestemt artikkel, blir det hele mer komplisert. Determinativet *en* er nemlig oppført med *en* som hankjønnform og *ei* som hunkjønnform.

en, én

DETERMINATIV *kvantor*

Skjul bøyning ^

entall		
<i>hankjønn</i>	<i>hunkjønn</i>	<i>intetkjønn</i>
en	ei	et
én	éi	ett

Så da blir det visst ikke helt slik det så ut over likevel. Den eneste hunkjønnforma er *ei*, så ordboka godkjenner likevel ikke *en klokke* som hunkjønn – til tross for at *en klokke* står under hunkjønn i bøyningen av *klokke* (over). Hvis ordboka skulle være konsistent, måtte *en* alternativt kunne være hunkjønn.

Når vi trekker inn informasjonen under *en*, tillater ikke ordboka *en anna lita klokke*, for *en* er nå bare hankjønn og *anna* og *lita* er bare hunkjønn. Men både *ei liten klokke* og *ei annen klokke* er fortsatt tillatt, for ordboka har jo både *liten* og *annen* som hunkjønn. Problemet er nå at *ei liten klokke* er umulig i språket, så langt vi kjenner til, mens *ei annen klokke* er mulig i flere varieteter. Men *liten* og *annen* er behandlet på samme måte i ordboka – som mulige hunkjønnformer som kan velges som alternativ til *lita* og *anna*. Imidlertid er det bare *annen/anna* som representerer et reelt tilfelle av valg. Tilfellet *liten/lita* er

bare en kunstig nødløsning på ett av problemene som oppstår når *en klokke* kan være hunkjønn.

Også *eigen* har egne former i hankjønn og hunkjønn.

egen_{II}, eigen

DETERMINATIV

Skjul bøyning ^

entall				flertall
<i>hankjønn</i>	<i>hunkjønn</i>	<i>intetkjønn</i>	<i>bestemt form</i>	
eigen	eigen	eget	egne	egne
eigen	eiga	eige	eigne	eigne

Også possessivene *min*, *din* og *sin*, her representert av *min*, har egne former i hankjønn og hunkjønn.

min_I

DETERMINATIV *possessiv*

Skjul bøyning ^

entall			flertall
<i>hankjønn</i>	<i>hunkjønn</i>	<i>intetkjønn</i>	
min	mi	mitt	mine

Men *min/din/sin* reiser sine egne problemer. La oss se nærmere på forma *mi*. Det er uten videre klart at *mi* kan være en feminin kongruensform – f.eks. skriver man *mi bok* og *Boka er mi* hvis og bare hvis man har hunkjønn. Men vi vil tillate oss å tro at alle bokmållsskrivende bruker *mi* som etterstilt possessiv – unntatt de som ikke bruker *-a* som bestemthetsuffix i det hele. Og ut fra det vi har sagt om avgrensning av genus over, kan *mi* vanskelig være en feminin kongruensform i *boka mi* hvis den aktuelle varieteten har *en bok*. Men ordboka tar ikke høyde for dette.

Det er uomgjengelig nødvendig å gjøre et skille mellom to typer av possessiver: På den ene siden de som står etter et substantiv, og på den andre siden alle de andre. Dette skillet er vel motivert uavhengig av diskusjonen her – possessiver som står etter et substantiv, har generelt andre egenskaper enn andre

possessiver (Lødrup 2011b, 2012). For eksempel kan possessiver i noen tilfelle danne fraser, som ved koordinering, men ikke i posisjonen etter et substantiv:

- (26) Huset er mitt og ditt
- (27) mitt og ditt hus
- (28) *huset mitt og ditt

Etter substantivet er possessivet et såkalt svakt eller lett pronomen, som gjerne representerer gitt informasjon (se f.eks. Cardinaletti & Starke 1999, Bresnan 2001). Egenskaper ved etterstilte possessiver går igjen ved andre svake pronomen, f.eks. er det umulig med koordinering i (30):

- (29) Jeg så han ikke - Jeg så henne ikke
- (30) *Jeg så han og henne ikke

Svake pronomen er grammatisk ulike sterke pronomen. Dette er velkjent fra litteraturen om objektskift, se f.eks. Bentzen (2014). Vi ser det også i tilfellet *mi*. I togenusvarieteter brukes *mi* etter et substantiv i felleskjønn med bestemthetsuffixet *-a*. Svenonius (2017) sier at dette er et tilfelle av allomorfi som er betinget av den fonologiske konteksten. Et sammenlignbart tilfelle er engelsk *a - an*. Et annet er fransk *beau* 'vakker', som heter *beau* i hankjønn entall, men *bel* hvis neste ord begynner på vokal – homofont med hunkjønn entall *belle* (*un beau cheval* 'en vakker hest' - *un bel animal* 'et vakkert dyr').

Men er ikke etterstilt *mi* en hunkjønnsform innenfor rammen av et tregenussystem? Ikke nødvendigvis. Varieteter med tre kjønn kan nemlig ha hankjønnsord som får bestemthetsuffixet *-a*. For eksempel kan en språkbruker ha både *ei kjerring - kjerringa mi* og *en bok - boka mi*.

Dette betyr ikke nødvendigvis at etterstilt *mi* aldri er en hunkjønnsform i bokmål. Spørsmålet er komplisert. Når man bruker *ei bok* og *boka mi*, kunne *mi* gjøres rede for enten av en regel for kongruens mellom hunkjønnssubstantivet og hunkjønnspossessiven eller en regel som viser til bestemthetsuffixet *-a*. Men i en varietet hvor ingen hankjønnsord tar *-a* som bestemthetsuffix, er det naturlig å si at etterstilt *mi* er en hunkjønnsform.¹¹

11. Relevant her er også forma på possessiver etter ubestemte slektskapsord (for de som har denne konstruksjonen), som i *mor mi/min*. Å bruke *mi* her hvor det ikke er noe *-a*-suffix, tilsier at etterstilt *mi* må ha hunkjønnskongruens. Men Språkrådet (2023d) skriver at det er «vanlig» med *min* i bokmål her (i et svar på et spørsmål).

«Det tradisjonelle i norsk over store deler av landet er å bruke ubestemt form av substan-

Til tross for disse komplikasjonene ser det ut til at etterstilt *mi* i stor utstrekning må være betinget av bestemthetsuffikset *-a* på substantivet foran. Dette er det uomgjengelig nødvendig å få med i ordbokartiklene om *min/din/sin*. Det er kanskje ikke så lett å gjøre dette på en enkel måte i en skjematisk oversikt – og her bryter vi visst vår intensjon om å utelukkende foreslå forenklinger i ordboka. Men det ville være veldig uheldig å beholde et oppsett som sier at bokmålsbrukere bruker *mi* feil hele tiden. Det er nemlig det Bokmålsordboka impliserer ved å reservere *mi* så entydig for hunkjønn.

5. Avslutning.

Vi har kritisert sider ved Bokmålsordbokas grammatiske informasjon og foreslått alternativer. Kritikken har vært motivert dels språkvitenskapelig, og dels ut fra hensynet til brukeren av ordboka. Her vil vi komme litt tilbake til sistnevnte hensyn. Vi har pekt på at ulike forhold gjør Bokmålsordboka vanskelig å bruke for den intenderte målgruppen. Boka tar med en mengde lite brukte former (del 2). Der står boka i skvis mellom sine ulike funksjoner, og vi har ingen løsning på problemet, men vi må likevel få påpeke at dette skaper vansker for «vanlige» brukere, ikke minst slike som ikke har norsk som førstespråk. Vi har brukt mer plass på problemer vi mener å ha en løsning på.

Kort oppsummert: Bokmålsordboka trenger mer fokus på ords syntaktiske kontekster (del 2). Den fører opp altfor mange bøyingsformer som knapt fins (del 3). Vi har vist dette med eksempler fra presens partisipp, perfektum partisipp, imperativ og fra flertall av substantiver. Boka inviterer inn språkbrukere som ikke har norsk som morsmål, og de kan lett forledes til å tro at ikke-eksisterende former som *snøer* er like gode som kurante former som *gutter*. Dette er verken brukervennlig eller i tråd med grammatisk innsikt.

Ordboka gir utilfredsstillende behandling av genus i bokmål (del 4.1), der en implisitt forståelse av genus som omtrent synonymt med bøyingsklasse forstyrrer fremstillingen av mange substantiver – og dukker eksplisitt opp ved noen oppslagsord. Ved behandlingen av noen grammatiske ord er ordbokas behandling av genus misvisende og i strid med det den selv sier andre steder (del 4.2).

tivet: *far min, mor mi, bror min, søster mi*. Slik har man stort sett skrevet på nynorsk, og det var det vanligste på bokmål også fram til 1980-årene, når man ikke skrev *min far* osv. På bokmål er det vanlig med *min* i alle former, men det er slett ikke galt med *mi* i hunkjønn.» Det oppgis ikke hva som er kilden til frekvensbetraktningene.

Referanser

- Ackerman, Farrell, Greg Stump & Gert Webelhuth. (2011). Lexicalism, periphrasis and implicative morphology. I Robert Borsley & Kersti Börjars (Red.) *Non-transformational theories of grammar*. 325–358. Oxford: Blackwell.
- Bentzen, Kristine. (2014) Object Shift. *Nordic Atlas of Language Structures (NALS) Journal*, Vol. 1, 332–343.
- Bresnan, Joan (2001). The emergence of the unmarked pronoun. I Geraldine Legendre, Jane Grimshaw & Sten Vikner (Red.) *Optimality-theoretic Syntax*. 113–142. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Cardinaletti, Anna & Michal Starke. (1999). The typology of structural deficiency: A case study of the three classes of pronouns. I Henk van Riemsdijk (Red.) *Clitics in the languages of Europe*. 145–233. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Busterud, Guro, Terje Lohndal, Yulia Rodina & Marit Westergaard. (2019). The loss of feminine gender in Norwegian: A dialect comparison. *The Journal of Comparative Germanic Linguistics*, 22(2), 141–167.
- Den Danske Ordbog. <https://ordnet.dk/ddo>
- Det norske akademis ordbok (NAOB). <https://naob.no>
- Duden. <https://duden.de>
- Dyvik, Helge. (2018). ‘ei jente’ eller ‘en jente’? <https://nogramtall.w.uib.no/2018/02/08/hunkjonn-i-bokmal-ei-vs-en-som-ubestemt-artikkel/>
- Endal, Ingrid. (2024, 8. februar). Formidlingspris til språkentusiastar. *UiB.no*. <https://www.uib.no/hf/168415/formidlingspris-til-sprakentusiastar>
- Enger, Hans-Olav. (2000). Verbendelsen -s i norsk bokmål: Bøying eller avledning? *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 18, 9–36.
- Enger, Hans-Olav. (2004a). Tre endringer i det skandinaviske genussystemet i lys av grammatikaliseringsteori. *Arkiv för nordisk filologi* 119, 125–46.
- Enger, Hans-Olav. (2004b). On the relation between gender and declension: a diachronic perspective from Norwegian. *Studies in Language* 28, 51–82.
- Faarlund, Jan Terje, Svein Lie & Kjell Ivar Vannebo. (1997). *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Haspelmath, Martin. (2000). Periphrasis. I Geert Booij, Christian Lehmann & Joachim Mugdan (Red): *Morphology: A handbook on inflection and word formation*, vol. 1, 654–664. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Haspelmath, Martin. (2002). *Understanding Morphology*. London: Arnold.
- Helset, Stig J. (2024). Tilhøvet mellom fastsette og operative normer i bokmål. *Maal og minne* hf. 1, 45–80.

- Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier. (2024). Revisjonsprosjektet. <https://www.uib.no/1le/revisjonsprosjektet?fbclid=IwAR2qjbDDbXbjdtNUCmetGh09ER4BAAtYVv36CoWBsCoSq-cX58Kmt61TDnQI>
- Johannessen, Janne Bondi. (1990). *Automatisk morfologisk analyse og syntese*. Oslo: Novus.
- Johannessen, Janne Bondi. (2003). Negative polarity verbs in Norwegian. *Working papers in Scandinavian syntax* 71, 33–73.
- Johannessen, Janne Bondi. (2008). The pronominal psychological demonstrative in Scandinavian: Its syntax, semantics and pragmatics. *Nordic Journal of Linguistics* 31.2, 161–192.
- Karlsson, Fred. (2000). Defectivity. I Geert Booij, Christian Lehmann & Joachim Mugdan (Red): *Morphology: A handbook on inflection and word formation*, vol. 1, 647–654. Berlin: Mouton de Gruyter
- Kinn, Torodd. (2014). Verbalt presens partisipp. *Norsk lingvistisk tidsskrift* 32(1), 62–99.
- Le Robert. <https://lerobert.com>
- Lie, Svein. (1994). Partisipper = adjektiver. I Jens Allwood et al. (Red.): *Proceedings from The XIVth Scandinavian Conference of Linguistics and The VIIIth Conference of Nordic and General Linguistics*, vol 2. 247–58. Göteborgs universitet, Göteborg.
- Lødrup, Helge. (2000). Exceptions to the Norwegian passive: Unaccusativity, aspect and thematic roles. *Norsk lingvistisk tidsskrift* 18(1), 37–54.
- Lødrup, Helge. (2011a). Hvor mange genus er det i Oslo-dialekten? *Maal og Minne* hf. 2, 120–36.
- Lødrup, Helge. (2011b). Norwegian possessive pronouns: Phrases, words or suffixes? I Miriam Butt & Tracy Holloway King (Red.) *Proceedings of the LFG11 Conference*. 339–359. Stanford, CA: CSLI Publications.
- Lødrup, Helge. (2012). Forholdet mellom prenominale og postnominale possessive uttrykk. I Hans-Olav Enger, Jan Terje Faarlund & Kjell Ivar Vannebo (Red.) *Grammatikk, bruk og norm. Festskrift til Svein Lie på 70-årsdagen, 15. april 2012*. 189–203. Oslo: Novus.
- Lødrup, Helge. (2016). Verbal present participles in Norwegian: Controlled complements or parts of complex predicates. I Doug Arnold, Miriam Butt, Berthold Crysmann, Tracy Holloway-King & Stefan Müller (Red.): *Proceedings of the Joint 2016 Conference on Head-driven Phrase Structure Grammar and Lexical Functional Grammar*. 359–379. Stanford, CA: CSLI Publications.

- Lødrup, Helge. (2023a). Kommentar til Språkrådets svar til Helge Lødrup og Hans-Olav Enger: ‘Grammatisk kjønn i Bokmålsordboka’. [Innlegg på Språkrådets Facebookside 6.3.2023]. <https://www.facebook.com/Sprakradet.NO>
- Lødrup, Helge. (2023b). [Innlegg i Språkspalta, Facebook 30. mars 2023.] <https://www.facebook.com/groups/63312604040/search/?q=lødrup>
- Lødrup, Helge & Hans-Olav Enger. (2023). Grammatisk kjønn i Bokmålsordboka. [Innlegg på Språkrådets webside 6.3.2023]. <https://sprakradet.no/Vi-og-vart/hva-skjer/Aktuelt/2023/grammatisk-kjonn/>
- Nikolaev, Alexandre & Neil Bermel. (2022). Explaining uncertainty and defectivity of inflectional paradigms. *Cognitive Linguistics* 33(3), 585–621.
- Norsk ordbank (2024). Norsk ordbank – bokmål 2005. <https://www.nb.no/sprakbanken/ressurskatalog/oai-nb-no-sbr-5/>
- Språkrådet. (2023a). ER blitt eller HAR blitt? ER kommet eller HAR kommet? Hentet 30. oktober 2023. <https://sprakradet.no/spraksporsmal-og-svar/er-blitt-eller-har-blitt-er-kommet-eller-har-kommet/>
- Språkrådet. (2023b). Svar til Helge Lødrup og Hans-Olav Enger: ‘Grammatisk kjønn i Bokmålsordboka’. [Innlegg på Språkrådets webside 6.3.2023]. <https://sprakradet.no/Vi-og-vart/hva-skjer/Aktuelt/2023/grammatisk-kjonn/>
- Språkrådet. (2023c). Ordlistor og ordbøker til skulebruk. <https://www.sprakradet.no/sprakhjelp/Skriverad/Ordlistor/Ordlistor-til-skulebruk/>
- Språkrådet. (2023d). Far min, mor mi, fader vår og så vidare. <https://www.sprakradet.no/svardatabase/sporsmal-og-svar/far-min-mor-mi-fader-var-og-sa-videre/>
- Svedal, Maria Gunnarsdotter. (2021, 31. oktober). No skal ordbøkene bli enklare å bruka. *NRK.no* <https://www.nrk.no/vestland/no-skal-ordbokene-bli-enklare-a-bruka-1.15709338>
- Sveen, Andreas. (1990). *Transitivitetsvekslinger i norsk: Pseudointransitiver og ergativer*. [Magistergradsavhandling]. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Svenonius, Peter. (2017). Declension class and the Norwegian definite suffix. I Vera Gribanova & Stephanie S. Shih (Red.) *The Morphosyntax-Phonology Connection: Locality and Directionality at the Interface*. 325–359. Oxford: Oxford University Press.
- Svensén, Bo. (2009). *A handbook of lexicography: The theory and practice of dictionary-making*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Svensk ordbok. <https://svenska.se>

- Van Baal, Yvonne, Hedda Solbakken, Ragnhild Eik & Terje Lohndal. (2023). Endringer i grammatisk kjønn på tvers av dialekter: Et eksperimentelt paradigme. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 41(1), 17–58
- Vindenes, Urd & Hans-Olav Enger. (2020). Det umulige er mulig. I Janne Bondi Johannessen & Kristin Hagen (Red.) *Leksikografi og korpus. En hyllest til Ruth Vatvedt Fjeld*, Oslo Studies in Language 11(1), 61–75.

Summary

This article gives a critical discussion of certain aspects of the grammatical information in Bokmålsordboka, the official dictionary of the Bokmål standard of Norwegian. First, the dictionary gives too little information about the syntactic context of a word. Second, it routinely lists forms that do not exist in the language — all verbs are equipped with adjectival perfect and present participles, independently of their actual existence. Third, we argue that the treatment of grammatical gender is based upon a misconception of the category, and conceals the relevant Bokmål facts. We also give some thoughts on what information the dictionary user needs.

Helge Lødrup
Professor em. i lingvistikk
Universitetet i Oslo
Institutt for lingvistiske og
nordiske studier
Postboks 1102 Blindern
NO-0317 Oslo
helge.lodrup@iln.uio.no

Hans-Olav Enger
Professor i nordisk språkvitenskap
Universitetet i Oslo
Institutt for lingvistiske og
nordiske studier
Postboks 1102 Blindern
NO-0317 Oslo
h.o.enger@iln.uio.no

Forsvinner hunkjønn i norsk?

Kommentarer til *NLT* 1/2022

Eric Papazian

Institutt for lingvistiske og nordiske studium ved Universitetet i Oslo.

Med utgangspunkt i dette temanummeret av *NLT* drøfter artikkelen leksikalsk kjønn, særlig hunkjønn, i norsk og særlig bokmål. Innledningsvis drøftes hovedkriteriet for kjønn, kongruens i adjektiv og determinativ, inkl. «semantisk kongruens» og manglende kongruens. Deretter drøftes forholdet mellom kjønn, kongruens og bøyning, med særlig vekt på den bestemte artikkelen i entall, som mange mener viser *bøyningsklasse* og ikke kjønn. Her blir også etterstilte possessiver tatt opp, siden de samsvarer med artikkel-forma (jf. *lu-a mi/lu-en min* i bokmål) og enkelte hevder at heller ikke de viser kjønn. Konklusjonen er at både artikkelen og possessivet viser kjønn. Til slutt diskuteres hunkjønnets status i bokmålet, som påvirker mange bymål, bl.a. med overgang til felleskjønn i den ubestemte artikkelen (*ei > en*), som enkelte tolker som overgang til felleskjønn *generelt*. Også riksmål, *talt* bokmål og talemålet i Oslo trekkes inn. Konklusjonen er at bokmålet ikke har felleskjønn som f.eks. bergensk, men et redusert hunkjønn.

Nøkkelord: genus, sexus, kongruens, felleskjønn, bokmål, riksmål, standard østnorsk.

De seinere åra har det blitt skrevet mye om leksikalsk kjønn (genus) i norsk, og *NLT* 1/2022 handler bare om dette. De fleste artiklene er empiriske undersøkelser av tildeling og læring av kjønn eller overgangen fra hunkjønn til felleskjønn især i den ubestemte artikkelen. Her er det mye interessant å lære, men enkelte *tolkinger* av funna kan diskuteres. Bl.a. er det nærmest opplest og vedtatt i nyere litteratur om kjønn at den bestemte artikkelen i norsk ikke viser

kjønn, men bøyingsklasse, og flere av forfatterne regner med at bokmål og mange bydialekter derfor ikke lenger har hunkjønn, men *felleskjønn* i stedet. Her vil jeg argumentere for at den bestemte artikkelen viser kjønn minst like sikkert som egne, kongruerende ord, og at bokmål og bydialektene ikke har felleskjønn, men et redusert hunkjønn.

Innledningsvis drøfter jeg hovedkriteriet for kjønn, kongruensbøyning (pkt. 1), deretter om også substantivets egen bøyning, især endelsen i bestemt entall – den bestemte artikkelen – kan regnes som kjønnsmarkør (pkt. 2), og til slutt genussystemet i bokmål (pkt. 3). Jeg syns at det i *NLT* 1/2022 skorter på historiske, sosiolingvistiske og stilistiske forklaringer på vekslinga mellom, og overgangen fra, hunkjønns-former til felleskjønns-former i enkelte bymål, særlig i tallordet og den ubestemte artikkelen *ei/en*, som flere tar opp. At nettopp konkurransen mellom hunkjønns- og felleskjønns-former i bokmål har vært et sentralt punkt i norsk språkpolitikk og språkhistorie i over hundre år, dét bærer dette temanummeret lite preg av. Først og fremst er det ingen av forfatterne som drøfter hvilken rolle *bokmålet* spiller i overgangen fra hunkjønns- til felleskjønns-former i bymåla. Om bokmålet nevnes i det hele, er det som regel bare som *skriftspråk*. Riksmål, dvs. Riksmålsforbundets norm, nevnes overhodet ikke, enda også dét er relevant i samband med motsetninga mellom hunkjønn og felleskjønn.

1 Kjønn og kongruensbøyning

1.1 Leksikalsk kjønn (*genus*)

Genus blir ofte oversatt med *grammatisk kjønn*, men *leksikalsk kjønn* er mer treffende, siden det er snakk om en iboende egenskap ved visse *ord/leksemer* (SAG 2, s. 59), primært *substantiv* (og ev. noen pronomen). Dette i motsetning til *biologisk kjønn* (*sexus*), som er en egenskap ved *referenten* for et substantiv (eller pronomen), og til *kjønnsbøyning* i adjektiv og determinativ: Substantiv *har* et kjønn mens adjektiv og determinativ *får* et kjønn ved *kongruensbøyning* når de forbindes syntaktisk med et substantiv, i samsvar med substantivets kjønn (de kongruerer også i tall og bestemthet). Dvs. at de har ulike allomorfer for substantiv av ulike kjønn, f.eks. *liten/lita/lite* eller *min/mi/mitt*. I adjektiv og determinativ er kjønn m.a.o. en *bøyingskategori*, og substantivet «kontrollerer» eller styrer bøyninga av disse ordene.

De fleste forfatterne i *NLT* 1/2022 tar derfor utgangspunkt i Hocketts (1958, s. 231) definisjon av kjønn som «...classes of nouns reflected in the behavior

of associated words». Også Corbett (1991, s. 4) sier at «the determining criterion of gender is agreement». Det er *kongruensbøyninga* som skiller kjønn fra *bøyningsklasser*, som «stammeklassene» i norsk, f.eks. sterke og svake substantiv i norrønt og mange dialekter, som «krysser» inndelinga i kjønn. Sterke og svake substantiv får samme kongruens trass i ulik bøyning. Det er altså kjønn og ikke stammeklassen som styrer kongruensbøyninga. Kjønn er derfor primært *kongruensklasser* av substantiv (se Corbett 1991, s. 147 f), og har *syntaktiske følger* som bøyningssklassene ikke har (Enger 2022, s. 61). Derfor kan kjønn sies å være en mer grunnleggende inndeling av substantiv enn bøyningssklassene.

Ifølge Dahl (2000, s. 110) er kjønn til et substantiv «...decided once and for all, rather than on each occasion when the noun is used», og i så fall kan et substantiv bare ha *ett* kjønn. Men kjønn kan *varierte* hos ulike *personer* eller i ulike *varieteter*, og derfor kan et substantiv ha *alternative* kjønn i samme varietet, f.eks. *kasse* (m eller f) i bokmål. I det normerte bokmålet kan alle tradisjonelle *hunkjønns-ord* ha alternative kjønn, nemlig hunkjønn eller felleskjønn. To kjønn eller blanda/hybrid kjønn i samme substantiv må vi likevel regne med når et substantiv har ulikt kjønn i ulike *bøyningsformer*, som Enger og Corbett (2012) gir mange eksempler på. Et eksempel fra norsk er den vanlige kombinasjonen *en/min bok* – *bok-a* i bokmål, der kongruens (felleskjønn) og bøyning (hunkjønn) peker hver sin vei. Om man godtar at også *-a* i *bok-a* viser kjønn (se neste punkt), må konklusjonen være at *bok* og andre tradisjonelle hunkjønns-ord i bokmål kan være *felleskjønn i ubestemt form* og *hunkjønn i bestemt form* (ev. andre kombinasjoner av hunkjønns- og felleskjønns-former).

Kanskje vi må avgrense kjønn til *fellesnavn*, for det er tvilsomt om egennavn har noe kjønn, iallfall de som ikke består av fellesnavn, som *Dalen* eller *Storgata*. Hvilket kjønn har *Ola*, *Hamsun* eller *Norge*? Egennavn står vanligvis ikke i ordbøker, med kjønn angitt. SAG (2, s. 117) mener de har et kjønn, men når de brukes med underledd som vanligvis kongruerer, bestemmes bøyninga som regel av *referenten*: *Personnavn* får felleskjønn og *stedsnavn* intetkjønn, jf. *en ung/den unge Hamsun* – *et nytt/det nye Norge*. Trosterud (2001, s. 45–46) har 7 regler for «kjønn» i fornavn i norsk, f.eks. at sammensatte navn på *-hild* (*Ragnhild*), *-frid* (*Solfrid*) og *-bjørg* (*Ingebjørg*) er hunkjønn mens navn på *-mund* (*Gudmund*), *-stein* (*Gunnstein*) og *-bjørn* (*Torbjørn*) er hankjønn. Men det er snarere *referentens* kjønn – at navna er henh. *kvinnenavn* og *mannsnavn* – og ikke navnets som styrer kongruensen i både pronomen og adjektiv eller determinativ, f.eks. når det heter *mi eiga Ragnhild* i nynorsk og radikalt bokmål.

I Næs (1972, s. 204) heter det at kjønn «...tjener ikke noe nødvendig formål, eller noe formål i det hele tatt». Også Ragnhildstveit (2017, s. 46–48) mener at kjønn ikke har noen kommunikativ funksjon, bortsett fra at det kan skille mellom homonymer, f.eks. *en/et fyr*. Ifølge Dahl (2000, s. 113) er den primære funksjonen til kjønn “...to make it easier to keep track of links between constituents”, men det er vel snarere *kongruensbøyninga* som har denne funksjonen, ikke bare i kjønn, men også i tall og bestemthet. Så det spørs om en ikke må gi Næs rett: Kjønn er en arv fra en mørk fortid og en unødvendig komplikasjon som vi må slite med i bl.a. nordisk og tysk, med heller kompliserte regler for kongruensbøyning i kjønn i tillegg til tall og bestemthet (og kasus i tysk). Ifølge Bull (2012, s. 36) er kjønn i norsk «...eit fenomen samisktalende ofte opplever som vanskeleg», og det gjelder vel for alle med et morsmål uten leksikalsk kjønn.

1.2 Assosierte ord – hva er det?

Vil det si ord som er *syntaktisk* forbundet med substantivet, enten direkte, dvs. *attributivt*, som underledd («NP-internt»), eller gjennom et verbal, dvs. *predikativt*, som eget setningsledd («NP-eksternt»)? I så fall snakker vi om attributive og predikative *adjektiver og determinativer*, som normalt kongruerer i begge funksjonene, bl.a. i kjønn (pluss tall og ved adjektiver bestemthet), f.eks. *en fin bil, denne bilen min* eller *Bilen er fin/min*. Attributivt forekommer både ubestemte og bestemte former av adjektiv (*en fin bil/den fine bilen*), predikativt bare ubestemte former (*Bilen er fin*). Men i norsk standardspråk er det bare *ubestemt entall* som kongruerer i kjønn – flertall og bestemt form, f.eks. *fine* eller *mine*, er den samme for alle kjønn.¹

Men ifølge Corbett (1991, s. 5) regner de fleste med at også *pronomen i 3. person entall* viser substantivets leksikalske kjønn. Aasen (1965, s. 117) nevner slike pronomen som fremste genusmarkør i landsmålet, og også Beito (1986, s. 155) regner pronomen som «genusmerke» i nynorsk. Er pronomen assosierte ord? I tilfellet er de normalt bare *semantisk* og ikke *grammatisk* forbundet med substantivet, for pronomenet står som regel i *en annen setning* enn substantivet og trenger ikke være syntaktisk forbundet med substantivet i det hele. Dessuten kan de komme på lang avstand fra substantivet de erstatter, og man husker ikke alltid hvilket *substantiv* man har brukt for referenten. Men man veit alltid hvem/hva man snakker om, dvs. hvem/hva *referenten* er. Derfor er pronomen

1. Enkelte dialekter har bevart bøyning i kjønn (to former) også i bestemt form: *fin-e (m) – fin-a (f/n)*, til dels også i ubestemt flertall: *fin-e (m/n) – fin-a (f)* (Skre 1957, s. 111, Sandvik 1991, s. 21, Aasen 1965, s. 158, Vagstein 2009, s. 42–43).

ofte styrt av *semantiske* egenskaper ved referenten. Ifølge Enger (2022, s. 72) er et semantisk basert pronomensystem enklere å bruke enn et leksikalsk basert.

Nå er *alle* pronomener styrt av semantiske faktorer, nemlig *tall* og *person* (1./2./3.). Men i 3. person entall er det *flere* pronomener, i norsk 3 (i nynorsk) eller 4 (i bokmål), og det kan i tillegg komme noen semantiske faktorer som er aktuelle ved substantivfraser, nemlig *person* (= menneske) og *biologisk kjønn*. Og dessuten kan 3. person entalls-pronomen være styrt av *genuset* til det substantivet de erstatter, især i tradisjonell nynorsk. I norsk styres 3. person entalls-pronomen altså dels av *sexus*, nemlig ved personer – også i nynorsk (Heggstad 1931, s. 111, Beito 1954, s. 11, Venås 1990, s. 70) – og dels av *genus*, også i bokmål, jf. *bilen, den – vinduet, det*, og vi får et svært komplisert system (NRG s. 317). I tilfeller som bokmål *oksen/kua, den* er pronomener styrt av *både* referenttype (ikke-person) og *genus* (hankjønn/hunkjønn). Pronomen kan være styrt av *sexus* også *attributivt*, nemlig som bestemmer til *egennavn* i mange dialekter: *han Ola, ho Kari*, eller til fellesnavn mer allment: *han/hun studenten*. Semantisk styrt pronomenerbruk kalles gjerne *semantisk* eller *referensiell* kongruens, i motsetning til vanlig, *leksikalsk* kongruens. Om pronomenerbruk skal kalles kongruens, er det iallfall ikke *kongruensbøyning*, men *valg av pronomener*, for vi regner vanligvis pronomener som ulike *ord*, som kan ha egen bøyning (f.eks. *hun/henne*), og ikke bøyingsformer.² Pronomen er altså heller upålitelige *genusmarkører*, og står derfor lavest i «kongruens-hierarkiet» til Corbett (1991, s. 226).

Likevel regner Corbett (1991, s. 12) 3. person entalls-pronomen i engelsk som «a gender system based on semantic criteria», noe som innebærer at ord som *doctor* har et «dobbelt kjønn», siden de kan erstattes med både *he* og *she* (Corbett 1991, s. 181). Hockett (1958, s. 232–233) regner med 7 kjønn i engelsk, avhengig av hvilke kombinasjoner av *he*, *she* og *it* som kan brukes om referenten. Og Vagstein (2009, s. 103–104) regner med 5 kjønn i bokmål pga. forskjellen *en gutt, han – en hatt, den* og *ei jente, hun – ei bok, den* (likeså Enger 2001, s. 164). Dvs. at både hankjønn og hunkjønn har to «undergenus» basert på «animatet» (Vagstein 2009, s. 106). Men *animat*, eller rettene *person* (jf. *oksen/kua, den*), er en *semantisk* faktor i substantiv i alle språk og er uavhengig av *genus*. Engelsk blir da også vanligvis framstilt som et språk *uten* *genus* (f.eks. i Beito 1970, s. 155). Heller ikke i tysk og norsk (som *har* *genus*)

2. *Den, det, de* kunne regnes som bøyingsformer, om vi regner dem som identiske med determinativet. Men iallfall flertallsforma må regnes som et eget ord, siden det også har forma *dem* (NRG s. 316).

er pronomenbruken alltid styrt av genus: *Mädchen* er et intetkjønns-ord, men erstattes som regel av hunkjønns-pronomenet *sie*, som styres av biologisk kjønn liksom *hun/ho* om personer i norsk.

Corbett (1991, s. 183) kaller *Mädchen* et eksempel på «hybrid nouns», likeså Enger og Corbett (2012, s. 296) om *mamma* i Oslo, som har kongruens som et hankjønns-ord, men må omtales med *hun*. De sistnevnte understreker at kjønn til dette ordet *varierer* og at det ikke er «simply a masculine noun». En annen og etter mitt syn bedre konklusjon ville være å regne ord som *Mädchen*, *mamma* eller *lege* som entydige n- og m-ord på grunnlag av kongruensen i adjektiv og determinativ, og si at ved ord for personer styres pronomen i både tysk og norsk av *biologisk* og ikke leksikalsk kjønn. Dersom genus er en *leksikalsk* egenskap ved *substantiv*, viser semantisk kongruens ikke genus, men egenskaper ved *referenten* – person og sexus – og vi bør ikke regne med «semantisk genus» på grunnlag av pronomen, som man ofte gjør i svensk grammatikk (f.eks. Teleman 1987, se også Vagstein 2009, s. 67, 71).

Pronomen bør derfor ikke være en *avgjørende* (eller eneste) genus-markør – ellers får vi tvilsomme resultater som at engelsk har genus og bokmål 5 genus. Genus bør baseres på *leksikalsk* kongruens i adjektiv og determinativ, og pronomen kan ev. være et *tilleggs-kriterium* på linje med bøyning når de er styrt av substantivet og ikke av referenten, som normalt i nynorsk. I bokmål spiller pronomen en beskjeden rolle som genusmarkør. Siden det her skal dreie seg mest om bokmål, ser jeg bort fra pronomen og fokuserer på adjektiv og determinativ.

1.3 Semantisk og manglende kongruensbøyning

Også ved adjektiv og determinativ kan bøyninga være styrt av referenten, især sexus ved personer. Det forekommer særlig *predikativt*. Enger (2020, s. 10) gir et eksempel fra Hamsun, nemlig *Var fruentimmeret gal?* Et velkjent eksempel er adjektiv som predikativ til subjekter som består av et substantiv i ubestemt flertall eller entall uten artikkel med stoff-betydning, som står i *intetkjønn (entall)* uansett subjektets kjønn og tall: *Mat/Sild/Poteter er godt*. Også tellelige substantiv med ubestemt artikkel kan ta predikativ i intetkjønn uansett substantivets kjønn: *En dram nå hadde vært fint*. Her beskriver ikke predikativet subjekt-referenten (drammen), men snarere en *situasjon* der referenten har hovedrollen, jf. at et *adverbial* (f.eks. *nå*) er mulig. Jf. også den alternative beskrivelsen *Det hadde vært fint med en dram nå*. Slik «semantisk kongruens» sier ingenting om genuset til det aktuelle substantivet. *Mat* blir ikke et intetkjønns-ord sjøl om det heter *Mat*, *det er godt*, like lite som *poteter* blir entall

fordi det heter *Poteter*; **det er godt**.

Men *attributivt* må det hete *et galt fruentimmer*, *god mat* og *gode poteter*, med leksikalsk kongruens. Også i svensk er «...NP-internal agreement [...] governed by lexical gender, while NP-external agreement can be governed by referential gender» (Andersson 2000, s. 551–552). Det er altså ulike krav til leksikalsk kongruens i ulike funksjoner, og strengere krav *attributivt* enn *predikativt*. Derfor står *attributiv* funksjon høyest i kongruenshierarkiet til Corbett, og derfor bør vi legge særlig vekt på *attributiv* kongruens som genusmarkør. Men Beito (1986, s. 158) påpeker at ved (meta)referanse til *språkenheter* er kongruensbøyninga semantisk styrt også *attributivt*: *Lyder og bokstaver får hankjønn: en sterk skarre-/r/, en stor «a»*, mens *ord* får *intetkjønn: et lite «men», et bestemt «nei»* (likeså GDS s. 511), jf. Trosteruds regler 20 og 21 (2001, s. 40). Her er jo ikke overleddet et substantiv og har ikke noe leksikalsk kjønn, så man har bare referenten å holde seg til når man skal velge bøyningsform. Og da må det være «basis-fellesnavnet» (Enger 2020, s. 11 f), dvs. «basic level»-betegnelsen på den *kategorien* referenten hører til, som legges til grunn – at *lyd* og *bokstav* er hankønns-ord mens *ord* er et *intetkjønns*-ord.

Dessuten kan adjektiv stå *predikativt* til syntaktiske enheter som ikke er substantiv og ikke har noe kjønn, nemlig *infinitivfraser* og *bisetninger*. Da står adjektivet i *intetkjønn*: *Å røyke/At du røyker, er dumt*. Her kan vi ikke snakke om kongruens i det hele. *Intetkjønn* uten kongruens har vi også når adjektiv står *adverbialt* i *intetkjønn* (*smile pent*), siden verb ikke har noe kjønn. Endelig kan adjektiv og determinativ også brukes *nominalt*, uten et styrende substantiv som overledd, og uten at et slikt substantiv er utelatt og underforstått. Da blir *felleskjønn* (og flertall) brukt om *personer* og *intetkjønn* om *andre slags gjensstander* (bl.a. farger), jf. *en ond/de(n) onde – ondt/det onde*. Jf. også forskjellen mellom pronomena *hvem* og *hva* eller determinativformene i *Så du noen/noe? Her er det ingen/intet (ingenting)*. *Intetkjønns*-forma har en svært vid betydning og omfatter *alt* som har den aktuelle egenskapen: *Ondt, det onde* er alt som er ond og *alt* er alle ting mens (*de*) *onde* og *alle* er onde eller alle *personer* om ikke noe anna er underforstått fra konteksten.

Når det ikke er noe å kongruere med, er det altså *intetkjønn* som blir brukt. Flere av forfatterne i *NLT* 1/2022 regner hankjønn som «standardkjønn» («default») i norsk, men dét sier ikke mer enn at hankjønn er det *største/vanligste* kjønn. Det er bedre grunn til å regne *intetkjønn* som et standardkjønn, dét som brukes når kongruens ikke er mulig. Lohndal og Westergaard (2021, s.

111) kaller intetkjønn i norsk «the default agreement gender». Dét er det et godt grunnlag for.

1.4 Hunkjønn og felleskjønn

I nordisk kan vi skille mellom tre systemer mht. kjønn. Det gamle er det velkjente systemet med hankjønn, hunkjønn og intetkjønn, som vi har i nynorsk og de fleste dialektene. Men svensk og dansk riksspråk har fått *felleskjønn*, dvs. sammenfall av hankjønn og hunkjønn, og det fins også i én norsk dialekt, nemlig bergensk. Det samme har skjedd i nederlandsk. Her får vi altså bare to kjønn, felleskjønn og intetkjønn. Felleskjønnet er identisk med *hankjønnet* i varianter med tre kjønn, dvs. at han- og hunkjønn faller sammen ved at de tidligere hunkjønns-formene erstattes av hankjønns-formene. Også romanske språk har to kjønn, men der har intetkjønnet falt bort, så de har hankjønn og hunkjønn. Og engelsk og afrikaans har bare ett kjønn, dvs. ikke kjønn i det hele. Dét er vel en del av grunnen til at dette regnes som enkle språk å lære.³

Og så har vi systemet i *bokmål*, som er ei nøtt for grammatikere. Der kan tradisjonelle hunkjønns-ord være enten *hunkjønn*, med egne kongruens- og bøyingsformer: *ei lita/mi eiga bok – bok-a mi*, eller *felleskjønn*, med samme kongruens og bøyning som hankjønns-ord: *en liten/min egen bok, bok-en min*. Vi kan m.a.o. ha *både* tre og to kjønn, som ikke holdes atskilt i språkbruken. Braunmüller (2000, s. 26) kaller dette systemet «a very complicated hybrid system», og Trudgill (2013, s. 81, merknad 6) beskriver det som «one bizarre variety» med to og et halvt kjønn (likeså Johansen 2003, s. 150) – ganske treffende beskrivelser, skal jeg prøve å vise.

Men hunkjønns-former av adjektiv og determinativ har en heller liten plass i moderne norsk. Hankjønn og hunkjønn faller nemlig *normalt sammen* i felleskjønn i ub. ent. av både adjektiv (*fin – fint*) og determinativ (*den – det, denne – dette*, bokmål *hvilken – hvilket, noen – noe*), med noen få «overdifferensierte» unntak med en egen hunkjønns-form: i begge mål adjektivet *liten/lita*⁴ og

-
3. Ifølge Braunmüller (2000, s. 28–30) mangler også vestjyske dialekter leksikalsk kjønn, sjøl om de skiller mellom tellelige og utelkelige substantiver i determinativ og pronomen: *den hus – det mælk*. Demonstrativformene er altså fordelt på et *semantisk* grunnlag istedenfor et leksikalsk, som i vanlig dansk *det hus – den mælk*.
 4. En del dialekter skiller mellom han- og hunkjønn i ubestemt entall i *alle* adjektiv på *-en*, f.eks. *open – opi/opa*, som også nynorsk gjorde før (se Vagstein 2009, s. 44–45). *Lita* er altså en rest av dette systemet, bevart pga. høy frekvens. *Liten* er uregelrett også i andre former, jf. de bestemte formene *lille, little* eller *vesle* og flertall *små*. Noen få dialekter, bl.a. i Hardanger og på Voss, skiller mellom han- og hunkjønn også i andre adjektiv, f.eks. /rikù – rik/ (Skjekkeland 2005, s. 116).

determinativene *en/ei* (tallord og ubestemt artikkel), demonstrativene *hin/hi* og *annen/anna*, possessivene *min/mi*, *din/di* og *sin/si*, forsterkeren *eigen/eiga* og kvantoren *ingen/inga*, nynorsk også *nokon/noka* og *einkvan/eikor*. I norsk skriftspråk er det altså bare disse få, men frekvente, ordene som har hunkjønnsformer i adjektiv og determinativ.

2 Kjønn, bøyning og kongruens

2.1 Kjønn og bøyning

Flere av forfatterne i *NLT* 1/2022 drøfter om suffikset for bestemt entall i norsk markerer kjønn, og de fleste svarer nei eller i beste fall tja, og viser til Hockett. Men Hocketts definisjon er ikke hellig og kan modifiseres om det skulle være grunn til det. Og i nordisk er det en klar sammenheng mellom kjønn og bøyning, og ikke bare i bestemt entall. Tradisjonelt har norske grammatikere inkludert bestemt entall i genusmarkørene. NRG (s. 150) sier at «De viktigste kjennetegnene på substantivets genus er artiklene», og Beito (1986, s. 160) at «Dei formelle skilmerke mellom ulike genus er oftare bøyingsformer enn stommformer, og særleg viktig er her artikkelbøyinga», dvs. bestemt entall. Den kommer jeg tilbake til.

I svensk er det ifølge Andersson (2000, s. 555) «...a strong correlation between declension and lexical gender». Teleman (1987, s. 108) regner bestemt entall som et av kriteriene for leksikalsk kjønn, og SAG (2, s. 59) sier at «Genus hänger nära samman med valet av pluralsuffix». I norrønt er det flust av eksempler på at substantiv av ulikt kjønn bøyes ulikt, f.eks. svake substantiv: *han-i/han-a/han-ar* – *vis-a/vis-u/vis-ur* – *aug-a/aug-u*. Om moderne norsk sier både Sollid mfl. (2014, s. 188) og Opsahl (2021, s. 127) at kjønn er den viktigste faktoren for bøyninga av substantiv. I nynorsk har, som Lie (2022, s. 51) påpeker, alle regelrette substantiv ulik bøyning i alle former, avhengig av kjønn: *hest-en/-ar/-ane*, *skål-a/-er/-ene* og *hus-et/-0/-a*. Det er noen rester av stammebøyning, som *gjest-ar/er* i hankjønn og *elv-er/ar* i hunkjønn, men i både nynorsk og dialektene får vi en overgang fra stammebøyning til kjønnsbøyning ved at de vanligste flertallsendelsene i hvert kjønn gjennomføres: *-ar*, *-ane* i hankjønn (*gjest-er* > *gjest-ar*) og *-er*, *-ene* i hunkjønn (*elv-ar* > *elv-er*). Også i bokmål har de fleste enstava intetkjønns-ord beholdt flertalls-endelsene *-0* (obligatorisk) og *-a* (valgfritt). Sjøl om det fins et par han- og hunkjønnsord som har *-0* i ub. flt. (f.eks. *feil*, *ting*, *mil* og *ski*), er *-0* i ub. flt. fortsatt et godt kjennetegn på et intetkjønns-ord også i bokmål (med unntak som *stoff-er* og *salt-er*). Har

man lært at *hus* er et intetkjønns-ord, kan man med stor sannsynlighet tippe at det heter *hus* også i flertall. Og veit man at det heter *hus* i flertall, kan man med enda større sannsynlighet tippe at det er et intetkjønns-ord.

Kort sagt er nordisk grammatikk full av eksempler på sammenheng mellom kjønn og bøyning. Om vi skulle unnlate å påpeke dette fordi Hockett ikke nevner denne muligheten, underslår vi et viktig trekk ved nordisk grammatikk som språkkinnlærere kan ha nytte av å kjenne, og legger mer i Hocketts definisjon enn det er grunnlag for. At kongruensbøyning er det *avgjørende* (*determining*) kriteriet på genus og skiller genus fra bøyingsklasser, betyr ikke at det er det *eneste* kriteriet, og utelukker ikke at genus kan markeres av bøyning *i tillegg* til kongruens. Enger (2004 b, s. 55) sier at «by Corbett's definition, the suffixes in the definite singular do not mark genders». Men Corbett (1991, s. 125) sier sjøl at *-en/et* i svensk «also marks gender», og viser (1991, s. 50) til at suffikset bestemmer kjønn i avleda tyske substantiv med visse suffikser, f.eks. at de på *-ung* (*Hoffnung*) er hunkjønns-ord mens de på *-chen* (*Mädchen*) er intetkjønns-ord. Også i norsk har avledninger med visse suffikser et visst kjønn (NRG s. 153, Ragnhildstveit 2017, s. 57). F.eks. er ord på *-dom* (*barndom*, *rikdom*) hankjønn, mens de på *-eri* (*frieri*, *slaveri*) er intetkjønn. Avledningsendelsene *bestemmer* kjønn til substantivet mens bøyingsendelser som *-en/et/a* er *bestemt* av kjønn, men begge *viser* kjønn. Både *barn-dom* (avledning), *barndommen* (bøyning) og *barndommen min* (kongruens) viser med sikkerhet at *barndom* er et hankjønns-ord, og dét kan være nyttig å vite for den som skal lære norsk.

Dessuten regner mange med «synlig» (*overt*) kjønn, dvs. at kjønn er «visible on the noun itself», f.eks. italiensk *ragazz-o/ragazz-a* (gutt/jente) (Unterbeck 2000, s. XVIII, se også Corbett 1991, s. 62). Dette må gjelde også for norske bøyingsformer som *han-e – vis-a* i ub. ent. i mange dialekter og *han-en – vis-a* i b. ent. i de fleste. Bøyingsformene viser kjønn entydig, og bør regnes som genusmarkører. Jf. Enger (2004 b, s. 65): «...overt characteristics of the controller should not be ranked lower than patterns of inflection on the targets». Som flere har antydnet, kan man bare endre «associated words» til «associated morphemes» i Hocketts definisjon, som inkluderer affikser. Sjøl om kjønn *primært* er kongruensklasser av substantiv, kan de *i tillegg* framtre som bøyingsklasser. Og, som Beito påpeker i sitatet ovafor, «særleg viktig er her artikkelbøyning», dvs. bestemt artikkel i entall.

2.2 Den bestemte artikkelen

I moderne nordisk er samsvaret mellom kjønn og bøyning mest opplagt i suffikset for *bestemt entall* – «den bestemte artikkelen», som jo tidligere *var* et

eget, kongruerende ord, nemlig et demonstrativ. I norrønt ble den et suffiks, men beholdt kongruensbøyninga, i kjønn, tall og kasus. Vi fikk m.a.o. *et suffiks med kongruensbøyning* i bl.a. kjønn, noe ikke stemmer med Hockett. Og i moderne nordisk er kongruensen i kjønn bevart iallfall i entall.⁵ I norsk har artikkelen tre leksikalsk betinga allomorfer i entall, nemlig *-en*, *-a*, *-et* i skrift (i tale er det også fonologisk betinga varianter i hankjønn), styrt av substantivets kjønn.

Ifølge Rodina & Westergaard (2015, s. 148, merknad 2) blir den tradisjonelt framtilt som en genusmarkør fordi den er «derived diachronically from demonstratives», men dét hadde i tilfellet vært en dårlig begrunnelse i en *synchronisk* analyse. Grunnen er at kjønnets fortsatt er «...bestemmende for [...] den bestemte formen av selve substantivet» (NRG s. 150), slik at endelsen «...does [...] correlate 100 % with gender» (Enger & Corbett 2012, s. 292). Dermed er den bestemte artikkelen i nordisk fortsatt et sikkert kjennetegn på kjønnets til substantivet – like sikkert som tysk *der*, *die* og *das* foran substantivet. Ragnhildstveit (2017, s. 52) regner bestemt artikkel som genusmarkør, og viser til en genusdefinisjon som åpner for at genus også kan være markert på selve substantivet.

Lundquist mfl. (2022, s. 30–31) regner bestemt artikkel som et «morfologisk trekk» som kan brukes til å klassifisere substantiv mht. kjønn, på linje med bl.a. et fonologisk trekk som endelse på trykklett *-e*.⁶ Men de to tingene er ikke på linje: Substantiv som ender på trykklett *-e* i ub. ent., kan være hankjønn (*tanke*), hunkjønn (*gate*) eller intetkjønn (*eple*), men av former som *bil-en*, *ku-a* og *hus-et* kan vi med *sikkerhet* fastslå kjønnets til disse ordene. Folk som skal lære norsk, bør få vite at kjønnets alltid kommer fram i b. ent., men ikke alltid i kongruerende ord, jf. *en/min bil/ku* i bokmål eller *den bilen/kua* i all norsk. Ifølge Trosterud (2001, s. 29) kan b. ent. ikke brukes til å bestemme genus fordi det i mange dialekter fins *flere slags* hunkjønnord med ulike suffikser i bestemt entall, men

-
5. NRG (s. 173, 178) regner med bestemt artikkel også i *flertall*, i bokmål *-ne/a*, som legges til ub. flertall og er iallfall delvis styrt av kjønn (*-a* bare i intetkjønn), altså *hest-e-ne*, *barn-0-a* osv. Men det passer ikke med bøyninger som *epl-er*, *epl-a*, der ub. flt.-endelsen blir *skifta ut* med et bestemt flertalls morfem. En enklere analyse av bestemte flertallsformer i norsk er å regne med *ett suffiks* som uttrykker både tall og bestemthet, altså *hest-ene*, *barn-a* i bokmål. Men i svensk kan man fortsatt analysere *häst-ar-na*, *flick-or-na*, *hus-0-en* o.l. med egne artikkel-allomorfer i flertall.
 6. Westergaard & Rodina (2016, s. 160) og Busterud mfl. (2019, s. 146) regner *-e* i svake substantiv som en *endelse* og dermed et morfologisk trekk, men *-e* kan også regnes som en del av *stamma* og dermed et fonologisk trekk. I så fall får vi en variabel stamme i slike substantiv: Uten *-e* foran vokaler (*dam-a*, *dam-er*) og med *-e* foran *0* (*dame*).

de skiller seg like fullt fra de andre kjønna: Har de f.eks. /-é/ (/dør-é/), /-a/ (/vis-a/) eller /-0/ (/viku/) i b. ent., er de *hunkjønns-ord* – henh. sterke og svake, overvekt- og jamvektord. Kjønnnet kan altså være markert av *flere* suffikser, som da markerer *både* kjønn og bøyingsklasse. Corbett (1991, s. 298) kaller kasusendelser og bestemt artikkel i islandsk, f.eks. i *hest-ur-inn* og *sól-0-in*, for «agreement markers», men disse suffiksene markerer *kjønn* og *bøyingsklasse* – henh. sterkt hankjønn og sterkt hunkjønn.

Særlig har det gått ut over hunkjønns-artikkelen *-a* i tradisjonelt bokmål, der hunkjønn har en svak stilling pga. det tradisjonelle felleskjønnet i skrift. Ifølge Lødrup (2011, s. 125) er *-a* i «vestkant-dialekten», dvs. talt bokmål/riksmål i Oslo, ikke en gang relatert til hunkjønn. Dét er en drøy påstand, for også der er det bare *tradisjonelle hunkjønns-ord* som kan ha denne endelsen i bestemt entall. Rett nok kan *-a* i b. ent. forekomme sporadisk også i hankjønns-ord, bl.a. i barnespråk, men dét kan forklares som *overgeneralisering* av hunkjønns-forma. Busterud mfl. (2020, s. 17) fant eksempler på *-a* i bl.a. *stol* blant barn og ungdommer i Trondheim, og Fretheim (1985, s. 101) nevner former som *bamsa* og *kjela* fra Oslo. Fretheim forklarer dem med den antatte fonologiske regelen at substantiv på trykklett *-e* oftest er hunkjønn, men dét forklarer ikke former som *stola*. Snarere er forklaringa at det tar tid å bli sikker på kjønnnet til et substantiv, og til usikkerheten bidrar sikkert den utstrakte *vekslinga* mellom *-a* og *-en* i hunkjønns-ord i bokmål. Når man hører folk si både *gat-a*, *dør-a* og *gat-en*, *dør-en*, tenker man lett at *alle* ord som kan få *-en* i bestemt entall, også kan få *-a*. Men så enkelt er det altså ikke.⁷

Hvorfor skulle *-a* i f.eks. *jenta*, *øya* eller *kua* markere hunkjønn i nynorsk og dialektene, men ikke i bokmål og riksmål? Forskjellen er at forekomsten av *-a* i bokmål og riksmål er heller *variabel*, som Lødrup påpeker: I noen tradisjonelle hunkjønns-ord er *-a* nærmest obligatorisk (f.eks. *jente*), i andre valgfri vsa. *-en* (f.eks. *dame*) og i noen forekommer den knapt (f.eks. *kvinne*). Fretheim (1985, s. 101) sier at *-a* er «importert gods» i et system med felleskjønn og derfor ikke en hunkjønns-form der. Endelsen er iallfall importert i *skriftspråket* (offisielt i 1917), men dét er irrelevant i en *synkronisk* analyse. Nå er den en naturlig del av både bokmål og riksmål, i både skrift og tale. Lødrup (2011, s. 123) mener at å regne bøyning som genusmarkør, undergraver skillet mellom morfologi og syntaks, men dét er ikke tilfellet: Et grammatisk fenomen kan

7. Også enkelte voksne overgeneraliserer hunkjønns-forma, bl.a. av ideologiske grunner. AKP hadde en periode da de skulle snakke og skrive «folkemål», og la derfor til en *-a* på det meste. Former som *kampa* og *streika* var ofte å se på plakatene på Blindern. Dét tyder på at skribentene ikke kjente folkemålet særlig godt.

godt manifesteres *både* morfologisk og syntaktisk. F.eks. kan nominalers syntaktiske funksjon markeres både morfologisk med *kasus-endelser* og syntaktisk med *leddstilling*, og kjønn kan markeres både morfologisk med bøyning og syntaktisk med kongruens.

Lundquist mfl. (2022, s. 51) kommer da også til at resultatene deres «... antyder at språkinnlæreren ser både den ubestemte artikkelen *ei* og bestemt-hetssuffikset *-a* som markører for feminint genus». Ja, dersom ord av ulikt kjønn bøyes ulikt, *er* bøyninga et kjennetegn på kjønn, og å lære norsk vil si bl.a. å innse dette, i det minste intuitivt. At språkbrukerne har oppfattet sammenhengen mellom genusmarkørene *-en* og *-a* og biologisk kjønn i animater (*gutt-en/jent-a*, *han-en/høn-a* osv.), ser vi av substantiverte adjektiver – eller kanskje heller: substantiver som er «konvertert» (uten affiks) av adjektiver og bare brukes i bestemt entall – som *gaml-en* (østlandsk: /gammæn/) og *gaml-a*, *tjukk-en* og *tjukk-a*, som brukes (nedsettende eller spøkefullt) om og især til personer av henh. hankjønn og hunkjønn. Skal man bli norsklærer, kreves det også *bevisst* kunnskap om sammenhengen mellom kjønn og bøyning. Dét får man ikke i dette nummeret av *NLT*.

En kan tilmed si at b. ent.-suffikset er *det sikreste* genus-kriteriet, jf. at Berulfsen (1967, s. 23) omtaler kjønna som «*en/-a/-et-genus*». *Alle* substantiv har nemlig en bestemt form, mens tallordet/ubestemt artikkel ikke brukes ved stoffsubstantiv. Og de fleste kongruensbøye ord skiller ikke mellom hankjønn og hunkjønn, men dét gjør den bestemte artikkelen. I bokmål skiller tilmed ord som *har* egne hunkjønns-former, ikke alltid mellom han- og hunkjønn, men kan ha felleskjønns-formene i stedet, altså f.eks. *jent-a*, men *en/min jente*. I bokmål er b. ent. derfor den klart sikreste genusmarkøren. Enger (2022, s. 75) viser til undersøkelser som tyder på at andrespråks-innlærere støtter seg mest til suffikset når de skal lære seg genus, og dét har de god grunn til.

Bl.a. derfor læres b. ent. lenge før de andre genusmarkørene (Lohndal & Westergaard 2021, s. 96). Ifølge Westergaard & Rodina (2016, s. 160–161) læres den bestemte artikkelen i to-års-alderen, mens ubestemt artikkel læres først i 6–7-års-alderen. Bl.a. nevner de (2016, s. 165) eksemplene *badekar-et min* og *en fly – fly-et* fra toåringar fra Oslo og Tromsø, som viser at «genuskongruens kan være mer problematisk enn deklinasjonssuffikset». Opsahl (2021, s. 127) sier at barn “...acquire noun inflection systems earlier and more easily than the abstract rules of gender agreement”, og Enger (2022, s. 76) at kongruens krever «eit meir subtilt resonnement». Kongruens er opplagt langt mer komplisert enn bøyning-ender, som alltid forekommer *sammen med* substantivet, mens kongruerende ord kan stå langt fra substantivet de kongruerer

med, f.eks. i setninga *Den gamle, bulkete og rustne bilen som står til høyre for den grønne Volvoen, er min.*

Og adjektiver og determinativer kongruerer ikke bare i kjønn, men også i tall og (ved adjektiver) *bestemthet*. Særlig forskjellen mellom ubestemte og bestemte substantivfraser – *et pen-t hus/det pen-e hus-et* – må en tro at skaper problemer for både innfødte barn og voksne med andre morsmål. Som Anderssen & Busterud (2022, s. 102, 120 f) påpeker, er bestemte substantivfraser verst, for der må som regel også substantivet stå i bestemt form. Der må en velge rett form av alle tre ordene: determinativet (adjektiv-artikkelen *den/det/de* eller demonstrativet *denne/dette/disse*), adjektivet og substantivet, ev. også et etterstilt possessiv: *det/dette pen-e hus-et mitt*. Her blir det mye grammatikk!

2.3 Bestemt artikkel og kongruens

At bestemt artikkel er en genusmarkør, ser vi også av at den *samsvarer* med de godkjente genusmarkørene, altså kongruerende adjektiver og determinativer. Når det heter *bil-en*, må det også hete *en fin bil*, *min bil* og *den fine bil-en min*, og heter det *hus-et*, heter det også *et fin-t hus*, *mitt hus* og *det fine hus-et mitt*. Når Busterud & Lohndal (2022, s. 131) sier at «Mange dialekter har samsvar mellom den ubundne artikkelen og det bundne suffikset», er det en underdrivelse, for *alle* varieteter av norsk har et slikt samsvar, med unntak av hunkjønnsord i bokmål (se nedafor). Som de samme forfatterne sier lenger nede på sida, er det «ei tovegs føreseiing» mellom bestemt og ubestemt artikkel. Derfor er det *ikke* «overraskende» at informantene til Busterud & Lohndal (2022, s. 150) hadde riktig *etterstilt* possessiv i intetkjønns-ord i *alle* 37 tilfellene, men riktig *foranstilt* possessiv i bare 5 av 10 eksempler. Ved etterstilte possessiver (*hus-et mitt*) har vi jo *både* artikkelen og possessivet, med artikkelen først. Og når artikkelen «forutsier» possessivet, er possessivet uproblematisk: Har man riktig artikkel – og den læres lenge før possessivet – kommer riktig possessiv av seg sjøl.

Men i *bokmål* er ikke samsvaret mellom bøyning og kongruens sikkert i *hunkjønns-ord*, for av at det heter *lu-a*, kan vi ikke slutte at det også må hete *ei lue* og *mi lue*. Som oftest heter det *en/min lue*, og det samme gjelder de andre hunkjønns-markørene som er offisielt godkjent i bokmål: *lita*, *anna* og *eiga* er lite brukt. Dvs. at hunkjønns-ord kan ha *hunkjønns-form* i *den bestemte artikkelen*, men *felleskjønns-form* i *kongruerende ord*. Språkbrukerne er m.a.o. ikke *konsekvente* i bruken av hunkjønns- og felleskjønns-former i bøyningsformer og kongruerende ord, noe jeg kommer tilbake til. Men det fins et unntak

fra denne vekslinga i kjønn mellom b. ent. og kongruerende ord, nemlig *etterstilte possessiver* i entall.

2.4 Etterstilte possessiver i bokmål

Ved etterstilte possessiver i entall, med substantivet i bestemt form⁸, er samsvaret mellom bestemt artikkel og kongruens konsekvent også i hunkjønns-ord i bokmål: Iallfall normalt må det hete enten *lu-a mi* eller *lu-en min*.⁹ Enger (2004 a, s. 133) sier at *-a* i Oslo ikke samsvarer med kongruerende ord, men det gjelder ikke for etterstilte possessiver. Tilmed riksmålet godtar hunkjønns-forma av possessivene når de står etter en form med *-a* (*Norsk grammatikk*, pkt. 8.2), og slår fast at da kan felleskjønns-formene ikke brukes. Foranstilte possessiver veksler fritt mellom hunkjønns- og felleskjønns-form (*mi/min lue*), men etterstilte possessiver må følge artikkelforma: Artikkelvarianten *-en* krever possessiv-varianten *min*, og *-a* krever *mi* (det er ikke omvendt, for vekslinga *lu-a/lu-en* er uavhengig av et etterfølgende possessiv). Den bestemte artikkelen må altså vise kjønn (ev. også bøyningssklasse, som i *bygd-i – vis-a* o.l.), siden den bestemmer forma på et etterfølgende possessiv.

I norsk dagligtale er etterstilte possessiver det *nøytrale* og dermed det *vanlige*. Foranstilt possessiv brukes mest *emfatisk* (*Det var ikke mi(n) skyld*) og i possessiv-konstruksjonen med *sin*: *Per/gutten si(n) lue*. Her kan vi få både etterstilt og foranstilt possessiv, styrt av hvert sitt substantiv: *kona mi si(n) skyld*. I skriftlig bokmål er det annerledes pga. arven fra dansk, men også der er etterstilt possessiv vanligst. I Dyviks (2023, s. 268) utvalg av skjønnlitterære tekster var det gjennomsnittlig 56 % etterstilt possessiv.¹⁰ Og siden hunkjønns-forma av artikkelen, *-a*, holder seg godt, er etterstilt *mi* osv. langt vanligere enn foranstilt *mi* osv. Informantene til Anderssen & Busterud (voksne innlærere av norsk som andrespråk ved Universitetet i Oslo) brukte aldri foranstilt *mi*, men etterstilt *mi* ble brukt «relativt hyppig» og kunne tilmed overgeneraliseres til intetkjønns-ord (2022, s. 111, 122). Informantene til Baal mfl. fra Trondheim og især Kristiansand brukte foranstilt *mi* svært lite, men etterstilt *mi* ble brukt

8. Unntak er ordene *mor, far, bror*, som i dialektene kan ha ubestemt form: *mor mi, far min*. Men i bokmål er dette uvanlig.

9. Men i enkelte nordnorske kontaktvarieteter *kan* det faktisk hete *søstr-a min* o.l. (Conzett mfl. 2011, s. 50), og det er mulig at denne kombinasjonen fins også andre steder. En NLT-konsulent fant mange eksempler i et korpus.

10. Som Dyvik påpeker (s.s., merknad 13), er foranstilt possessiv nærmest obligatorisk sammen med determinativet *egen* (*min egen familie*), for med etterstilling (*den egne familien min*) får vi adjektivet *egen* (= sær) i bestemt form.

like mye som *min* og *mitt* (2023, s. 46–47). En kan altså si at *-a* bevarer hunkjønns-forma av possessivene når de er etterstilt.

Svenonius (2017, s. 353) foreslår at heller ikke etterstilt *mi/di/si* viser kjønn fordi de er fonologisk betinga allomorfer «conditioned by the phonology of the preceding vowel», en analyse som godtas av Rodina & Westergaard (2021, s. 258) og Baal mfl. (2023, s. 52). Men hvorfor skulle *-a* kreve *mi* og *-en* kreve *min* av *fonologiske* grunner? Begge possessiv-variantene begynner jo med /m/. Fonologisk betinga allomorfer har en *fonetisk* forklaring, som artikkelvariantene *a – an* i engelsk eller *le/la – l’* i fransk (å unngå vokalsammenstøt). Og er også *mitt* fonologisk betinga av *-et*? Etterstilt *mi* osv. må være samme allomorf som foranstilt *mi* osv., som er mulig også i bokmål, og er opplagt *leksikalsk* og ikke fonologisk betinga, nemlig av *kjønnen* til substantivet, akkurat som suffiks-allomorfen *-a*: Begge forekommer normalt bare i *hunkjønns-ord*.

Andre forslår at etterstilt *mi/di/si* ikke viser kjønn fordi dette er *bøyningsendelser* og ikke egne, kongruerende ord. Et tidlig eksempel er Fretheim (1985, s. 101), og denne analysen antydes også av Hagen (2000, s. 382, merknad) og Trosterud (2001, s. 29). Også Conzett mfl. (2011, s. 52), Anderssen & Busterud (2022, s. 87) og Busterud & Lohndal (2022, s. 149, tabell 8) godtar analysen. Det virker som det er mye om å gjøre å trylle bort *-a* og *mi* osv. som hunkjønns-markører. Går det ikke med Hockett (som ikke utdefinerer *mi* osv.), får en prøve andre triks.

Om etterstilt *mi/di/si* er bøyningsendelser, har vi to bøyningsendelser i *lu-a mi* – som da burde skrives *luami* (ev. *lua-mi*, som Conzett mfl. 2011), begge med kongruensbøyning, jf. *hus-et mitt* (*hus-et-mitt*?). Eller det er bare *mi/di/si* som er suffikser mens *min/din/sin* og *mitt/ditt/sitt* er egne ord – noe som ville være en merkelig situasjon, som Lødrup (2011, s. 128) innrømmer. Anderssen & Busterud (2022, s. 109) begrunner analysen som bøyningsendelse dels med Hocketts genusdefinisjon og dels med at etterstilt *mi/di/si* bevares sjøl om *ei* og foranstilt *mi/di/si* går tilbake. Men ingen av disse tingene viser at etterstilte possessiver er bøyningsendelser. At hunkjønns-formene av possessivet bevares bedre når de er etterstilt enn når de er foranstilt, har en enkel forklaring, nemlig at når de er etterstilt, får de *støtte fra artikkelen*. Dét får de ikke når de er foranstilt.

Hagen (2000, s. 382, merknad) begrunner analysen av etterstilte possessiver som suffikser med at etterstilte possessiver «vanskelig kan ha emfatisk trykk», men dét kan de ha, f.eks. i en kontekst som *Dette er lua mi, ikke lua di*. Lødrup (2011, s. 127, merknad 12) godtar at etterstilte possessiver kan ha emfatisk trykk og at dét er et argument mot å se dem som suffikser. Trosterud (2001, s. 29),

Conzett mfl. (2011, s. 52) og Sollid mfl. (2014, s. 195) begrunner analysen av etterstilt *mi* som suffiks med at ingenting kan stå *mellom* substantivet og possessivet. Den sistnevnte sier at «*mi* can be analyzed as an inflectional marker for definiteness» (det menes vel «for possession»?). Men i så fall er også *min* og *mitt* suffikser. Og hva når «suffikset» står alene, som i *Lua er mi!*

Men ifølge Lødrup (2011, s. 124, 128) kan ikke hunkjønns-formene av possessivene i «vestkant-dialekten» stå alene, dvs. som predikativ eller med underforstått substantiv, slik at *mi* er ugrammatisk i setninger som *Denne boka er mi* og *Hvis du ikke finner boka di, kan du låne mi*. Men Fretheim (1985, s. 100) godtar *den* [jakka] *er ikke mi*, og etter mitt øre er *mi* fullt brukbart også på Vestkanten i eksemplene til Lødrup, sjøl om *min* er vanligere. Så *mi* osv. kan stå alene, og det kan ikke et bøyningssuffiks. Dessuten kan hunkjønns-formene av possessivene også stå *emfatisk foran* substantivet, som i *Dette er mi bok, ikke di*. Det er kanskje ikke særlig vanlig i «Vestkant» – f.eks. finner Lødrup (2011, s. 130) bare én forekomst av foranstilt *si* i et korpus på 800 000 ord fra Oslo – men ugrammatisk er det ikke. Også dette viser at vi ikke har med suffikser å gjøre. I bokmål som i nynorsk og dialektene må hunkjønns-formene av possessivene regnes som egne, kongruerende ord også når de er etterstilt. Den eneste forskjellen mellom possessivene i bokmål og i nynorsk er at i bokmål kan de ha *felleskjønns-former* istedenfor hunkjønns-formene når de står til hunkjønns-ord, især når de er foranstilt.

At kombinasjonene **lu-a min* og **lu-en mi* er ugrammatiske for de fleste, viser at *både* suffikset og possessivet er kjønnsmarkører: *-a* og *mi* markerer hunkjønn og *-en* og *min* markerer enten hankjønn eller felleskjønn, og ett og samme substantiv kan ikke markeres som både hunkjønn og hankjønn eller felleskjønn, iallfall ikke i *samme setningsledd*. Fretheim (1985, s. 100) påpeker at **Er dette jakka din?* er ugrammatisk, men ikke *Er denne jakka din?*, der taleren skifter fra hunkjønn i *subjektet* til felleskjønn i *predikativet*. Ialffall i samme setningsledd må man ha samme kjønn i artikkelen og possessivet, og ved hunkjønns-ord har vi valgt mellom felleskjønn i begge og hunkjønn i begge. Derfor må det hete *Gi meg lua mi!* sjøl om det kan hete *Det er min lue!* og *Denne lu-a er min*. Denne fordelinga er trolig den vanligste i bokmål, og det samme gjelder for den ubestemte artikkelen, som flere tar opp i *NLT 1/2022*: Det heter som oftest *en lue*, og det samme ser ut til å skje i mange bymål. Bestemt og ubestemt artikkel får altså ulik utvikling. La oss se nærmere på den.

2.5 Utviklinga i bestemt og ubestemt artikkel i hunkjønn

Hunkjønns-forma av den bestemte artikkelen, *-a*, er også den hunkjønns-

markøren som *holder seg best* i bokmål – langt bedre enn hunkjønns-forma av kongruerende ord, bl.a. den ubestemte artikkelen/tallordet, *ei*. F.eks. brukte 38 av de 47 informantene til Anderssen & Busterud (2022, s. 118) *-a*, mens bare 6 brukte *ei*. Det samme gjelder i skriftlig bokmål. I bokmålskorpuset til Dyvik (2023, s. 264–265) var det 21 % *-a*, men bare 7 % *ei*. Opsahl (2021, s. 125–126) presenterer *en* som ubestemt artikkel og *-a* som bestemt artikkel i hunkjønnsord som «...the most widespread features of the Bokmål written standard». Når Busterud & Lohndal (2022, s. 132) regner både *en dame* og *en spøkels* hos et barn fra Trondheim som «overgeneralisering av hankjønns-former», stemmer beskrivelsen for *en spøkels*, men for *en dame* bør vi heller snakke om bruk av *felleskjønn*, som er korrekt og vanlig bokmål og godt kan være noe barnet har hørt fra andre og ikke funnet på sjøl.

Det samme systemet ser vi ut til å få i de større bymåla, og dét er neppe en tilfældighet. F.eks. finner Westergaard & Rodina (2016, s. 160) at i Tromsø ble *ei* ble brukt 100 % av de voksne informantene, men var nærmest fraværende hos barna.¹¹ Busterud mfl. (2020, s. 14–15) fikk liknende resultater for Trondheim, men der ble *ei* heller ikke brukt mye av de voksne. I undersøkelsen til Baal mfl. av ungdommer i Trondheim og Kristiansand ble *ei* brukt i bare rundt 12 % av tilfellene (2023, s. 43). Derimot ser artikkelforma *-a* i bestemt entall ut til å være stabil i bymåla. Dét gjaldt i alle de nevnte undersøkelsene. Den samme tendensen finner vi ifølge Conzett mfl. (2011, s. 48–49) i språk-kontakt-områder i Nord-Troms, der 90 av 100 ubestemte hunkjønns-former hadde *en* som artikkel. Bull (2012, s. 38) regner med felleskjønn i den norske etnolekten i Lyngen i det samme området, trass i enkelte hunkjønns-former av determinativer, nemlig *ei*, *mi* og *si*, i tillegg til bestemt entall på *-a*.

En annen konklusjon kunne være at hunkjønnen fins, men er *lite brukt* og kanskje på vei ut – eller inn? Sollid mfl. (2014) undersøkte 9 opphavlig flerspråklige områder i Nord-Troms og Finnmark, og fant en klar forskjell mellom *kyst-dialektene* og de *indre områdene*. I kystmåla ser *ei* ut til å være «...well integrated in the gender system...» (s. 193) sjøl om også *en* forekommer i hunkjønns-ord, men i de indre måla dominerer *en* i hunkjønns-ord og blir til dels også brukt i intetkjønn, dvs. som eneste artikkel. Forklaringa må være at i de indre områdene kom språkskiftet til norsk seinere og var mindre gjennomført, slik at norsk for enkelte fortsatt er et andrespråk og blir lært som bokmål fra skriftspråk og skole. Men i byene Vardø og Kirkenes i Øst-Finnmark var *ei* van-

11. En annen overgang i samme retning (sammenfall med tradisjonelt bokmål) er at *-a* i ub. ent. av svake hunkjønns-ord (*ei gat-a*) blir skiftet ut med *-e* (Rodina og Westergaard 2015, s. 149). Vi får altså *ei gat-a* > *en gat-e*.

ligere enn *en*, og Sollid mfl. (2014, s. 194) mener dette kan tyde på at «... a three-gender system is possibly gaining foothold on the coast in the eastern part of Finnmark».

Flere, bl.a. Anderssen & Busterud (2022, s. 117), Busterud & Lohndal (2022, s. 134) og Rodina & Westergaard (2021, s. 239), mener at både tidlig læring og større vitalitet for den bestemte artikkelen støtter hypotesen om at den markerer bøyingsklasse og ikke kjønn. Men det viser ikke noe anna enn at et *suffiks* læres lettere og bevares bedre enn ei *kongruerende ordform*, trolig fordi det er *tettere knytta* til substantivet og læres sammen med det, som Anderssen & Busterud (2022, s. 120) påpeker. Enger (2022, s. 58) sier at «Element er meir resistente mot endring i genussystemet [...] di meir bundne dei er», og (s. 73, merknad 17) at det er «meir enn sannsynleg» at språkbrukerne husker suffikset sammen med substantivet. I så fall skulle den bestemte artikkelen være mer resistent enn ubestemt artikkel og possessiver. Dessuten er bestemte entallsformer – og dermed suffiksene – ifølge Lundquist mfl. (2022, s. 41) mye *vanligere* enn ubestemte former og dermed ubestemt artikkel. Ragnhildstveit (2017, s. 252) regner b. ent. som den mest frekvente og mest pålitelige genusmarkøren. Suffiksforma *-a* er altså mer frekvent enn artikkelforma *ei*, i tillegg til at den er *tettere knytta* til substantivet. Dét kan forklare både at den læres før *ei* og andre kongruerende ord og holder seg bedre enn dem.

En annen faktor som kan forklare forskjellen mellom utviklinga i de to artikkelene er at i adjektiv og determinativ er en egen hunkjønns-form (*ei, mi, lita* o.l.), som Westergaard & Rodina (2016, s. 160) påpeker, isolerte unntak fra hovedregelen om at slike ord har *felleskjønns-form*, og det er vel bare å vente at også disse siste hunkjønns-formene forsvinner. Noe slikt er ikke tilfellet med bestemt artikkel. Dessuten er to kjønn i artikkelen *enklere* å lære og å bruke enn tre kjønn, i tillegg til at det samsvarer med hovedmønsteret. Dette kan spille en rolle især i språkkontakt-områder, der norsk til dels læres som et andrespråk. Enger (2004 a, s. 137) nevner en faktor han kaller «allitterativ kongruens», dvs. at et suffiks og et kongruerende ord *samsvarer*, som bestemt og ubestemt artikkel i hankjønn i bokmål: *en snok – snok-en*. Intetkjønns-ord samsvarer i skrift: *et hus – hus-et*, men hunkjønns-ord samsvarer ikke: *ei bok – bok-a*. Ifølge Enger er det mer enhetlige bøyingsmønsteret i hankjønns-formene (og felleskjønns-formene) enklere: En bare legger artikkelen til slutten av ordet istedenfor foran.

Indre, systematiske forhold spiller sikkert en rolle, men viktigere er trolig påvirkninga fra *bokmål* i skrift og tale. Busterud mfl. (2019, s. 161) og (2020, s. 24–25) mener at utviklinga i Tromsø og Trondheim skyldes «sentrums-

hopping» fra Oslo og «standard østnorsk», men en trenger ikke dra til Oslo eller Østlandet for å finne *en* som artikkel i hunkjønn. Dét er folk i både Tromsø og Trondheim vant til i både skrift og tale, bl.a. fra innflyttere fra Østlandet og talt bokmål i radio og TV. I de større byene har vi dessuten *en lokal variant av bokmål* i tillegg til by-dialekten (mer om dét i pkt. 3). Baal mfl. (2023, s. 22 f) mener at både den indre faktoren «morfologisk kompleksitet» og den ytre faktoren «størrelse (på språksamfunnet)» spiller en rolle, men hunkjønnsformene er *en del* av den morfologiske kompleksiteten, og det avgjørende er det sosiolingvistiske: *typen av språksamfunn*. Vi har å gjøre med den velkjente motsetninga mellom *sentrum og periferi* eller *by og land* og *bymål og bygdemål*, der bymåla er mer *påvirkta av bokmål* enn bygdemåla, som har bevart mer av den gamle, komplekse morfologien – bl.a. hunkjønns-former i noen adjektiv og determinativ.

Men kombinasjoner som *en lue* – *lu-a* betyr ikke at «i dagens språkbruk kan *-a*-endelsen være løsrevet fra hunkjønn» (Lødrup og Enger i *Språknytt* 2/2023)¹² eller at *-a* er «...indicative of no more than an inflection class» (Enger & Corbett 2012, s. 312). Snarere betyr det at *lue* og andre tradisjonelle hunkjønns-ord i bokmål kan være dét Enger & Corbett (2012) kaller «hybride» substantiv og ha ulikt kjønn i ulike former eller kontekster. Dette forekommer sporadisk også i dialektene. Enger & Corbett (2012, s. 306, 308) nevner flere eksempler, bl.a. *ein gong*, *gongj-a* fra Romsdal og *ei gong*, *gong-en* fra Rogaland. Her kan *gong* være både hunkjønn og hankjønn (som *kasse* i bokmål), og språkbrukerne *blander* formene. I bokmål gjelder det potensielt i alle tradisjonelle hunkjønns-ord: De kan være hunkjønns-ord, felleskjønns-ord eller (oftere) *begge deler* i forskjellige kontekster. Det er nettopp dette som gjør kjønn i bokmål så komplisert og spesielt.

3 Genussystemet i bokmål: to, tre eller to og et halvt kjønn?

3.1 Bokmål, hva er dét?

Bokmål kan betegne flere ting. Først og fremst må vi skille mellom *det normerte (fastsatte)* og *det brukte* (eller «internaliserte») bokmålet (Vikør 2007, s. 72) – bokmålet slik det *skal være* ifølge Språkrådet, og bokmålet slik det faktisk *er* ifølge brukerne. Og dersom man er «usage-based» og tror det er språkbruk og språkbrukere som skaper språket, så er det det brukte bokmålet som teller. Det

12. <https://www.sprakradet.no/Vi-og-vart/hva-skjer/Aktuelt/2023/grammatisk-kjonn/>

normerte påvirker i liten grad språkbruken, for dét kjenner folk flest ikke til. Språk lærer vi normalt ikke fra ordbøker og grammatikker, men fra dét vi hører og leser, dvs. fra *andre språkbrukere*. Og det brukte bokmålet har alle nær kontakt med i både skrift og tale.

Det normerte bokmålet er et *skriftspråk* – talemålet blir ikke normert her til lands, anna enn indirekte, gjennom skriftspråket (med unntak av den «nye» tellemåten). I normert (skriftlig) bokmål kan vi som kjent velge mellom hunkjønn og felleskjønn i alle hunkjønns-ord, siden de aktuelle markørene, *-a/en*, *ei/en*, *min/mi* osv., er jamstilt. Om en konsekvent bruker hunkjønns-formene og skriver f.eks. *ei kvinne* og *kvinn-a*, får man et «hyper-radikalt» bokmål med tre kjønn som i nynorsk og de fleste dialektene. Et slikt bokmål er det neppe mange som bruker. Om en bare bruker felleskjønns-formene og skriver f.eks. *en ku* og *ku-en*, får vi et «hyper-konservativt» bokmål som er enda mer tradisjonelt enn riksmålet, med felleskjønn som i bergensk. Et slikt bokmål brukes neppe av andre enn bergensere.

De fleste er nemlig *ikke* konsekvente, så det brukte bokmålet er en *varierende* størrelse som består av ulike *utvalg* av de godkjente formene i det normerte bokmålet. Valget står nemlig mellom *de enkelte bøyningsformene*, og det er heldigvis ikke noe krav om konsekvens: Man kan velge hunkjønns-form i ett hunkjønns-ord (f.eks. *ku*) og felleskjønns-form i et anna (f.eks. *kvinne*), eller hunkjønn i bøyningsformene (f.eks. *ku-a*) og felleskjønn i kongruerende ord (f.eks. *en/min ku*). Man kan m.a.o. *blande* systemene, og det er nettopp dét de fleste gjør, så det brukte bokmålet varierer mellom to ytterpunkter som er velkjente fra språkhistorien og språkpolitikken: en mer eller mindre «konservativ» eller tradisjonell variant, ofte kalt «moderat»¹³ av tilhengerne, og en mer dialekt- eller nynorskprega variant, gjerne kalt «radikal». Det er den tradisjonelle varianten som fortsatt er den vanligste og som folk vanligvis møter i skrift. Svaret på spørsmålet i overskriften på punkt 3 må altså være at *det normerte* bokmålet har valgfritt *to eller tre kjønn*. For *det brukte* bokmålet er svaret ikke så enkelt, og det trengs noen presiseringer.

3.2 Talt bokmål?

Nå omtales bokmålet gjerne bare som et *skriftspråk*, og ifølge Opsahl (2021, s. 125) har ikke Norge «... a spoken standard language in the traditional sense». Rett nok er Norge et språklig annerledesland, men *så* sære er vi ikke. Det virker

13. Det virker som om mange regner *konservativ* som et negativt ord, mens *moderat* er positivt (= ikke ytterliggående). Derfor bruker jeg *tradisjonell*, som vel er relativt nøytralt.

som det er språkpolitisk ukorrekt blant mange norske språkforskere å omtale bokmål som et talemål, og det blir ofte omskrevet til «Oslo-mål» (se neste punkt). De fleste standardspråk eksisterer også i en talt versjon, og ifølge Kristoffersen (2000, s. 7) har bokmål «...a spoken realization that one might call an unofficial standard spoken Norwegian». Det viktige er at det *fins*, sjøl om det er uoffisielt. Heller ikke dialektene er offisielle, og vanligvis heller ikke standard-talemålet i andre land. Det brukte bokmålet eksisterer ikke bare som et skriftspråk, men også som *dagligtale* for mange, bl.a. min ringe person (se Venås 1991, s. 271 f).¹⁴ Westergaard & Rodina (2016, s. 164) nevner «den dannede dagligtale», «som ble brukt av de øvre lag av befolkningen i det 19. århundre», og (s. 180) «standard østnorsk», som også nevnes av Busterud mfl. (2020, s. 8). Hva er forholdet mellom «bokmål», «dannede dagligtale» og «standard østnorsk»?

Her er det på sin plass å minne om bokmålet historie – at det faktisk har *oppstått* som et talemål med røtter iallfall til 1700-tallet, beskrevet av Knud Knudsen rundt 1850 som «dannede dagligtale». Det oppsto som en blanding av sørøstlandsk talemål og dansk skriftspråk uttalt mer eller mindre bokstavrett – et dansk-norsk blandingsmål med norsk fonologi og syntaks, men med danske innslag især i *ordformene*, både *ordstammene*, bl.a. med monoftong istedenfor diftong, og *bøyningsformene*, bl.a. med sterke tendenser til felleskjønn. Etter Knud Knudsens program ga dette talemålet opphav til det skriftlige bokmålet gjennom fornorskings-reformene av det tradisjonelle danske skriftspråket på begynnelsen av 1900-tallet. Men etter samnorsk-programmet innførte man fra 1917 også trekk som var lite brukt i dannede dagligtale, som hunkjønns-formene *-a* og især *ei, mi* osv. Dét førte til en tilspissa språkstrid, og hunkjønns-formene har ikke slått helt igjennom, men konkurrerer fortsatt med de gamle felleskjønns-formene i både skrift og tale.

«Den dannede dagligtalen» er ikke utdødd, men lever i beste velgående som dét jeg kaller talt bokmål og har tilmed spredt seg til en stor del av befolkningen, i takt med urbanisering, økende utdanning og mer kontakt med skriftspråket. Tidlig på 1900-tallet ble dette talemålet, og det tilsvarende skriftspråket fra

14. Derimot kan vi ikke regne med et selvstendig nynorsk talemål, for nynorsk er ikke førstespråk for noen. Venås (1991, s. 275) påpeker at nynorsk ikke er brukt som talemål i noe lokalsamfunn, så ingen barn lærer nynorsk som første språk. Som talemål brukes nynorsk bare i radio og TV (især nyhetsprogrammer i NRK, der man som hovedregel må velge mellom bokmål eller nynorsk), og (særlig før) av enkelte akademikere som har lært seg det som voksne. Dét er nok én av grunnene til at det er bokmål som påvirker dialektene, ikke nynorsk.

1907, omdøpt til *riksmål* og seinere *bokmål*. Men så skilte riksmål og bokmål lag og ble konkurrenter, slik at vi i dag må vi skille mellom det *uoffisielle* riksspråket riksmål og det *offisielle* bokmålet som *fastsatte* normer. Ifølge Riksmålsforbundet (<https://www.riksmålsforbundet.no/hva-er-riksmal/>) er riksmålet «det skrevne og talte norske riksspråket». Og som Riksmålsforbundet påpeker (s.s.), er riksmål omtrent det samme som «moderat» bokmål. Normert riksmål og bokmål har nemlig *tilnærma seg* atskillig med de siste skriftspråks-reformene, slik at man kan si at riksmålet i dag *inngår* i det normerte bokmålet, gjennom de tradisjonelle formene.

Men i *språkbruken* blir det kunstig å skille mellom bokmål og riksmål, siden den varierer mellom tradisjonelle og nyere former, så det bare blir en *gradforskjell* uten klare grenser, fra det mest tradisjonelle til det mest «radikale». Jeg velger navnet *bokmål* fordi dette er den største «sekken», som omfatter både tradisjonelle og nyere former og altså inkluderer riksmål. Det talte bokmålet er ganske sikkert landets største talemål i antall brukere (Wikipedia anslår at det brukes av ca. 20 % av befolkninga, dvs. en million). I tillegg har det høyest prestisje, så det er liten grunn til å overse det. Bokmålet fins i hele landet, ikke bare som det dominerende skriftspråket, men også som talemål i deler av befolkninga. Derfor er bokmålet trolig avgjørende for skjebnen til hunkjønnen i norsk, og utviklinga i bymåla må ses på bakgrunn av forholdene i skriftlig og muntlig bokmål.

Kristoffersen (2000, s. 7) identifiserer det uoffisielle standardtalemålet med «standard østnorsk», men dét blir for snevert. Som de fleste andre talte standard-språk fins det talte bokmålet i lokale «aksenter» eller uttalevarianter som kan ha egne navn, f.eks. «Vestkant» i Oslo, «Penbergensk» i Bergen og «Fintrøndersk» i Trondheim, med forskjellig tonefall og skarre-/r/ på Sørlandet og Vestlandet, men rulle-/r/ og retroflekser i de andre landsdelene. Det er først og fremst *ordforråd* og *grammatikk* som definerer et standardspråk, ikke uttale, jf. ulike «aksenter» av standard-engelsk. Disse regionale standard-talemålene danner toppen av «talemåls-pyramiden» (f.eks. i Stjernholm 2013, s. 123) – noen over-regional eller *nasjonal* standard fins ikke, sjøl om den østlandske varianten nok har høyest prestisje fordi den er størst og brukes i hovedstaden og den største landsdelen. Talemålet i Oslo er trolig bestemmende for det talte bokmålet. Derfor er det på sin plass å se nærmere på den østlandske varianten og språkforholdene i Oslo. Enger (2022, s. 60) kaller «oslomålet» for «ein problematisk storleik», og ordet brukes ofte på en uklar og upresis måte.

3.3 «Oslo-mål» og østlandsk bokmål

Lundquist mfl. (2022, s. 50-51) deler nordmenn i tre grupper mht. genus i talemålet: 1) en stabil *tokjønns-gruppe* som hovedsakelig fins i Bergen, Oslo og språkkontakt-områder i Nord-Norge, 2) en stabil *trekjønns-gruppe*, som inneholder talere fra hele landet unntatt de nevnte områdene (og de som nevnes under pkt. 3), 3) en ustabil gruppe som *veksler* mellom to og tre kjønn og som særlig fins i større byer som Trondheim og Tromsø. Nettopp ei slik veksling mellom fellekjønns- og hunkjønns-former er velkjent i *bokmålet*, både skriftlig og muntlig. Ikke minst derfor er den «ustabile» gruppa både viktig og spesielt interessant.

Inndelinga i tre grupper har mye for seg, men det blir helt feil å regne Oslo som et stabilt *fellekjønns-område* på linje med Bergen (den samme påstanden i Baal mfl. 2023, s. 26). Når Lundquist mfl. (2022, s. 36) sier at «et fullt utviklet to-genussystem er en sjeldenhet utenfor Oslo og Bergen», stemmer påstanden for Bergen, som kvittet seg med hunkjønns-formene i middelalderen, men ikke for Oslo. Her forekommer i det minste *-a* i bestemt entall og dermed også etterstilt *mi/di/si* i rikelig monn, og det slenger også en og annen *ei, lita* o.l.

Ja, i Oslo kan vi tilmed finne *et stabilt trekjønns-system*, som Enger (2022, s. 59) påpeker – nemlig i *Oslo bymål*, populært kalt «Østkant». Det er *dette* som er den lokale dialekten og fortjener navnet «Oslo-mål/dialekt», sjøl om det kanskje bare er rester igjen av den. Westergaard & Rodina (2016, s. 183) kaller bøyningsmønstret *en bok, bok-a* for «Oslodialekt», men det er snarere et svært vanlig *bokmål* – Oslo-dialekten i ordets rette forstand har *ei bok*. I tillegg til bymålet har vi dét Enger (s.s.) kaller «oslomålet av i dag» og som han skisserer genus-systemet i, ifølge Enger med fellekjønn. Bortsett fra formene *denna* og *detta*, som er markerte østlandske dialektformer og ikke hører i hop med former som *en liten jente*, er dette siste systemet dét vi finner i den andre Oslo-varieteteten, «Vestkant».

I Oslo fins det altså i det minste rester av *to* talemål og genussystemer, og «Oslo-målet av i dag» (Enger) eller «vestkantdialekten» (Lødrup) er verken en dialekt eller et spesifikt Oslo-mål, for den fins ikke bare på i Oslo, men i tilsvarende sosiale grupper på hele *Østlandet*. Den er ikke lokal anna enn i uttalen, og dermed et *standardspråk*, nemlig *den regionale varianten av talt bokmål* – den langt vanligste og best kjente varianten, før gjerne kalt «dannet østnorsk», i dag som oftest «standard østnorsk». Men denne betegnelsen knytter ikke varieteteten til *bokmål*, og et mer presist navn er «østlandsk (ev. østnorsk) bokmål». Blant innflyttere fins den i hele landet, og er også velkjent for alle gjennom NRK, der den før var nærmest enerådende mens den nå har fått

konkurransen fra dialektene. Den påvirker dialektene på hele Østlandet, og sikkert også i andre landsdeler.

Men verken Oslo «vestkant», østlandsk bokmål eller talt bokmål generelt bør framstilles som identisk med riksmålet, med felleskjønn – ikke en gang riksmålet har et systematisk felleskjønn (se neste punkt). Trolig er de to gamle varietetene i Oslo i ferd med å gå opp i én, som ligger nærmest «Vestkant», men som også har beholdt noen trekk fra bymålet og andre dialekter (se f.eks. Jahnsen 2001 og Stjernholm 2013, s. 48–49, 152). Det er særlig trekk som er utbredte og får støtte fra talemålet til innflyttere fra resten av landet, f.eks. /t/ i ord med opphavlig /l/ (*sol*), men ikke de med opphavlig /rð/ (*bord*), der en uttale med /t/ avviker for mye fra skriftbildet, og *a*-former i bestemt entall hunkjønn og fortidsformene av *a*-verb, men ikke i infinitiver, svake hankjønns-ord og b. flt. i hankjønn og intetkjønn (utenom noen unntak som *gutta* og *barna*). Talt bokmål omfatter m.a.o. en del «radikale» former.

Når det gjelder hunkjønns-former, har *-a* og etterstilt *mi* slått an, men ikke *ei* og de andre hunkjønns-formene, som snarere går tilbake. Lødrup (2011, s. 131–132) finner at yngre i et Oslo-korpus bruker vesentlig mindre av hunkjønns-formene *lita*, *ei* og foranstilt *mi/di/si* enn eldre, men omtrent like mye *-a* i bestemt entall. Altså en utvikling mot felleskjønns-former, bortsett fra *-a* i bestemt entall, som trekker med seg etterstilt *mi/di/si*. Men dette er ikke et nytt fenomen i Oslo – i «Vestkant» har andre hunkjønns-former lenge vært marginale, som i bokmål generelt. Det nye er at felleskjønns-former som *en*, *min* osv. *sprer seg* i Oslo og andre byer.

Det talte bokmålet i Oslo og andre steder har altså et høyst *ustabilt* felleskjønn og bør klassifiseres i samme gruppe som folk fra Trondheim og Tromsø mht. kjønn. Lundquist mfl. (2022, s. 52) forklarer den «ustabile» gruppa i større byer med «...en betydelig andel talere som ikke snakker den lokale dialekten», og i denne gruppa er det trolig en betydelig andel som snakker (særlig østlandsk) bokmål. Om Tromsø sier Westergaard & Rodina (2016, s. 180) at det har vært en stor innflytting de siste 50 åra, særlig av folk med høy utdanning og østnorsk talemål, og at de fleste endringene i dialekten de siste tiåra har gått i retning av «standard østnorsk». La oss se nærmere på det «ustabile» genus-systemet i det brukte bokmålet.

3.4 Kjønn i tradisjonelt bokmål: et blandingssystem

I det foregående (pkt. 2.5) har vi sett at *ei* blir erstattet av *en* i mange bymål. Rodina & Westergaard (2021, s. 236) tolker denne overgangen i Tromsø som en overgang til felleskjønn, likeså Busterud mfl. (2020, s. 29) for Trondheim

og Opsahl (2021, s. 122) for «many Norwegian dialects». Lundquist mfl. (2022, s. 30) regner denne utviklinga generelt som «et sikkert tegn på bortfall av hunkjønns-kategorien». På samme grunnlag regner Enger (2022, s. 59) med at det har skjedd en endring fra tre til to kjønn i «oslomålet». Anderssen & Busterud (2022, s. 101) regner med felleskjønn i målspåket til utenlandske studenter som gikk på norskkurs ved Universitetet i Oslo. De presiserer ikke hva målspåket for disse studentene er, men det er vel rimelig å anta at det er tradisjonelt bokmål, som de både hører og Leser hver dag. De forventet (2022, s. 112) at informantene deres ville tilegne seg et system med felleskjønn, og ikke overraskende finner de at de «hovedsakelig» har et slikt system, trass i atskillige forekomster av *-a* og etterstilt *mi* og tilmed noen forekomster av *ei*.

Ifølge dette synet får vi istedenfor hunkjønn et mer komplisert *bøynings-system* der felleskjønnet omfatter to bøyningssklasser i bestemt entall: *en bil – bil-en* og *en ku – ku-a* (Rodina & Westergaard 2021, s. 236, Anderssen & Busterud 2022, s. 101). Denne analysen har lenge vært foreslått for riksmål (se *Norsk grammatikk*, pkt. 4.1). Johansen (2003, s. 150) har en variant der typen *ku* i bokmål utnevnes til et «undergenus» av felleskjønn fordi den styrer hunkjønns-former, iallfall etterstilte possessiver (*kua mi*). Men Western (1921, s. 396–397) regner med hunkjønn i det talte riksmålet pga. både *-a* i b. ent. og etterstilt *mi* osv., og mener tilmed at disse formene er «...meget livskraftige og vil muligens erobre sig en fastere plass med tiden». Dét fikk han rett i.

I både bokmål og riksmål må vi altså regne med *to* substantivklasser i tillegg til intetkjønns-ord, på grunnlag av både bøyning og kongruens, nemlig de som *bare* får *-en* i bestemt entall og kongruensformer som *en, min, liten* osv. (f.eks. *bil*), og de som i tillegg (i riksmål til dels i *stedet*) kan få *-a* og kongruerende former som *ei, mi, lita* osv., med obligatorisk etterstilt *mi/di/si* (f.eks. *ku*). I riksmål er nemlig *-a + mi/di/si* obligatorisk i noen ord av den siste typen.¹⁵ Og som vi har sett i pkt. 2, er de to klassene mer enn bøyningssklasser, dels fordi *-a* er en klar hunkjønns-form og dels fordi *kua mi* ikke er bøyning, men *kongruens*. Typen *ku* bør i både bokmål og riksmål regnes som *mulige hunkjønns-ord, ev. hunkjønns/felleskjønns-ord*, som der vil si ‘substantiv som *kan ha* (eller i rik-

15. I motsetning til bokmål har riksmål noen obligatoriske hunkjønns-ord (bl.a. *kua, bikkja, fylla, møkka*) mens andre er valgfritt hunkjønn eller felleskjønn, som i bokmål. Disse *a*-formene er neppe nyere lån fra Oslo bymål, men har sikkert vært brukt i riksmålet så lenge det har eksistert, dvs. at de overlevde standardiseringa etter skriftspåket, i likhet med flere andre norske trekk. Bestefaren min, som ble født på Vestkanten i Oslo i 1880-åra og snakket riksmål, brukte ofte *-a* i bestemt entall i dagligtalen, og to av tantene mine ble kalt *Vesla* og *Tuppa*.

mål til dels *må ha*) hunkjønns-former vsa. felleskjønns-former' (jf. NRG s. 152), i det minste *-a* og etterstilt *mi/di/si*.

Vi bør altså regne med hunkjønns-ord i riksmålet, og enda mer i bokmålet – tilmed det tradisjonelle, sjøl om de er færre enn i nynorsk og dialektene og har færre markører, og dessuten veksler med felleskjønns-former. Som vi har sett, er kombinasjonen felleskjønns-form i *ubestemt artikkel* og *foranstilt possessiv* (*en/min bok*) og hunkjønns-form i *bestemt artikkel* og *etterstilt possessiv* (*bok-a mi*) svært vanlig. Den omvendte kombinasjonen, hunkjønn i *ubestemt artikkel* (*ei bok*) og felleskjønn i *bestemt artikkel* (*boken*), er uvanlig, og NRG (s. 152) sier at den «forekommer neppe». Men Lødrup (2011, s. 132, merknad 14) nevner ett eksempel i et Oslo-korpus, nemlig *ei seter – seteren*.

Språkrådet (*Språknytt* 2/2023) sier det enda sterkere, nemlig at ei form som *klokken* «...bare kan stå sammen med *en klokke*», og slik blir «bøyninga» oppført i Bokmåls-ordboka. Ifølge Bokmåls-ordboka er nemlig ord som *klokke* «hankjønn eller hunkjønn»: Som «hankjønn» er «entallsformene» *en klokke*, *klokk-en*, som hunkjønn er de *ei/en klokke*, *klokk-a*, dvs. at *en klokke* kan være både hankjønn og hunkjønn. Men *ubestemt artikkel* er ikke *bøyning* – entallsformene er *klokke*, *klokk-a/en* – men *kongruens* og dermed *syntaks*, som ikke bør normeres. Dessuten stemmer denne normeringa dårlig med at det er «... full valgfrihet mellom *-a* og *-en* i bestemt form og *ei* og *en* i ubestemt form i tradisjonelle hunkjønns-substantiv» (Språkrådet i *Språknytt* 2/2023). Da må vel også kombinasjonen *ei klokke*, *klokk-en* være godkjent.

Og som Språkrådet sjøl påpeker (*Språknytt* 2/2023), har bokmål i tradisjonelle hunkjønns-ord enten tre kjønn: hankjønn, hunkjønn og intetkjønn, eller to kjønn, nemlig intetkjønn og *felleskjønn* (dette bør forklares i ordboka). Ord som *klokke* kan altså være enten *hunkjønn* med egen bøyning og kongruens eller *felleskjønn* med samme bøyning og kongruens som hankjønns-ord (se diskusjonen om framstillinga i Bokmåls-ordboka i *Språknytt* 2/2023). Men åssen de to genussystemene *brukes syntaktisk*, med ulike kombinasjoner av bl.a. *ubestemt artikkel* (*ei/en*) og substantiv i bestemt form (f.eks. *klokk-a/en*), er et svært komplisert spørsmål som ikke hører hjemme i ei ordbok og som heller ikke bør normeres. Ei ordbok bør bare oppgi de godkjente *bøyningsformene*, altså *ei/en* i ubestemt artikkel og *-a/en* i bestemt artikkel i hunkjønns-ord. Og så får språkbrukerne kombinere formene som de vil – noe de nok gjør i alle fall – inkl. den uvanlige kombinasjonen *ei klokke*, *klokk-en*. Det er ingen grunn til å forby den.

Reglene forbyr vel heller ikke å kombinere felles- og hunkjønns-formene av *ulike kongruerende ord* og skrive f.eks. *ei liten bok*, *en lita bok*, *mi egen bok* eller *min eiga bok*, siden «...valgfriheten gjelder hvert enkelt ord» (Språkrådet

i *Språknytt* 2/2023). Men ifølge NRG (s. 152) er **en lita bok** ugrammatisk. Det er snarere *inkonsekvent* og *uvanlig*, og vil trolig bli regna som dårlig språkbruk av de fleste. Men Vagstein (2009, s. 48) finner mange eksempler på Internett, og Fretheim (1985, s. 101) godtar **ei annen lita kake** og Johansen (2003, s. 152) **en lita jente**, begge under tvil. Men om noen skulle synes det er fint, hvorfor ikke?

Ragnhildstveit (2017, s. 54) mener at bøyninger som **en bok – bok-a** «... gjør det uklart om vi har med et tre-genussystem eller et to-genussystem å gjøre» (men **bok-a mi** viser at det er tre kjønn). Jeg vil heller si at vi har en *blanding* av de to systemene i ulike genusmarkører: to kjønn i *ubestemt artikkel* (og andre kongruerende ord bortsett fra etterstilte possessiver), tre kjønn i *bestemt artikkel*. I både riksmål og bokmål må vi regne med et *blanda* genus-system med *veksling* mellom hunkjønn og fellekjønn i tradisjonelle hunkjønns-ord. Som riksmåls-grammatikken (*Norsk grammatikk*, pkt. 4.1) påpeker, er fellekjønnet i riksmål og bokmål ikke «systematisk enhetlig» og skiller seg fra fellekjønnet i dansk og svensk (og bergensk). Og det er tradisjonelle hunkjønns-ord som skaper «problemet». Vekslinga mellom hunkjønns- og fellekjønns-former er nemlig svært komplisert. Ikke bare kan man veksle mellom formtypene i *samme* ord (f.eks. **en/min bok – bok-a mi**), men man kan også veksle mellom formene i *ulike* ord og bruke hunkjønns-formene i ett tradisjonelt hunkjønns-ord, men fellekjønns-formene i et anna: I noen ord er hunkjønns-forma i b.ent. (-a) vanlig og fellekjønns-forma (-en) avvikende (f.eks. *jente*), i andre er det omvendt (f.eks. *kvinne*).

Andelen av hunkjønns- og fellekjønns-former kan altså variere fra *bøyningsform til bøyningsform*, fra *ord til ord* og fra *språkbruker til språkbruker*. Det er dette som gjør kjønn i bokmål til «a very complicated hybrid system» (Braunmüller) og «one bizarre variety» (Trudgill). Jf. Opsahl (2021, s. 126): “The complexity of the linguistic situation in Norway is especially conspicuous in the common and feminine rows...” (i en tabell over genussystemet i norsk). Og vekslinga er *sosialt og stilistisk relevant*, som enkelte av forfatterne i *NLT* 1/2022 er inne på.

3.5 Hunkjønns-ord som sosial og stilistisk variabel i bokmål

Opsahl (2021, s. 123) påpeker at vekslinga mellom hunkjønn og fellekjønn i bokmål er «...associated with various indexical values such as urban/rural distinctions, political views, class, and ethnicity». Fellekjønns- og hunkjønns-formene har altså ulike *konnotasjoner* eller *stilverdier* – hhv. høye og lave. Dèt skyldes at fellekjønns-formene har bakgrunn i *skriftspråket*, som hadde høy

status da få kunne skrive, og *talemålet til eliten* («dannet dagligtale»), mens hunkjønns-formene stammer fra talemålet i lavere samfunnslag, dvs. *dialektene* («folkemålet»), som hadde lav status. Dersom *ei* oppfattes som «en rural og gammaldags lavstatus-form» (Busterud mfl. 2020, s. 24), og hunkjønns-formene generelt som «...lavstatusformer; et gammeldags språk som knyttes til eldre mennesker eller folk fra landsbygda» (Westergaard & Rodina 2016, s. 180), må det skyldes at hunkjønns-formene blir mest brukt på landsbygda og av lavstatus-folk og eldre i byene, og blir assosiert med disse gruppene. Dermed får hunkjønns-formene konnotasjoner som «dagligtale, bredt, vulgært», kanskje også «bondsk» og «gammaldags», og felleskjønns-formene som «dannet, korrekt, pent, moderne, urbant» o.l.

Og dermed blir vekslina mellom dem *stilistisk bestemt*, avhengig av *sjanger* (teksttype), f.eks. samtale/forelesning, *situasjon*, især motsetninga *formell/uformell*, og motsetninga *skrift/tale*.¹⁶ Ikke minst er den *leksikalsk* bestemt, avhengig av det aktuelle *substantivet*: Felleskjønns-formene er vanligere i *litterære* ord som *pike* og *kvinne* mens hunkjønns-formene er vanligere i *hverdagslige* ord som *jente* og *dame* (se NRG s. 151). *Pika* og *kvinna* låter anstrengt eller programmatisk i bokmål, mens *jenten* låter tertefint (eller som bergensk). Jf. at i 1938 ble *-a* obligatorisk i bestemt entall især i «...ord frå kvardagslivet, norsk natur og bygdeliv, nedsetjande ord og ord med 'særnorsk' lydform» (Torp & Vikør 2003, s. 245), dvs. ord som hadde beholdt hunkjønnen i «dannet dagligtale». I hverdagslige ord for hunkjønns-vesen (*jente, ku, geit, merr, høne* o.l.) og nedsettende ord og tabuord (*møkk, fyll, klyse, kløne, jåle, tøyte, hore, ræv, fitte* o.l.) er hunkjønn i b. entall nærmest obligatorisk i bokmål. Årsaken er selv sagt at ordene og endelsen (*-a*) har *den samme stilverdien*. Derfor «passer» *-a* i ord som *jente, ku* og (især) *møkk*, men ikke i mer opphøyde ord som *pike, kvinne* eller *regjering*.

Lundquist mfl. (2022, s. 50) sier at talere med felleskjønn «...tolker sannsynligvis vekslingen mellom artiklene *en* og *ei* som stilistisk og vekslingen mellom suffiksene *-en* og *-a* som koblet til bøyingsklasse», men *begge* vekslingene er stilistiske og har akkurat samme stilverdi (og samme bakgrunn). Forskjellen

16. Enkelte anser hunkjønns-formene som upassende i skrift og offentlig tale. En som sendte en artikkel på bokmål til et vitenskapelig tidsskrift, fikk beskjed om at redaksjonen «stusset» på at hun brukte *ei* som ubestemt artikkel (<https://www.forskerforum.no/hvor-mye-a-endinger-kan-du-bruke-og-fortsatt-bli-tatt-alvorlig/>). Og en nyhetsleser i NRK som bruker radikalt bokmål, får brev fra lytterne om at hun snakker «AKP-norsk» (<https://www.nrk.no/arkiv/artikkel/elleville-av-tjukk-l-1.7409850>). Med slike holdninger i samfunnet er det ikke så rart at hunkjønns-formene er lite brukt i bokmål.

er at den ene hunkjønns-forma (-a) er *godtatt* i det brukte bokmålet, iallfall i dagligtale-ord, den andre (*ei*) ikke. ‘Bøyningsklasse’ hører neppe til vanlige språkbrukes begrepsapparat, men de veit hvilke ordformer som anses som passende i ulike situasjonstyper. Lundquist mfl. er sjøl inne på dette når de viser (2022, s. 42–43) at det er stor forskjell på f.eks. *bygd* og *fremtid* i et skriftspråks-korpus mht. andelen av «hankjønns-markør» bl.a. i b. ent.¹⁷, og kommenterer at «Det er mulig at forskjellen [...] er en effekt av stil og register». Det er ikke bare mulig, det er ingen annen forklaring.

3.6 Konklusjon

I det foregående har vi sett at i varieteter med veksling mellom hunkjønns- og fellekjønns-former, dvs. bokmål og enkelte bymål, klarer hunkjønns-varianten av b. ent., -a, seg godt, mens *ei* og de andre hunkjønns-markørene blir lite brukt og går tilbake, unntatt possessiver som står etter en -a-form. Når man har utdefinert både -a og etterstilte possessiver som hunkjønns-markører, så ser det unektelig stygt ut for hunkjønnen i bokmål. Men dét er en lite rimelig klassifisering. Både artikkelforma -a og etterstilt *mi/di/si* er klare hunkjønns-markører, i bokmål som i nynorsk og dialektene. Enger & Kristoffersen (2000, s. 70) godtar at -a + *mi* viser at vi må regne med tre kjønn også i bokmål. Så lenge det heter *hytt-a* og *hytt-a mi*, må vi regne med hunkjønns-ord også i bokmål og bymål som tar etter bokmål, sjøl om de har færre markører enn i nynorsk og de fleste dialektene. Og sjøl om alle tradisjonelle hunkjønns-ord kan ha hunkjønns-former i det normerte bokmålet, er det nok færre i det brukte bokmålet – kanskje bare de mest sentrale hunkjønns-ordene i dagligtalen. Hunkjønns-formene *har* en svak stilling i bokmål og er truet av fellekjønns-formene, men vi trenger ikke late som de ikke eksisterer.

Det er altså et *redusert* hunkjønn vi har å gjøre med i det tradisjonelle bokmålet. Enger (2022, s. 68) kaller b. ent. på -a for «siste skanse» for hunkjønnen i «osломål» eller østlandsk bokmål, dvs. siste *rest* av hunkjønnen, vsa. etterstilt *mi/di/si*. I forhold til nynorsk og dialektene er det redusert både mht. *ord* og mht. *markører* – det er nesten bare -a i bestemt entall og etterstilt *mi/di/si* – så Trudgills og Johansens beskrivelse «to og et halvt kjønn» (der det halve er hunkjønn) passer godt. Lødrup (2011, s. 133) kaller hunkjønns-ord i Oslo «en utrydningstruet art», og spår at yngre i Oslo-området snart vil mangle hunkjønn fullstendig. Men om man ikke utdefinerer -a og etterstilt *mi/di/si* som hun-

17. I en undersøkelse av 30 hunkjønnsord fra et korpus av redigerte bokmåls-tekster (Helset 2024, s. 64) varierte hunkjønns-forma mellom 0 (*festninga*) og 98 % (*kua*).

kjønns-former, så vil både Oslo og bokmål trolig beholde denne siste resten av hunkjønnen i overskuelig framtid. Det er ingen grunn til å se ned på verken hunkjønns-formene eller de som typisk bruker dem – eldre, lavstatus-folk og folk fra landsbygda. I stedet burde vi være stolte av dem som et gammalt norsk trekk som har overlevd dansketida og fremdeles er i full vigør i bygdemåla. Bokmåls-brukere burde ta vare på de få hunkjønns-ordene og -formene som er igjen i bokmål, for om de er utrydningstruet, må de da være verneverdige? Når får vi en aksjon for å redde hunkjønnen i norsk?

Litteratur

- Anderssen, M. & Busterud, G. (2022). Grammatisk kjønn og bøyingsklasse i norsk som andrespråk. En korpusstudie. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift 40 (1)*, 87–127.
- Andersson, E. (2000). How many gender categories are there in Swedish? I Unterbeck mfl., red. (2000) (s. 545–559).
- Baal, Y. v, Solbakken, H., Eik, R. & Lohndal, T. (2023). Endringer i grammatisk kjønn på tvers av dialekter: Et eksperimentelt paradigme. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift 41 (1)*, 17–58.
- Beito, O. T. (1954). *Genusskifte i nynorsk*. Jacob Dybwad.
- Beito, O. T. (1986). *Nynorsk grammatikk. Lyd- og ordlære*. Det Norske Samlaget.
- Berulfsen, B. (1967). *Norsk grammatikk. Ordklassene*. H. Aschehoug & Co.
- Braunmüller, K. (2000). Gender in North Germanic: A diasystemic and functional approach. I Unterbeck mfl., red. (2000) (s. 25–53).
- Bull, T. (2012). «Enten man ville eller ikke, så lærte man samisk». Genus og substantivbøying i ein nordleg norsk språkkontaktvarietet. I H.-O. Enger, J. T. Faarlund & K. I. Vannebo (Red.): *Grammatikk, bruk og norm. Festskrift til Svein Lie på 70-årsdagen 15. april 2012* (s. 33–55). Novus.
- Busterud, G., Lohndal, T., Rodina, Y. & Westergaard, M. (2019). The loss of feminine gender in Norwegian: a dialect comparison. *The Journal of Comparative Germanic Linguistics 22 (2)*, 141–167.
- Busterud, G., Lohndal, T., Rodina, Y. & Westergaard, M. (2020). Hvor mange genus er det i Trondheims-dialekten? *Maal og Minne 2*, 1–37.
- Busterud, G. & Lohndal, T. (2022). Grammatisk hokjønn i trøndersk barnespråk: Ein korpusstudie. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift 40 (1)*, 129–156.
- Conzett, P., Johansen, Å. M. & Sollid, H. (2011). Genus og substantivbøying i nordnorske språkkontaktområder. *Nordand Nordisk tidsskrift for andre-*

- språkforskning* 6 (1), 35–71.
- Corbett, G. G. (1991). *Gender*. Cambridge UP.
- Dahl, Ö. (2000). Animacy and the notion of semantic gender. I Unterbeck mfl., red. (2000) (s. 99–115).
- Dyvik, Helge (2023). Grammatiske fingeravtrykk. Normklynger og forfatterattribusjon. *Maal og Minne* (2), 257–303.
- Enger, H.-O. (2001). Genus i norsk bør granskes grundigere. *Norsk lingvistisk tidsskrift* 19, 163–183.
- Enger, H.-O. (2004 a). Tre endringer i det skandinaviske genussystemet i lys av grammatikaliseringsteori. *Arkiv för nordisk filologi* 119, 125–147.
- Enger, H.-O. (2004 b). On the relation between gender and declension: a diachronic perspective from Norwegian. *Studies in language* 28 (1), 51–82.
- Enger, H.-O. (2020). Det gamle Kristiania var nok vakkert, men er Oslo fin eller fint? Om genus ved noen stedsnavn. *Namn og Nemne* 37, 7–36.
- Enger, H.-O. (2022). Kvifor spora etter eit tredje genus held seg der dei gjer – i Oslo og andre stader. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 40 (1), 57–85.
- Enger, H.-O., & Kristoffersen, K. E. (2000). *Innføring i norsk grammatikk. Morfologi og syntaks*. Landslaget for norskundervisning/Cappelens forlag.
- Enger, H.-O. & Corbett, G. G. (2012). Definiteness, Gender and Hybrids: Evidence from Norwegian Dialects. *Journal of Germanic Linguistics* 24 (4), 287–324.
- Faarlund, J. T., Lie, S. & Vannebo, K. I. (1997). *Norsk referansegrammatikk*. Universitetsforlaget.
- Fretheim, T. (1985 [1976]). Er bokmålet tvekjønnet eller trekjønnet? I E. H. Jahr & O. Lorentz (Red.): *Morfologi/Morphology (Studier i norsk språkvitenskap)* (s. 99–101).
- GDS: Se Hansen & Heltoft (2011).
- Hagen, J. E. (2000). *Norsk grammatikk for andrespråklærere*. Ad Notam Gyldendal.
- Hansen, E. & Heltoft, L. (2011). *Grammatik over det Danske Sprog*. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Heggstad, L. (1931). *Norsk grammatikk. Større utgåve*. Olaf Norlis Forlag.
- Helset, S. J. (2024). Tilhøvet mellom fastsette og operative normer i bokmål. *Maal og Minne* 1, 45–80.
- Hockett, C. F. (1958). *A Course in Modern Linguistics*. Macmillan.
- Jahnsen, V. (2001). *Øst og vest for elva. En sosiolingvistisk undersøkelse av talemålet i Oslo*. [Upublisert masteroppgave ved ILN] Universitetet i Oslo.
- Johansen, K. (2003). To og et halvt kjønn. A-ordenes genusstatus i det al-

- minnelige bokspråk. I H. Omdal & R. Røstad (Red.): *Krefter og motkrefter i språknormeringa. Om språknormer i teori og praksis* (s. 145–154). Høyskoleforlaget.
- Kristoffersen, G. (2000). *The Phonology of Norwegian*. Oxford UP.
- Lie, S. (2022). *Norsk morfologi med fonologi og semantikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lohndal, T. & Westergaard, M. (2021). Grammatical Gender: Acquisition, Attrition, and Change. *Journal of Germanic Linguistics* 33 (1), 95–121.
- Lundquist, B., Klassen, R. & Westergaard, M. (2022). Dynamikken i en språkendringsprosess: Bortfall av hunkjønnsformer i norsk. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 40 (1), 27–56.
- Lødrup, H. (2011). Hvor mange genus er det i Oslo-dialekten? *Maal og Minne* (2), 120–136. *Norsk grammatikk*: <https://www.riksmallsforbundet.no/grammatikk/kapittel-4-substantivet/>
- NRG: Se Faarlund mfl. (1997).
- Næs, O. (1972). *Norsk grammatikk. Elementære strukturer og syntaks*. Oslo: Fabritius.
- Opsahl, T. (2021). Dead, but Won't Lie Down? Grammatical Gender among Norwegians. *Journal of Germanic Linguistics* 33 (1), 122–146.
- Ragnhildstveit, S. (2017). *Genus og transfer når norsk er andrespråk. Tre korpusbaserte studier*. [Doktoravhandling ved Universitetet i Bergen.]
- Rodina, Y. & Westergaard, M. (2015). Grammatical Gender in Norwegian: Language Acquisition and Language Change. *Journal of Germanic Linguistics* 27 (2), 145–187.
- Rodina, Y. & Westergaard, M. (2021). Grammatical Gender and Declension Class in Language Change: A Study of the Loss of Feminine Gender in Norwegian. *Journal of Germanic Linguistics* 33 (3), 235–263.
- SAG: Se Teleman mfl. (1999).
- Sandvik, S. (1991). *Suldalsmålet. Mållæra, ord og vendingar*. Norsk bokreidingslag.
- Skjekkeland, M. (2005). *Dialektar i Noreg. Tradisjon og fornying*. Høyskoleforlaget.
- Skre, I. (1957). *Fana-målet. Ljodlæra med stutt omrit av formlæra*. J. D. Dreyer A.S.
- Sollid, H., Conzett, P. & Johansen, Å. M. (2014). Gender and noun inflection. The fate of 'vulnerable' categories in Northern Norwegian. I K. Braunmüller, S. Höder & K. Köhl (Red.): *Stability and Divergence in Language Contact* (s. 179–205). John Benjamins.

- Stjernholm, K. (2013). *Stedet velger ikkje lenger deg, du velger et sted. Tre artikler om språk i Oslo*. [Doktoravhandling ved ILN] Universitetet i Oslo.
- Svenonius, P. (2017). Declension Class and the Norwegian Definite Suffix. I V. Gribanova & S. S. Shih (Red.): *The Morphosyntax-phonology Connection: Locality and Directionality at the Interface* (s. 325–359). Oxford UP.
- Teleman, U. (1987). Hur många genus finns det i svenskan? I U. Teleman (Red.): *Grammatik på villovägar* (s. 106–114). Esselte Studium.
- Teleman, U., Hellberg, S. & Andersson, E. (1999). *Svenska Akademiens Grammatik*. Stockholm: Svenska Akademien.
- Torp, A. & Vikør, L. S. (2003). *Hovuddrag i norsk språkhistorie*. Gyldendal.
- Trosterud, T. (2001). Genustilordning i norsk er regelstyrt. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 19, 29–58.
- Trudgill, P. (2013). Gender maintenance and loss in Totenmålet, English and other major Germanic varieties. I T. Lohndal (Red.): *In Search of Universal Grammar. From Old Norse to Zoque* (s. 77–107).
- Unterbeck, B. (2000). Gender: New light on an old category. An introduction. I Unterbeck mfl., red. (2000) (s. XV–XVLI).
- Unterbeck, B., Rissanen, M., Nevalainen, T. & Saari, M., red. (2000). *Gender in Grammar and Cognition. I Approaches to Gender, II Manifestations of Gender*. Mouton de Gruyter.
- Urek, O., Lohndal, T. & Westergaard, M. (2022). *En splyv eller et splyv? Tilordning av grammatisk genus til pseudosubstantiv i norsk*. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 40 (1), 7–26.
- Venås, K. (1990). *Norsk grammatikk. Nynorsk*. Universitetsforlaget.
- Venås, K. (1991). *Mål og miljø. Innføring i sosiolingvistikk eller språksosiologi*. Oslo: Novus.
- Vikør, L. (2007). *Språkplanlegging. Prinsipp og praksis*. Novus.
- Westergaard, M. & Rodina, Y. (2016). Hvor mange genus er det i Tromsø-dialekten? *Maal og Minne* 2, 159–189.
- Western, A. (1921). *Norsk riksmåls-grammatikk for studerende og lærere*. H. Aschehoug & Co.
- Aasen, I. (1965 [1864]). *Norsk Grammatik*. Universitetsforlaget.

Summary

Inspired by *NLT* 1/2022, the article discusses gender, especially the feminine, in Norwegian and especially Bokmål. The main criterion for gender, concord

in adjectives and determinatives, is delimited. Then the relation between gender, concord and inflection is discussed, with special emphasis on the definite article, which according to many writers marks *inflectional class* and not gender. Also post-posed possessives are taken up, since they agree with the article (cf. *lu-a mi/lu-en min* in Bokmål) and some writers claim that they do not mark gender either. The conclusion is that both the article and the possessives mark gender. Finally, the status of the feminine gender in Bokmål is discussed, as Bokmål influences many urban dialects, including common gender in the indefinite article (*ei > en*), which some interpret as a change to common gender *generally*. Also *spoken* Bokmål, Riksmål, «Standard East Norwegian» and the speech of Oslo are commented. The conclusion is that Bokmål does not have common gender like e.g. Bergen, but a *reduced* feminine gender.

Eric Papazian
Institutt for lingvistiske og nordiske studier
Universitetet i Oslo
E-post: eric.papazian@iln.uio.no

Nynorskbrukarar si oppfatning og handtering av valfri samsvarsbøying av svake partisipp i predikative stillingar

Berit Fjermestad
Høgskulelektor, Høgskulen på Vestlandet

Denne artikkelen undersøker korleis den fastsette norma om valfri samsvarsbøying av svake partisipp blir oppfatta av nynorske respondentar i akseptabilitetsvurderingsstudiar og handtert av nynorske tekstskrivarar i korpusstudiar. Ifølge Vikør (1994, s. 66–68) er ei fastsett norm ei objektiv språkoppfatning som er vedteken av eit språkorgan, medan ei internalisert norm er ei subjektiv språkoppfatning som varierer frå individ til individ. Artikkelen undersøker om den fastsette norma om valfri samsvarsbøying av svake partisipp i predikative stillingar er blitt internalisert hos respondentane og tekstskrivarane, og korleis dei oppfattar og handterer valfrie grammatiske mønster. Studien viser at respondentane i akseptabilitetsvurderingsstudien aksepterer den samsvarsbøygde forma i større grad enn den ikkje-samsvarsbøygde forma, medan tekstskrivarane i korpusstudien viser noko meir bruk av den ikkje-samsvarsbøygde forma.

Nøkkelord: Akseptabilitetsvurdering, korpus, blanda modell, valfridom, samsvarsbøying av partisipp, faktisk språkbruk

1. Formål med studien

Norsk, nynorsk og bokmål, skil seg ut frå mange andre språk ved å tillate mykje valfridom i rettskrivingsnorma. Å finne ut korleis språkbrukarar oppfattar og handterer ulike valfrie former, og om denne valfridomen blir brukt, kan vere nyttig informasjon for framtidig normeringsarbeid. Sjølv om denne studien berre undersøker ei spesifikk valfri form, kan det å samle inn data om språk-

brukarar si handtering av valfrie former gi eit innblikk i korleis rettskrivingsnorma blir brukt i praksis. Slike data frå språkbrukarar gir eit reelt innblikk i korleis det aktuelle språkfenomenet blir brukt, og om det stemmer overeins med rettskrivingsnorma eller ikkje. Undersøkingar frå språkbrukarar kan også gi innblikk i korleis valfrie former blir brukte, og om bruken varierer med alder, kjønn, tekstsjanger og dialekttilhøyrse. Viss det for eksempel viser seg at ei valfri form nesten ikkje blir brukt av språkbrukarar på tvers av ulike dialekter, kan dei som normerer språket, også vurdere om denne valfrie forma skal takast ut av rettskrivingsnorma eller ikkje.

Denne studien handlar om nynorske språkbrukarar si handtering og oppfatning av valfri samsvarbøying av svake partisipp i predikative stillingar. Studien kombinerer akseptabilitetsvurderingsoppgåver og korpusstudiar for å undersøke nynorske språkbrukarar og tekstskrivarar si oppfatning og handtering av svake partisipp i predikative stillingar. I akseptabilitetsvurderingsoppgåvene testar eg korleis respondentane oppfatar ulike former for valfri samsvarbøying og i kor stor grad dei aksepterer samsvarbøygde og ikkje-samsvarbøygde former. I korpusundersøkinga, derimot, testar eg korleis dei samsvarbøygde og ikkje-samsvarbøygde formene blir handtert av tekstskrivarar i publisert tekst. Ved å kombinere desse to formene for datainnsamling får vi innsikt i korleis den valfrie forma blir oppfatta av respondentane og handtert av tekstskrivarane. Resultata frå akseptabilitetsvurderingane gir eit innblikk i om norma er internalisert eller ikkje, og resultata frå korpusstudiane gir eit innblikk i kva valfri form frå den fastsette norma som blir brukt av tekstskrivarane. Slik kan ein samle data på korleis den valfrie forma blir brukt i praksis, og om desse valfrie formene blir brukt like mykje, eller om til dømes den eine berre eksisterer meir i teorien enn i praksis.

Respondentane og tekstskrivarane representerer likevel berre eit lite utval av nynorskbrukarar, og resultata frå denne studien gir dermed eit innblikk i oppfatninga og handteringa av valfri samsvarbøying av svake partisipp. Det trengst eit meir representativt utval for å kunne seie noko om desse resultata speglar dei nynorske språkbrukarane generelt.

2. Bakgrunn og tidlegare forskning

Brunstad (2009, s. 95) hevdar at nynorskbrukarar kan ha ein tendens til å vere meir opptekne av å gjere språket individuelt enn det bokmålsbrukarar har, og han spør om nynorskbrukarane difor også lettare aksepterer språkleg valfridom enn det bokmålsbrukarar gjer. Samtidig argumenterer Rødningen (2000, s. 71)

for at nynorsk valfridom kan skape forvirring og motiverer nynorskelevar til å skifte målspåk frå nynorsk til bokmål.

Det som har aktualisert ei undersøking av korleis dei valfrie formene blir brukte i praksis, er rettskrivingsreforma frå 2012, som tillèt valfri samsvarsbøying av dei svake partisippa i predikativ stilling (Kinn, 2016, s. 14–15). Fram til 1981 var regelen at både svake og sterke partisipp i predikative stillingar skulle samsvarsbøyast. Deretter blei det vedteke at denne regelen framleis skulle gjelde for læreboknormalen, men i rettskrivingsnormalen kunne ein velje å samsvarsbøye partisippet eller ikkje (Faarlund et al., 1997, s. 518). I rettskrivingsreforma frå 2012 blei samsvarsbøying av svake partisipp i predikativ stilling gjort valfri, medan det sterke partisippet fekk obligatorisk samsvarsbøying. Tabell 1 viser ei oversikt over regelen etter 2012. Her er valfri samsvarsbøying av svake partisipp i predikativ stilling tillaten, medan dei sterke partisippa i predikativ stilling har obligatorisk samsvarsbøying.

Tabell 1: Oversikt over regelen for samsvarsbøying av sterke og svake partisipp i predikativ stilling. Partisippa er merka i kursiv, og ukorrekte former er merka med asterisk.

		Predikativ
Samsvar	Sterkt partisipp	Boka er <i>lesen</i>
	Svakt partisipp	Hytta er <i>bygd</i> (valfri)
Ikkje-samsvar	Sterkt partisipp	Boka er <i>lese*</i>
	Svakt partisipp	Hytta er <i>bygt</i> (valfri)

Grunnen til at denne samsvarsbøyinga blei gjort valfri, er at mange språkbrukarar i ulike dialektområde ikkje samsvarsbøyer det svake partisippet i predikativ stilling (Sandøy, 1988, s. 105–108). Difor kan språkbrukaren sjølv velje om han vil samsvarsbøye eller ikkje samsvarsbøye det svake partisippet. Når det gjeld dei sterke partisippa, fekk dei obligatorisk samsvarsbøying etter rettskrivingsreforma frå 2012, sjølv om det varierer mellom språkbrukarar innanfor dei ulike dialektområda om dei samsvarsbøyer dei sterke partisippa eller ikkje (Sandøy, 1988, s. 90, s. 96).

Det er relevant å undersøke om oppfatninga av regelen om valfri samsvarsbøying heng saman med dialekttilhøyrsla, fordi dette kan påverke språkbrukarane si vurdering av setningane i akseptabilitetsvurderingsoppgåvene. Trøndersk og dei fleste vestnorske dialektene har ikkje samsvarsbøying (Sandøy, 1988, s. 85), og difor kan det vere nærliggjande å tru at respondentar

frå desse to dialektområda også då føretrekker den valfrie ikkje-samsvarsbøyge forma av det svake partisippet.

Ei avgrensing ved studien er at ei av hovudkjeldene frå dialektforskninga er over tretti år gammal. Sandøy (1988) sin studie om samsvarsbøying av sterke og svake partisipp i dialektene tek føre seg alle dei store dialektområda, og så vidt eg kjenner til, er det ikkje gjort seinare undersøkingar av alle dei ulike regionale dialektene sin bruk av samsvarsbøying av sterke og svake partisipp. Det finst nokre studiar av korleis brukarane av einskilte lokale dialekter praktiserer samsvarsbøying av partisipp, slik til dømes Velle (2016) gjer i studien sin av herøydialekta. Velle (2016, s. 45) viser mellom anna til at den yngre generasjonen ikkje samsvarsbøyer partisippformer, i motsetning til den eldre generasjonen som i større grad samsvarsbøyer partisippformene. Ei upublisert undersøking av Sandstedt (2022) viser også at den generelle trenden i dei ulike sunnmørsdialektene er at den yngre generasjonen har mindre samsvarsbøying enn det den eldre generasjonen har.

Det er relevant å undersøke om Berg (1999, s. 106) sin påstand om at nynorsk valfridom eksisterer meir i teorien enn i praksis også gjeld for tekstskrivarane. Korpusundersøkinga gir innblikk i om tekstskrivarane bruker ei valfri form meir enn ei anna. I tillegg kan ein ved å undersøke bruken av valfrie former i ulike tekstsjangrar, få informasjon om tekstskrivarar sin språkpraksis i ulike redaksjonar. Om det viser seg at ein tekstsjanger har mykje meir av samsvarsbøyge former enn ikkje-samsvarsbøyge former, er dette nyttig informasjon som seier noko om kva valfri form ulike redaksjonar innan ulike tekstsjangrar brukar. Dette vil også kunne påverke lesarane som då kan møte særleg ein type valfri form når dei les ein tekstsjanger.

3. Teoretisk perspektiv

3.1. Bøyingmønster for svake partisipp

Samsvarsbøyinga for dei svake partisippa gjeld i bøyingklassen *e*-verb og *j*-verb, sidan desse viser ulik samsvarsbøying i kjønn og tal. Det betyr at ein kan velje om ein vil samsvarsbøye eller ikkje samsvarsbøye svake *e*-verb og *j*-verb, medan dei svake *a*-verba har som regel likt bøyingmønster i kjønn og tal. Substantiva i tabell 2 nedanfor er alle hokjønnsord. På grunn av at han- og hokjønnsord har formsamanfall i partisippformene på nynorsk, treng ein ikkje å føre opp døme med hankjønnsord. Partisippa som blir bøyge etter dei nynorske inkjekjønna, viser ikkje samsvarsbøying, og difor treng ein heller ikkje å føre

opp dømme med inkjekjønnsord. I tabell 2 er det vist setningsdømme der partisippet er samsvarsbøygd og ikkje samsvarsbøygd etter hokjønns substantivet. Det er også skilt mellom dei ulike gruppene for svake verb, og ein ser korleis partisippet med a-verb blir bøygd likt, både i samsvarsbøygd og ikkje-samsvarsbøygd form. Det at berre spesifikke bøyingsklassar har valfri samsvarsbøyning, kan også bidra til å gjere systemet vanskelegare å bruke.

Tabell 2: Oversikt over bøyingsmønster i hokjønn for svake verb.

	Samsvar	Ikkje-samsvar
E-verb	Hytta er bygd	Hytta er bygt
J-verb	Historia er fortald	Historia er fortalt
A-verb	Hylla er kasta	Hylla er kasta

3.2. Ulike språkoppfatningar – internaliserte og fastsette normer

Språkinformantar har ulik bakgrunn som er med å påverke oppfatninga deira av språket. Røsstad (2008, s. 19) knyter språkleg medvit saman med språkoppfatningar, og han peiker på det språklege medvitet som noko biologisk og universelt, men som også blir påverka kulturelt og psykososialt. På den måten er det språklege medvitet både noko objektivt og subjektivt. Vikør (1994, s. 48) kallar språkoppfatningar som vi umedvitne lærer i barndommen og som varierer frå individ til individ, for internaliserte normer. Kvar enkelt språkinformant vil difor ha si unike språkoppfatning og internaliserte språknorm.

Når Brunstad (2000, s. 48–49) forklarar korleis ei språknorm er med på å styre språkbruk, skil han mellom dei eksplisitt formulerte normene og dei «tause» normene. Dei formulerte språknormene finn ein i til dømes ordbøker eller grammatikkar, medan dei «tause» språknormene ofte handlar om haldningar eller intuisjonar om kva som er korrekt og meningsfull språkbruk. Vikør (1994, s. 66–67) kallar dei språknormene som blir vedtekne av eit språkorgan, og som har ein formell status i samfunnet, for fastsette normer. Desse blir ikkje lært gjennom ein umedviten prosess slik dei internaliserte normene blir, men gjennom formell undervisning. Medan dei internaliserte normene i stor grad spring ut av våre språklege medvit, handlar altså dei fastsette normene om styring av språket.

Språkrådet (2021, s. 4) har mellom anna som mål at dei fastsette normene skal styre skriftspråket og etter kvart bli internaliserte normer hos kvar enkelt språkbrukar. I språknormeringa er difor dei fastsette og internaliserte normene avhengige av kvarandre. Helset (2016, s. 146–148), hevdar også at ei språkform

ikkje er valid viss ho ikkje er internalisert hos språkbrukarane. Han viser til validitetsprinsippet til Bartsch (1987, s. 177) som går ut på at ei norm berre er valid for ei befolkning dersom dei kan vise til norma som eit legitimt grunnlag for språkleg oppførsel, eller for å peike på språklege feil eller avvik. På den måten kan norma påverke kva som blir sett på som akseptabel språkbruk hos befolkninga.

Akseptabilitetsvurderingsoppgåver og korpusstudiar undersøker to ganske ulike sider ved språket, difor viser desse også ganske ulike språkoppfatningar hos respondentane og tekstskrivarane. Gjennom korpusstudiar måler ein korleis fastsette språknormer blir brukte i tekst, men får ingen informasjon om forholdet mellom språkoppfatning og produksjon. Akseptabilitetsvurderingsstudiar viser på si side korleis internaliserte normer syner seg hos kvart enkelt individ.

Vikør (1994, s. 213) peiker på ein interessekonflikt mellom sendar/skrivar og mottakar/lesar der språknormering legg mest vekt på skrivaren sine interesser, medan språkrøkt legg mest vekt på lesaren sine interesser. Skilnaden forklarar Vikør (1994, s. 100) med at i språknormering blir ei språknorm fastsett, og i språkrøkt passar ein på at språket er eit godt uttrykksmiddel for brukarane. Denne konflikten er òg relevant når ein skal gjere akseptabilitets- og korpusstudiar. I akseptabilitetsstudiar måler ein samsvarsbøying med fokus på oppfatninga til mottakarane/lesarane, og difor legg ein mest vekt på lesaren sine interesser, medan i korpusstudiar måler ein handteringa av samsvarsbøying til sendarane/skrivarane, og ein legg då mest vekt på skrivaren sine interesser. Desse to måtane å måle språkoppfatningar på, kan likevel bidra til å minske denne interessekonflikten mellom skrivar og lesar fordi undersøkingssformene gir innblikk i kva former lesaren føretrekker som då skrivaren vidare kan nytte seg av. Slike undersøkingssformer kan òg gjere det enklare å kartlegge kva for fastsette normer som har blitt internaliserte og ikkje, noko som til dømes vil vere eit godt verktøy i språknormeringsarbeidet.

4. Metode

4.1. Innsamling av språkinformasjon

I denne studien blir det brukt kvantitativ metode der språkinformasjon blir samla gjennom to ulike delstudiar. Språkinformasjonen blir samla frå respondentar i ein akseptabilitetsvurderingsstudie og frå tekstskrivarar i ein tekstkorpusstudie. Akseptabilitetsvurderingsstudien måler hovudsakleg respondentane sin individuelle og internaliserte språknorm, medan korpusstudien hovudsakleg måler

tekstskrivarane si handtering av fastsette språknormer. Respondentane i akseptabilitetsvurderingsoppgåvene brukar dei internaliserte normene, og dei blir bedne om å vurdere setningane ut frå si eiga språkoppfatning og ikkje nødvendigvis ut frå kva som er formelt rett eller gale. Tekstskrivarane derimot brukar dei fastsette normene og skriv truleg setningar med meir vekt på korrekt formell rettskriving. Desse to studiane måler difor ulike sider ved språkoppfatninga, og denne metoden er ein effektiv måte å samle språkdata og få eit realistisk innsyn i faktisk språkbruk på.

4.2. Akseptabilitetsvurderingsstudien

Akseptabilitetsvurderingar handlar om at språkbrukarar skal vurdere på ein skala kor akseptabel ei setning er for dei. Målet er å få eit innblikk i den individuelle språkoppfatninga og dei internaliserte språknormene til språkbrukarane. Akseptabilitetsvurderingsoppgåvene blei sendt ut i form av ei spørjeundersøking i Nettskjema.no. Spørjeundersøkinga hadde 32 testsetningar med samsvarsbøygde eller ikkje-samsvarsbøygde partisipp (sjå vedlegg) som respondentane fekk i oppgåve å rangere ut frå kor vanlege eller akseptable dei var for den enkelte. Det blei også presisert at dei skulle ta omsyn til kva dei sjølv meinte var vanleg ut frå deira skriftspråk. Dei skulle ikkje vurdere kva som ut frå skulegrammatikken var rett eller gale. Respondentane fekk beskjed om å vurdere setningane på ein Likert-skala frå 1 til 7 der 1 var heilt uvanleg og 7 var veldig vanleg. Denne formuleringa, der vanleg og akseptabel blei brukt som synonym, er ei avgrensing i denne delstudien, og det er mogleg at respondentane kan ha vurdert valfrie former som uvanlege sjølv om dei likevel er fullt akseptable for dei. I framtidige akseptabilitetsvurderingsstudiar bør ein difor vere meir medviten på denne ordbruken og berre bruke *akseptabel* som formulering.

Respondentane kunne bruke så mykje tid dei ville på spørjeundersøkinga, og alle setningane var tilgjengelege samtidig. Ideelt sett skulle setningane komme i tilfeldig rekkefølge for å minske sjansen for rekkefølgeeffekt, men Nettskjema hadde ikkje denne funksjonen på dåverande tidspunkt, og det gjorde at setningane blei presenterte i lik rekkefølge til alle respondentane. Dette er ei avgrensing med denne studien. Ein må difor ta omsyn til at dette kan ha påverka nokre av resultatane.

Spørjeundersøkinga testa totalt åtte partisipp med ulike funksjonar i setninga: samsvarsbøygd og ikkje-samsvarsbøygd partisipp, svake og sterke partisipp og partisipp i attributive og predikative stillingar. Denne studien tek berre føre seg partisippa i predikativ stilling, og det er hovudsakleg svake

partisipp som blir undersøkt. Det er to av dei åtte partisippotypene som blir undersøkte, svake samsvarsbøyde partisipp i predikative stillingar og svake ikkje-samsvarsbøyde partisipp i predikative stillingar. Testsetningane til akseptabilitetsvurderingsoppgåvene hadde så lik struktur som mogleg, slik Bross (2019a, s. 32–33) rår til, og alle setningane var korte med eit subjekt, verbal og objekt. Orda som blei brukte i setningane blei også vurderte som enkle og lette å forstå.

Kvar av dei åtte ulike partisippa blei repetert fire gonger i spørjeundersøkinga, noko som ga 32 testsetningar til saman. For å unngå at respondentane skjønnte kva for språkfenomen som blei testa, blei det lagt til 32 ekstra fyllsetningar i spørjeundersøkinga. Desse setningane hadde ulike grammatiske strukturar, og nokon av dei hadde også tydelege grammatiske avvik. Respondentane fekk altså 64 setningar å vurdere, og alle respondentane fekk dei same setningane. I tillegg til desse setningane blei det lagt til fem øvesetningar slik at respondentane kunne få ei kjensle av kva dei skulle gjere. Spørjeundersøkinga hadde då til saman 69 setningar som respondentane skulle vurdere akseptabiliteten til.

Akseptabilitetsvurderingsoppgåvene blei sendt ut på ulike mållagssider på Facebook og til saman var det 139 nynorskbrukarar som svarte på oppgåvene. Av dei 139 nynorskrespondentane kryssa 107 av for vestnorsk dialekt, 17 informerte om austnorsk dialekt, 9 informerte om trønderisk dialekt, og berre 2 kryssa av for nordnorsk dialekt. Ein stor del av respondentane hadde altså vestnorsk dialekttilhørsle. 19 respondentar var i aldersgruppa 18–29 år, 55 respondentar i aldersgruppa 30–45 år, 38 respondentar var i aldersgruppa 46–59 år og 26 respondentar var i aldersgruppa 60+ år. Av dei 139 respondentane var det 90 kvinner og 49 menn.

I oppstarten av studien blei ei pilotspørjeundersøking delt på ulike sosiale medium via vener, bygde- og norsklærargrupper på Facebook, utan særleg spons. Rekrutteringa av deltakarar på ulike målsider på Facebook var til samanlikning ein sær effektiv måte å raskt rekruttere nynorske språkbrukarar på. Det er likevel ei avgrensing i studien at respondentane blei rekrutterte frå mållagssider, sidan ein då gjerne får deltakarar som har ei felles interesse og gjerne er ekstra opptekne av det nynorske skriftspråket. Dette kan påverke resultatata i studien. Ein kan ikkje fastslå at ein får ei god innsikt i faktisk språkbruk, ettersom heile respondentgruppa er frå ein interesseorganisasjon, og dermed homogen. I vidare studiar bør ein difor vurdere andre rekrutteringsmåtar som kan sikre ei meir variert respondentgruppe.

4.3. *Korpusstudien*

I korpusstudiane blir det brukt digitale tekstkorpus til å undersøke språkbruken til tekstskrivarar. Då undersøker ein redaksjonar si handtering av valfrie samsvarsbøying, og det gir eit innblikk i kva valfrie former dei nynorske tekstskrivarane føretrekker å bruke. Ein korpusstudie viser i større grad korleis tekstskrivarar handterer og oppfattar dei fastsette normene enn dei internaliserte normene, sidan tekstane i korpuset som regel har vore igjennom ein redaksjon og språkvask før teksten blir publisert.

Til å hente inn data på samsvarsbøygde og ikkje-samsvarsbøygde partisipp i publisert tekst brukte eg Norsk Ordboks Nynorskkorpus. Korpuset har om lag 100 millionar ord og er tagga med Oslo-Bergen-taggar. Det at eit tekstkorpus er tagga, betyr at kvart ord har fått ein tagg eller eit merke som gir grammatisk informasjon til ordet. Tekstane i Nynorskkorpuset har som regel gått igjennom språkvask eller ein redaksjon før publisering, så ein kan gå ut frå at handteringa av samsvarsbøygde og ikkje-samsvarsbøygde partisipp er mykje meir gjennomtenkt i desse tekstane enn i akseptabilitetsvurderingsoppgåvene, der respondenten sjølv vurderer setningane ut frå si eiga subjektive språkoppfatning.

I språkrådet sine retningslinjer for normering (2021, s. 14–15), forklarar dei ut frå bruksprinsippet at ein primært skal bruke tekstar frå store tekstkorpus som har vore igjennom ein redigeringsprosess som grunnlag for normering. Samtidig kan ein også i nokre tilfelle bruke munnleg språk som grunnlag for normering. Johannessen (2003, s. 148) understrekar derimot at tekstar frå eit tekstkorpus ikkje representerer alle språkbrukarar, men berre ein liten og kontrollert del av språket. På grunnlag av dette påpeiker ho at korpusstudiar difor bør brukast i kombinasjon med andre undersøkingar som til dømes spørjeundersøkingar. Aa (2023, s. 141) problematiserer også det å bruke tekstkorpus for å få innblikk i subjektiv språkoppfatning. Han nemner talespråkkorpus eller elevtekstkorpus frå elevar på småtrinnet som ei betre kjelde til innblikk i grammatikkdata. I vidare studiar kan det vere nyttig å også inkludere talespråkkorpus og elevtekstkorpus for å få innblikk i språkbrukarar si handtering av valfrie former.

I korpusstudien blei det berre sett på førekomsten av partisipp frå setningsstart. Dette var for å unngå at partisippet blei samsvarsbøygde med feil ord, slik som i setninga «prøver som var tekne av vegbanen vart analyserte...» der korpuset tolka at partisippet «analyserte» var samsvarsbøygde med objektet «vegbanen» og ikkje subjektet «prøver». Ved å legge til <s> []{0,5} i starten av søkestrengen kom då berre dei fem første orda i ei setning fram. Slik kan

ein sikre seg fleire korrekte døme på samsvarsbøying der partisippet til subjektet blir samsvarsbøyd til subjektet og ikkje til noko anna som liknar eit subjekt.

For å finne sterke og svake partisipp i predikativ stilling i Nynorskorpuset blei denne søkestrengen brukt: <s> [] {0,5} {{ {subst} «er|var|blir|blei|vert|vart» [«.*(t|de|d|en|e)» & {<perf-part>}]. Søkestrengen kan lesast som at «subst» betyr eit substantiv som startar setninga for deretter å ha eit av hjelpeverba etterfølgt av eit perfektum partisipp med ei av dei fem forskjellige endingane: *-t*, *-de*, *-d*, *-en* og *-e*. Det er eit nokså avgrensa søk, der berre substantivet i forfeltet er inkludert i søket, og i vidare studiar kunne ein ha inkludert pronomen som setningsstartar også for å få meir variasjon i setningane. I denne korpusstudien er det eit poeng å ha korte og enkle setningar med så lik setningsstruktur som mogleg, fordi det gir ei god oversikt over setningseksempla og skapar mindre datarydding i etterkant.

Korpusdataa blei filtrerte slik at datamaterialet berre viste tekstar publiserte etter 1980 og fram til no. Korpuset hadde mange fleire tekstar frå 2000-talet enn frå dei andre tiåra, så for å unngå for stor skeivfordeling i dataa, blei berre tekstdata frå 2000- og 2010-talet brukt. Denne skeivfordelinga av dataa er likevel ei avgrensing med delstudien, og i vidare studiar bør ein samle inn fleire data frå ulike tekstsjangrar. I tabell 3 er ei oversikt over kor mange tekstar i dei ulike sjangrane som er representerte i studien, og avissjangeren er sterkt representert i tekstane frå 2000-talet. Sjangrane med få tekstar blei filtrert vekk, slik at ein kan ta føre seg dei tekstsjangrane med nok tekstar per sjanger. Etter filtreringa var det til saman 4129 datapunkt fordelt på 3225 tekstar frå avissjangeren, 841 tekstar frå saklitteratursjangeren og 63 tekstar frå skjønnlitteratursjangeren.

Tabell 3: Oversikt over kor mange tekstar frå dei ulike sjangrane og tiåra som er representerte i korpusstudien.

	2000-talet	2010-talet
Avis	2792	433
Saklitt.	796	45
Skjønnlitt.	62	1

4.4. Rydding av dataa

Tidyverse i R (Wickham et al., 2019) blei brukt til å rydde i rådata frå begge delstudiane. Frå tekstkorpusdataa som viser svake partisipp, blei dei mest frekvente svake partisippa som viser bøying, samla. Etter å ha rydda i dataa, bestod

datasettet av 55 unike svake partisipp i bøyingsklassen e-verb og j-verb, og og i vedlegget er ei full oversikt over desse partisippa.

I datasettet frå akseptabilitetsvurderingsoppgåvene blei respondenteskåra standardiserte om til z -skår. Ifølge Bross (2019a, s. 59) handlar z -skår om at vurderinga frå kvar respondent blir normalfordelt med eit gjennomsnitt på 0 og standardavvik på 1, slik at ein får positive og negative verdiar rundt gjennomsnittet på 0. Dette gjer ein fordi ein aldri kan vere sikker på om respondentane brukar heile Likertskalaen frå 1–7, men ved å standardisere dataa om til z -skår, blir alle respondentsvara standardiserte og i visse tilfelle enklare å handtere.

4.5. Analysemetode

I begge delstudiane blei data samla inn for å sjå etter mønster i handteringa og oppfatninga av valfri samsvarsbøying av svake partisipp i predikative stillingar. Blanda modell og logistisk modell blei brukt som statistiske testar ved hjelp av R-pakken lme4 (R Core Team, 2021) for å trekke slutningar om dataa. Slike statistiske modellar gir p -verdiar som gjer det mogleg å sjå om det er avvik i dataa, og dei viser om det er signifikant variasjon mellom dataa. Ein set vanlegvis p -verdien til 0,05 og dersom resultata gir ein p -verdi som er mindre enn 0,05, kan ein med større sannsyn forkaste nullhypotesen (det motsette av det ein eigentleg testar).

Der ein lineær modell trekker ei gjennomsnittslinje mellom alle datapunkta, tek ein blanda modell omsyn til alle dei aktuelle datapunkta. Bross (2019b, s. 3–4) forklarar korleis ein blanda modell viser data der kvar respondent kan variere i stigningstal og skjeringpunkt, slik at ein får eit meir nøyaktig bilete av svarmønsteret til kvar enkelt respondent. Ein blanda modell tek også omsyn til fast og tilfeldig effekt. Winter (2019, s. 234–236) forklarar fast effekt som noko fast og systematisk, mens tilfeldig effekt handlar om noko som ikkje har eit fast sett med nivå, men eit uendeleg sett med moglegheiter. I akseptabilitetsvurderingsstudien vil ein undersøke om respondentane varierer i oppfatninga mellom samsvarsbøying, grad og dialekttilhørslse. Det handlar om å undersøke variasjon hos ulike dialektbrukarar i oppfatninga mellom ikkje-samsvarsbøygde og samsvarsbøygde partisipp og grad, altså svakt eller sterkt partisipp. Av den grunn er samsvar, grad og dialekt satt som fast effekt. Respondentane og testsetningane i akseptabilitetsvurderingsstudien er sett som tilfeldig effekt, ikkje fordi ein er interessert i spesifikt desse respondentane og setningane, men fordi ein er interessert i om det er ein variasjon mellom dette utvalet av respondentar og setningar. Ein blanda modell er ein passande analysemetode å bruke på dataa frå akseptabilitetsvurderingsstudien fordi modellen inkluderer dei faste og

tilfeldige effektane og ser svarmønsteret til kvar enkelt respondent.

I dataa frå tekstkorpuset blei det brukt ein logistisk lineær regresjonsmodell til å trekke slutningar om dataa. Dette er fordi datamaterialet har få observasjonar i nokre tiår og i nokre sjangrar, noko som kan by på utfordring i ein blanda modell. Field (2018, s. 880) forklarar at ein logistisk regresjonsmodell føreser sannsynet for at ei hending skjer basert på observasjonar om hendingane faktisk har skjedd. Det som blir estimert i ein slik modell er log-odds, til forskjell frå den blanda modellen frå akseptabilitetsvurderingsstudien der det er *z*-verdiar som blir estimert.

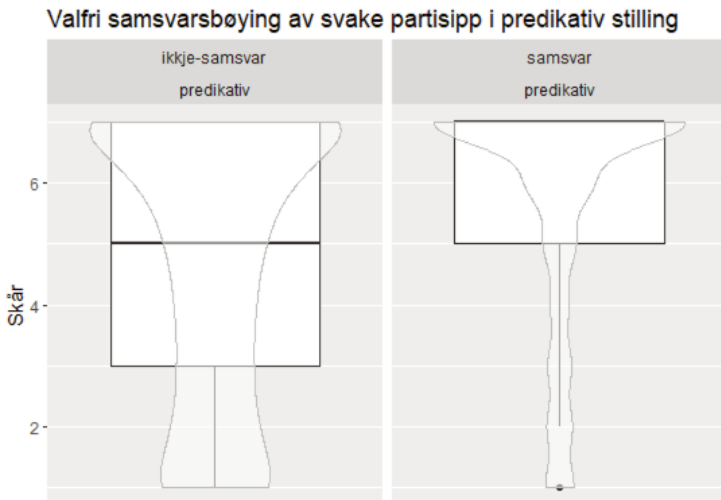
5. Resultat og analyse

5.1. Resultat frå akseptabilitetsvurderingsstudien

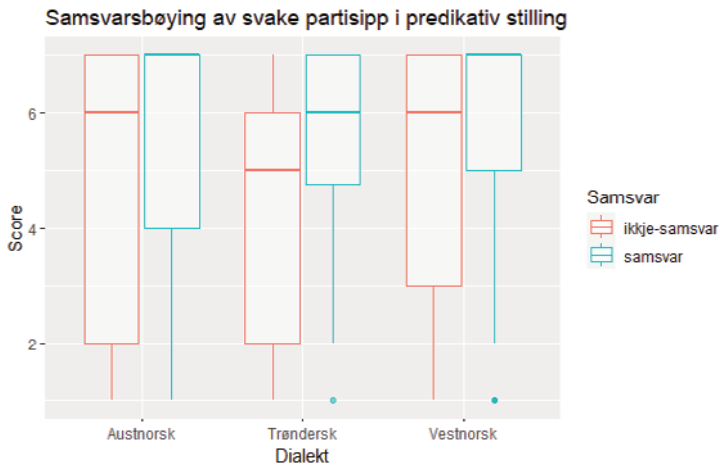
Figur 1 viser eit fiolinplott der den loddrette linja viser medianskåren. Eit fiolinplott viser korleis dataa er fordelte, og kor datapunkta er tettast. Der «fiolinen» er breiast, er også der flest data er samla. Respondentane vurderer dei samsvarsbøyde svake partisippa med ein median på 7, medan dei ikkje-samsvarsbøyde svake partisippa vurderer dei med ein median på 5. Svara er sprikande når det kjem til dei svake ikkje-samsvarsbøyde partisippa, noko som kan tolkast som at respondentane er meir ueinige om kva dei aksepterer av ikkje-samsvarsbøyde svake partisipp.

Dei trønderske og størsteparten av dei vestnorske dialektbrukarane brukar ikkje samsvarsbøying (Sandøy, 1988, s. 85), men likevel vurderer dei trønderske og vestnorske respondentane dei samsvarsbøyde svake partisippa som meir akseptable enn dei ikkje-samsvarsbøyde svake partisippa (figur 2). Dataa til dei ikkje-samsvarsbøyde partisippa er også meir spreidde, noko som kan vitne om større variasjon frå respondentane si side.

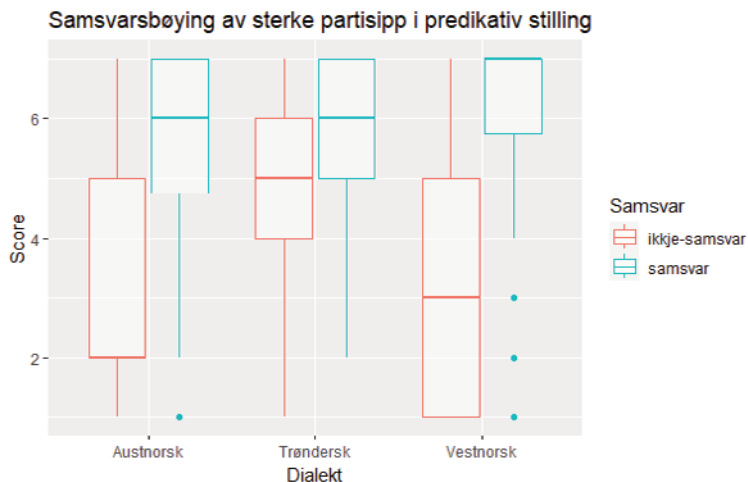
Alle dialektgruppene vurderer også, i tråd med skriftregelen, dei sterke samsvarsbøyde partisippa som meir akseptable enn dei ikkje-samsvarsbøyde sterke partisippa (figur 3). Likevel skil trønderane seg ut, og dei vurderer ikkje-samsvarsbøyde sterke partisipp med ein median på 5 og med nokså lite spreiding av dataa. Dette viser at trønderane med stor semje, aksepterer den norma som ikkje er fastsett for ikkje-samsvarsbøyde sterke partisipp. Her viser kanskje mangelen på samsvarsbøying i den trønderske dialekta seg att. Dette kjem fram i vurderinga av dei sterke partisippa der trønderane aksepterer former som *Boka er lese** på nesten lik linje med former som *Boka er lesen*.

Figur 1: Respondentane si vurdering på ein Likert-skala frå 1–7 av samsvarsbøygde og ikkje-samsvarsbøygde svake partisipp i predikativ stilling. Den tjukke linja viser medianskåren, boksen rundt viser dataspreiinga og den loddrette linja viser ytterpunktta.

Figur 2: Respondentane si vurdering av samsvarsbøygde og ikkje-samsvarsbøygde svake partisipp i predikativ stilling sortert etter dialekttilhøyrse. Den tjukke linja viser medianskåren, boksen rundt viser dataspreiinga og den loddrette linja viser ytterpunktta.

Figur 3: Respondentane si vurdering av samsvarsbøygde og ikkje-samsvarsbøygde sterke partisipp i predikativ stilling sortert etter dialekttilhøyrse. Den tjukke linja viser medianskåren, boksen rundt viser dataspreiinga og den loddrette linja viser ytterpunktta.

5.2. Statistiske analysar frå akseptabilitetsvurderingsstudien

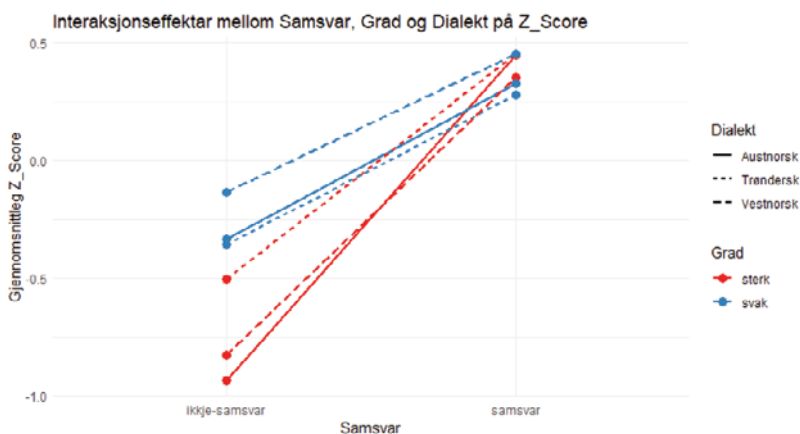
For å handtere skåringa til respondentane i akseptabilitetsvurderingsstudien blir det brukt ein lineær blanda modell (R Core Team, 2021). Responsvariabelen er respondentskåringa, altså tala frå 1–7, som er blitt gjort om til z -skår. Den blanda modellen i tabell 4 ser på z -skåren og korleis interaksjonen mellom samsvar, grad og dialekt som fast effekt påverkar skåringa til respondentane. I tillegg blir deltakar og setning lagt til som tilfeldige konstantledd i modellen. Dette gjer at modellen tek omsyn til individuelle forskjellar hos respondentar og i setningar. Visualiseringa av den blanda modellen i figur 4 viser at respondentane føretrekker dei samsvarsbøygde svake partisippa framfor dei ikkje-samsvarsbøygde svake partisippa. I den blanda modellen i tabell 4 har konstantleddet ($E = -0.93539$, $p < 0.001$) ein negativ verdi som tyder på at akseptabiliteten for ikkje-samsvarsbøyning av sterke partisipp hos respondentane med austnorsk dialekt er låg. Den trønderske dialektta viser ein positiv hovud-effekt ($E = 0.43298$, $p > 0.05$), og det kan tyde på at respondentane med trøndersk dialekt, uavhengig av grad eller samsvar, aksepterer ikkje-samsvarsbøygde former i større grad enn det dei respondentane med austnorsk eller

Tabell 4: Resultata frå den blanda modellen til akseptabilitetsvurderingsstudien med trevegsinteraksjon mellom samsvar, grad og dialekt.

Tilfeldig effekt		Varians	Std.avvik	
Deltakar (Konstantledd)		0.1202	0.3486	
Sening (Konstantledd)		0.1280	0.3578	
Restledd		0.5080	0.7127	
Faste effektar				
Konstantledd: Samsvar: ikkje-samsvar, Grad: sterk, Dialekt: Austnorsk		Estimat	Std.feil	P
Samsvar: samsvar, Grad: sterk		-0.93539	0.16399	2.51e-07 ***
Samsvar: ikkje-samsvar, Grad: svak		1.38591	0.19870	1.99e-08 ***
Dialekt: Trøndersk		0.60002	0.19870	0.00043 **
Dialekt: Vestnorsk		0.43298	0.17733	0.01536 *
Dialekt: Vestnorsk		0.10825	0.11231	0.33611
Samsvar: samsvar, Grad: svak		-0.72393	0.28101	0.01377 *
Samsvar: samsvar, Dialekt: Trøndersk		-0.43117	0.14690	0.00335 **
Samsvar: samsvar, Dialekt: Vestnorsk		-0.20517	0.09304	0.02750 *
Grad: svak, Dialekt: Trøndersk		-0.45219	0.14690	0.00210 **
Grad: svak, Dialekt: Vestnorsk		0.09579	0.09304	0.30330
Samsvar: samsvar, Grad: svak, Dialekt: Trøndersk		0.40364	0.20775	0.05210
Samsvar: samsvar, Grad: svak, Dialekt: Vestnorsk		0.12709	0.13158	0.33418
Signifikansnivå: 0 **** 0.001 *** 0.01 ** 0.05 * 0.1 ' ' 1				

vestnorsk dialekt gjer. I figur 4 ser ein også korleis dei trønderske respondentane vurderer ikkje-samsvarsbøygde sterke partisipp med ein mindre negativ z-skår enn det respondentane frå dei to andre dialektene gjer. Når det gjeld dei vestnorske dialektbrukarane, er dei fleste av effektane ikkje signifikante. Dette kan tyde på at respondentane med vestnorsk dialekttilhørsle viser ganske lik aksept for samsvarsbøyging som det dei austnorske respondentane gjer. Respondentane med vestnorsk og austnorsk dialekttilhørsle ser altså ut til å ha ganske lik aksept for samsvarsbøygde former. Derimot viser respondentane med trøndersk dialekttilhørsle ein annan aksept for samsvarsbøygde former.

Figur 4: Visualisering av den blanda modellen med interaksjonseffektar mellom samsvar, grad og dialekt.

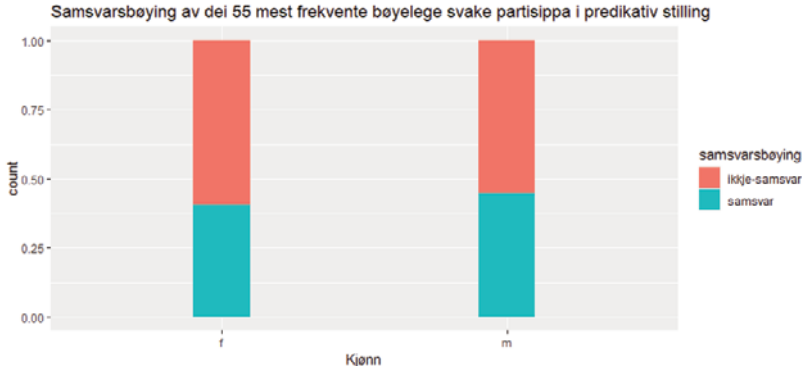
5.3. Resultat frå korpusstudiet

Figur 5 viser at tekstane i Nynorsktekstkorpuset har litt meir førekomst av ikkje-samsvarsbøygde enn samsvarsbøygde svake partisipp som blir bøygd etter kjønna.

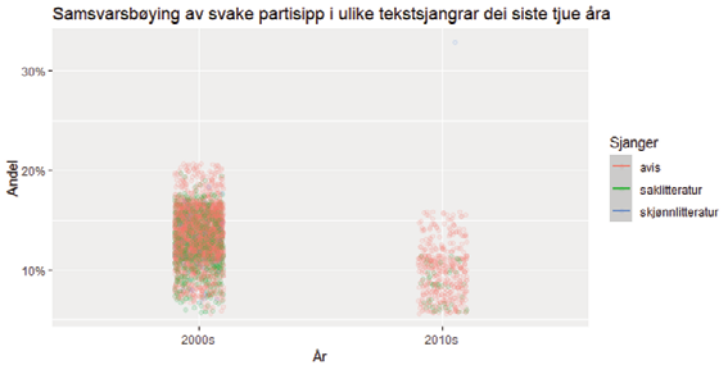
I Figur 6 ligg også delen samsvarsbøygde svake partisipp i ulike tekstsjangrar frå 2000- og 2010-talet på rundt 20 prosent. Dette understrekar at tekstane i tekstkorpuset har ei overvekt av ikkje-samsvarsbøygde svake partisipp.

Figur 6: Bruken av samsvarsbøygde svake partisipp i tekstar i løpet av dei siste

Figur 5: Resultat frå korpusstudien og tekstskrivarane si handtering av samsvarsbøygde og ikkje-samsvarsbøygde svake partisipp etter han- og hokjønn i predikativ stilling.

tjue åra.

5.4. Statistisk analyse frå korpusstudien

Eg bruker logistisk regresjonsmodell ved hjelp av glm-funksjonen i R (R Core Team 2021) til å analysere dataa frå korpuset. Samsvarsbøying er gjort om til binære verdiar, der 0 er ikkje-samsvar og 1 er samsvar. Modellen baserer seg på dei til saman 4129 datapunkta. Desse er fordelte på 63 datapunkt for skjønnlitteratur, 841 datapunkt for saklitteratur og 3225 datapunkt for avis. Sidan dataa er skeivt fordelte mellom tekstsjangrane, brukar eg vekta logistisk regresjon for å justere skeivfordelinga. Ved å bruke vekta logistisk regresjon gir ein meir vekt

til skjønnlitteratur og tidsskriftsjangeren. På denne måten blir estimeringane mindre påverka av alle datapunkta frå avissjangeren.

Tabell 5: Resultat frå logistisk regresjonsmodell for dei svake partisippa i korpusstudien.

Koeffisientar	Estimat	Std.feil	z value	P	
Avis (Konstantledd)	-0.5485	0.2754	-1.992	0.0464	*
Saklitteratur	1.2275	0.4799	2.558	0.0105	*
Skjønnlitteratur	1.9955	0.9449	2.112	0.0347	*

Signifikansnivå: 0 '****' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1

Koeffisientane i tabell 5 viser log-odds for samsvarsbøying i avis, saklitteratur og skjønnlitteratur der avis er konstantleddet. Sidan avissjangeren viser eit negativt estimat ($E = -0.5485$, $p < 0.05$), kan dette tyde på lågare sannsyn for samsvarsbøying i denne sjangeren. Saklitteratur ($E = 1.2275$, $p < 0.05$), har ein høgare log-odds for samsvarsbøying enn det avissjangeren har. Dette tyder på at denne sjangeren har større sannsyn for samsvarsbøying enn avissjangeren. Koeffisienten for skjønnlitteratur ($E = 1.9955$, $p < 0.05$) viser at log-oddsen for samsvarsbøying er enda høgare i denne sjangeren enn i avissjangeren. Alle sjangrane har signifikante p -verdiar som kan vitne om at denne effekten sannsynlegvis ikkje er tilfeldig. Denne statistiske modellen viser altså at både saklitteratur og skjønnlitteratur har signifikant høgare sannsyn for samsvarsbøying samanlikna med avissjangeren.

6. Diskusjon og avslutning

Akseptabilitetsvurderingsstudien og korpusstudien måler to forskjellige språkoppfatningar, og desse to delstudiane kombinerer internaliserte normer og fastsette normer. Dette kan bidra til å enklare sjå samspelet mellom dei to normene i praksis. Slike målingar kan også gi betre innblikk i om ei fastsett norm er internalisert hos språkbrukarane eller ikkje.

I akseptabilitetsvurderingsstudien vurderer respondentane dei svake samsvarsbøygde partisippa som meir akseptable enn dei ikkje-samsvarsbøygde svake partisippa. Sjølv om det er valfritt kva form ein bruker, føretrekk respondentane den samsvarsbøygde forma, altså *Hytta er bygđ* framfor *Hytta er bygt*. Det er også ei ganske stor spreieing i dataa for dei ikkje-samsvarsbøygde svake partisippa, og dette kan tolkast som ei usemje i respondentgruppa om kor akseptabel denne forma er.

Det kan vere fleire grunnar til denne usemja, og ein av grunnane kan vere at fleire kanskje ikkje er klar over at regelen om valfri samsvarsbøyging eksisterer i det heile. Berg (1999, s. 106) hevdar også at kompetansen om valfridom er nokså låg hos språkbrukarane, og at valfridom eksisterer meir i teorien enn i praksis. Dette kan forklare kvifor respondentane frå alle dei tre dialektområda vurderer samsvarsbøygde former som meir akseptable enn ikkje-samsvarsbøygde former, nett fordi dei ikkje er klar over at denne valfridomen eksisterer.

Dei vestnorske og trønderske respondentane vurderer den forma av svake partisipp som ligg lengst unna talemålet som meir akseptabel enn den talemålsnære forma. Kan hende er dei meir vande med å lese den samsvarsbøygde forma i tekst. Kanskje ser vi her eit tilfelle der fastsette normer, som ein er vand med å lese eller har lært på skulen, påverkar vurderingane i større grad enn det talemålet gjer. Samtidig viser korpusstudien at tekstskrivarane i avissjangeren brukar flest ikkje-samsvarsbøygde former. Viss dette går att i fleire studiar med større datamateriale og fleire tekstsjangrar, møter nynorskbrukarane truleg flest ikkje-samsvarsbøygde former i aviser. Då speglar ikkje nødvendigvis den føretrekte samsvarsbøygde forma i akseptabilitetsvurderingane det respondentane sjølv er vande med å lese i aviser.

Dersom vi berre ser på dei trønderske respondentane, vurderer dei fastsette ukorrekte former som akseptable former. Dei vurderer dei sterke ikkje-samsvarsbøygde partisippa som ganske akseptable. Dataspreiinga er også liten, noko som kan vitne om stor semje hos respondentane. Desse respondentane viser også mindre varians i akseptabiliteten til den ukorrekte fastsette forma av ikkje-samsvarsbøygde sterke partisipp (figur 3) enn til den korrekte fastsette forma av ikkje-samsvarsbøygde svake partisipp (figur 2). Dei er meir samde i vurderinga om å akseptere det fastsette ukorrekte ikkje-samsvarsbøygde sterke partisippet, enn det fastsette korrekte ikkje-samsvarsbøygde svake partisippet. Dette kan tyde på at det ein les i tekst ikkje nødvendigvis speglar akseptabilitetsvurderinga til respondentane. Figur 3 viser samtidig at trønderane aksepterer det fastsette korrekte samsvarsbøygde sterke partisippet i større grad enn det ukorrekte ikkje-samsvarsbøygde sterke partisippet, noko som kan bety at dei trønderske respondentane likevel aksepterer rettskrivingsnorma.

Det er vanskeleg å fastslå kva denne avvikande akseptabilitetsvurderinga til dei trønderske respondentane kjem av. Kanskje kjem denne vurderinga av tilfeldigheiter, sidan det er så få respondentar som rapporterer om trøndersk dialekt (9) samanlikna med austnorske (17) og særleg vestnorske respondentar (107). Ein treng ei større respondentgruppe med trøndersk dialekttilhørsle for å kunne trekke konklusjonar utifrå akseptabilitetsvurderingane.

Dataa frå korpusstudien viser cirka like mykje bruk av både samsvarsbøyge og ikkje-samsvarsbøyge former. Likevel er det ei lita overvekt av ikkje-samsvarsbøyge former. Når ein deler dataa i sjangrar, viser figur 6 at tekstane berre har rundt 20 % med samsvarsbøyge former. Samtidig, når ein skil mellom dei tre tekstsjangrane, viser den statistiske analysen i tabell 5 at avissjangeren sannsynlegvis har fleire ikkje-samsvarsbøyge svake partisipp enn dei to andre tekstsjangrane. Det er ikkje klart om dette er på grunn av den skeive fordelinga av tekstsjangrar, og andre moglege forklaringar kan vere kortare tid til tekstrevisjon og refleksjon rundt valfri form i avisredaksjonar enn hos forlag.

I resultatane frå akseptabilitetsvurderingane ser det ut til at talemålet ikkje nødvendigvis spelar ei like stor rolle i språkoppfatninga til respondentane i akseptabilitetsvurderingsstudien. Språkrådet (2001, s. 4) har som mål at dei fastsette normene etter kvart skal bli internaliserte hos kvar enkelt språkbrukar. Resultata frå denne akseptabilitetsvurderingsstudien viser likevel ein god del variasjon i vurderingane når det gjeld regelen om valfri samsvarsbøyge av svake partisipp i predikativ stilling. Det at talemålet ikkje påverkar respondentane si vurdering i like stor grad som ein kanskje skulle tru, vitnar om at dei fastsette normene om valfri samsvarsbøyge ikkje er internaliserte hos desse respondentane. Dette er til trass for at normene er utforma med tanke på å ivareta eit talemålsnært skriftspråk.

Korpusstudien i kombinasjon med akseptabilitetsvurderingsstudien viser skilnader i oppfatninga og handteringa av svake partisipp i predikative stillingar. I korpusstudien blir begge formene brukte, sjølv om dei ikkje-samsvarsbøyge svake partisippa blir brukt noko meir enn dei samsvarsbøyge svake partisippa. Avissjangeren skil seg ut som den sjangeren med flest ikkje-samsvarsbøyge partisipp. Dette er også i tråd med forventningane om at tekstskrivarane har eit mykje meir gjennomtenkt forhold til valfri samsvarsbøyge enn det respondentane i akseptabilitetsvurderingane har. I akseptabilitetsvurderingsstudien føretrekk alle respondentane, uavhengig av dialekttilhørsla, det samsvarsbøyge svake partisippet i større grad enn det ikkje samsvarsbøyge. Dette kan tyde på at den fastsette norma om valfri samsvarsbøyge av svake partisipp ikkje er internalisert i like stor grad hos respondentane som hos tekstskrivarane. Helset (2016, s. 146–148) hevdar at ei språkform ikkje er valid dersom ho ikkje er internalisert hos språkbrukarane. Resultata i denne studien tyder på at den fastsette norma om valfri samsvarsbøyge av svake partisipp i predikative stillingar ikkje er valid, sidan ho ikkje er internalisert hos respondentane.

Litteratur

- AA, L.I. & Harstad, O. (2023). *Elevtekstanalyser. Nye tilnæringer*. Universitetsforlaget.
- Bartsch, R. (1987). *Norms of Language. Theoretical and Practical Aspects*. London: Longman.
- Bates, D., Mächler, M., Bolker, B. & Walker, S. (2015). Fitting Linear Mixed-Effects Models Using lme4. *Journal of Statistical Software*, 67(1), 1–48. 10.18637/jss.v067.i01
- Berg, C. M. (1999). «La oss skrive slik det er naturlig og behagelig.» Om kjennskap og haldningar til den heterogene skriftnorma hos nokre avgangselevar i vidaregåande skule. Upublisert hovudoppgåve, Universitetet i Bergen.
- Bross, F. (2019 a). Acceptability ratings in Linguistics: A Practical Guide to Grammaticality Judgments, Data Collection, and Statistical Analysis. Version 1.02. Mimeo. <http://www.fabianbross.de/acceptabilityratings.pdf>
- Bross, F. (2019 b). Using Mixed Effect Models to Analyze Acceptability Rating Data. Version 1.0. Mimeo. www.fabianbross.de/mixedmodels.pdf
- Brunstad, E. (2009). Kva er god nynorsk språkføring? I Omdal, H. & Røsstad, R. (red.), *Språknormering- i tide og utide?* (s. 91–108). Novus forlag.
- Brunstad, E. (2000). Språknormer som forskingsobjekt. Refleksjonar kring språknormomgrepet og språknormforskninga. I Brodersen, R. B. (red.) & Kinn, T. (red.), *Språkvitskap og vitskapsteori. Ti nye vitskapsteoretiske innlegg*. (s.46–68). Ariadne forlag, Larvik.
- Faarlund, J. T. & Lie, S. & Vannebo, K. I. (1997). *Norsk referansegrammatikk*. Universitetsforlaget: Oslo.
- Field, A. (2018). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics* (5.utg.). SAGE.
- Helset, S. 2016. *Tilhøvet mellom konservative, moderate og radikale former i nynorsk – ein studie av nynorskskrivaren sine språklege intuisjonar og val*. *Maal og Minne* 1 (2016): 141–172
- Johannessen, J. B. (2003). Innsamling av språklige data: Informanter, introspeksjon og korpus. I J. B. Johannessen (Red.), *På språkjakt*. (s. 133-171). Unipub forlag.
- Kinn, T. 2013. *Nynorskrettskrivinga av 2012*. https://www.researchgate.net/publication/303372898_Nynorskrettskrivinga_av_2012
- Lenth, R. V., Buerkner, P., Giné-Vázquez, I., Herve, M., Jung, M., Love, J., Miguez, F., Riebl, H. & Singmann, H. (2022). emmeans: Estimand Marginal Means, aka Least-Squares Means. R package version 1.8.0. <https://CRAN.R-project.org/package=emmeans>

- R Core Team. (2021). R: A language and environment for statistical computing. R Foundation for statistical Computing, Vienna, Austria. URL <https://www.R-project.org/>. R version 4.1.1 (2021-08-10)
- Røstad, R. (2008). Språkkoppfatningar og sosiolingvistikken. Målbryting, (9), 7-33. <https://doi.org/10.7557/17.4796>
- Sandstedt, J. J. (2022). Upublisert studie: A survey of Sunnmøre participial agreement.
- Sandøy, H. (1988). *Samsvarsbøying av adjektiv og perfektum partisipp i norske dialekter*. Redigert av Bjørkum, A. & Borg, A. Universitetsforlaget: Oslo.
- Språkrådet. (2021, 09. desember). Retningslinjer for normering av bokmål og nynorsk. <https://sprakradet.no/wp-content/uploads/retningslinjer-for-normering-2021-nynorskversjon.pdf>
- Velle, I.H. (2016). Partisippkongruens og formelle subjekt i herøydialekta: ein dialektsyntaktisk studie. [Masteroppgåve]. NTNU. <http://hdl.handle.net/11250/2403290>
- Vikør, L. S. (1994). *Språkplanlegging: prinsipp og praksis*. Novus forlag: Oslo.
- Wickham H, Averick M, Bryan J, Chang W, McGowan LD, François R, Grolemund G, Hayes A, Henry L, Hester J, Kuhn M, Pedersen TL, Miller E, Bache SM, Müller K, Ooms J, Robinson D, Seidel DP, Spinu V, Takahashi K, Vaughan D, Wilke C, Woo K, Yutani H (2019). “Welcome to the tidyverse.” *Journal of Open Source Software*, 4(43), 1686. doi:10.21105/joss.01686.
- Winter, B. (2019). *Statistics for linguistics an introduction using R*. Routledge.

Summary

This article investigates how optional agreement in weak participles in predicative form in Nynorsk language is perceived and handled, using a combination of acceptability judgement tasks and text corpus studies. Vikør (1994, p. 66-68) explains that an established norm is an objective language perception that is adopted by a language authority, while an internalised norm is a subjective language perception that varies from person to person. The article examines whether the established norm of optional agreement in weak participles in predicative form has been internalised by the language users or not. The article uses the results from the acceptability judgement tasks and corpus studies to analyse how the Nynorsk language users perceive and handle this optional grammatical pattern. The study focuses on the optional agreement of weak participles in predicative positions, which varies across Norwegian

dialects (Sandøy, 1988, p. 85). The study shows that the respondents in the acceptability judgement task accept the agreed form to a greater extent than the non-agreed form, while the text writers in the corpus study exhibit equal usage of both agreed and non-agreed forms.

Berit Fjermestad
Høgskulelektor, Høgskulen på Vestlandet
Røyrgata 6, 6856 Sogndal
beritfjermestad@gmail.com

Vedlegg

Tabellar og figurar frå akseptabilitetsvurderingsstudien

Setningane i akseptabilitetsvurderingsoppgåvene

Liste	Nummer	Setning	Tilstand	Tilfeldig nummer
4	4	4	4	4
	4	2e	fyllesetting	0,82006287
	4	4a	predikativ, ikkje-samsvar, sterk	0,24339366
	4	4a	fyllesetting	0,79636643
	1	3f	attributt, ikkje-samsvar, sterk	0,18119651
	6	4e	fyllesetting med feil	0,87130501
	5	2g	predikativ, ikkje-samsvar, svak	0,40506465
	4	4d	fyllesetting med feil	0,25902239
	8	2f	predikativ, ikkje-samsvar, sterk	0,29359722
	3	1e	predikativ, samsvar, svak	0,66266625
	6	2b	attributt, samsvar, svak	0,1108071
	6	3g	attributt, samsvar, sterk	0,2624596
	1	2h	predikativ, ikkje-samsvar, svak	0,89227056
	7	1f	predikativ, ikkje-samsvar, sterk	0,42524166
	3	3a	fyllesetting	0,72815108
	7	3b	attributt, ikkje-samsvar, svak	0,8132458
	7	2d	fyllesetting	0,60623579
	5	3e	fyllesetting med feil	0,54395733
	4	1g	predikativ, samsvar, sterk	0,64781739
	4	1g	predikativ, samsvar, svak	0,5663911
	4	1g	predikativ, ikkje-samsvar, svak	0,75192063
	4	1g	fyllesetting	0,57934084
	4	1g	fyllesetting med feil	0,16387431
	4	1g	attributt, ikkje-samsvar, sterk	0,62435692
	4	1g	attributt, ikkje-samsvar, svak	0,82857826
	4	1g	attributt, samsvar, svak	0,78069495
	4	1g	fyllesetting	0,80714324
	4	1g	fyllesetting	0,71487716
	4	1g	fyllesetting med feil	0,67158725
	4	1g	fyllesetting	0,49891722
	4	1g	fyllesetting	0,73660504
	4	1g	fyllesetting	0,90920857
	4	1g	predikativ, ikkje-samsvar, sterk	0,53852907
	4	1g	fyllesetting	0,0520293
	4	1g	predikativ, samsvar, sterk	0,53909824

2	1c	Ei nyoppfunnen pille kan stoppe sjukdommen.	attributt, samsvar, sterk	0,61462756
	fyl141	Det er på tide å sjå over planane.	fylsetning	0,39166936
	fyl150	Figuren viser kompensasjonsgrada før skatt.	fylsetning	0,56622875
5	1b	Det bur i ei leigt hytte.	attributt, ikkje-samsvar, svak	0,20055253
	fyl146	Ein ser at huset er forfalle.	fylsetning	0,12151109
1	1a	Ho koyrer ein stole bil.	attributt, ikkje-samsvar, sterk	0,41317511
	fyl138	Han svingar ut på hovudvegen utan å sjå seg for.	fylsetning	0,39486627
	fyl124	Plantene veks best i skuggen.	fylsetning	0,39187352
	fyl157	Det er unvisamt eit problem ved flytting.	fylsetning	0,90949948
	fyl159	Ho er ansvarleg for prosjektet.	fylsetning	0,99402253
6	1d	Ei godkjend utdanning gir han gode framidsutsikter.	attributt, samsvar, svak	0,93005738
	fyl142	Laget kan sjå fram til seriestart med stor sjølvtrillit.	fylsetning	0,21190178
5	4c	Ein frosen fiskefilet bør tinas langsamt.	attributt, samsvar, sterk	0,02619851
7	4g	Pasienten blir meir og meir nedbroten.	predikativ, samsvar, sterk	0,04929487
2	4f	Han blir spurt ut om hendinga.	predikativ, ikkje-samsvar, svak	0,46358742
8	1h	All frukta er øydelagd.	predikativ, samsvar, svak	0,74746449
	fyl145	Det gir eit smitt på rundt 280 betalande.	fylsetning	0,70154695
	Deira pompøse gjerrighet er inga overraskning på nokon.	0,80990037		
	fyl152	Samtlege veit at ho strauk til eksamen.	fylsetning med feil	0,2877033
	fyl166	Vi trur vi kan hjelpe mange familiar framover.	fylsetning	0,50176364
	fyl139	Festen finne stad på hotellet.	fylsetning med feil	0,97140023
3	4h	Byen er skild med ei elv.	predikativ, samsvar, svak	0,36417455
	fyl155	Kunstnarane er inhabile i saka.	fylsetning	0,654365
8	4b	Han er ein skilt mann.	attributt, ikkje-samsvar, svak	0,43997444
	fyl143	Avgangen hennar kjem overraskande på dei fleste.	fylsetning	0,34286161
3	2c	I hjørnet står ein utsliten sofa.	attributt, samsvar, sterk	0,28504649
8	3d	Ferieøya er ein bortgøymd skatt.	attributt, samsvar, svak	0,13104126
2	3h	Denne vegen er ulovleg bygd.	predikativ, samsvar, svak	0,54274599
	fyl154	Ho sender ein søknad i morgon.	fylsetning	0,65511883
2	2a	Det har ein nedgrave oljetank i kjellaren.	attributt, ikkje-samsvar, sterk	0,33015177

Figur 1: Valfri samsvarsbøying av svake partisipp i predikativ stilling

```
samsvarB %>% filter(Grad %in% c("svak"), Samsvar %in% c("samsvar", "ikkje-
samsvar"), Stilling %in% c("predikativ")) %>%
ggplot(aes(x = Grad, y = Score))+
geom_boxplot()+
geom_violin(alpha=.5, color = 'grey')+
facet_wrap(Samsvar~Stilling, ncol = 4)+
labs(title = "Valfri samsvarsbøying av svake partisipp i predikativ stilling")+
scale_x_discrete(name = NULL, breaks = NULL, labels = NULL)
```

Figur 2: Samsvarsbøying av svake partisipp i predikativ stilling

```
samsvarB %>% filter(Dialekt %in% c("Austnorsk", "Trøndersk", "Vestnorsk")) %>%
filter(Grad %in% c("svak")) %>% filter(Stilling %in% c("predikativ")) %>%
ggplot(aes(x = Grad, y = Score))+ geom_boxplot()+
geom_violin(alpha=.5, color = 'grey')+
facet_wrap(Dialekt, Samsvar, Stilling, ncol = 2)+ labs (title = "Samsvarsbøying av
svake partisipp i predikativ stilling")
```

Figur 3: Samsvarsbøying av sterke partisipp i predikativ stilling

```
samsvarB %>% filter(Dialekt %in% c("Austnorsk", "Trøndersk", "Vestnorsk")) %>%
filter(Grad %in% c("sterk")) %>% filter(Stilling %in% c("predikativ")) %>%
ggplot(aes(x = Grad, y = Score))+
geom_boxplot()+
geom_violin(alpha=.5, color = 'grey')+
facet_wrap(Dialekt, Samsvar, Stilling, ncol = 2) + labs (title = "Samsvarsbøying
av sterke partisipp i predikativ stilling")
```

Figur 4: Interaksjonseffektar mellom Samsvar, Grad og Dialekt på Z_Score

```
ggplot(plot_data, aes(x = Samsvar, y = mean_Z_Score, color = Grad, group =
interaction(Grad, Dialekt))) +
geom_line(aes(linetype = Dialekt), size = 1) +
geom_point(size = 3) +
labs(title = "Interaksjonseffektar mellom Samsvar, Grad og Dialekt på Z_Score",
x = "Samsvar",
y = "Gjennomsnittleg Z_Score") +
theme_minimal() +
scale_color_brewer(palette = "Set1") +
theme(legend.position = "right")
```

Tabell 4: Blanda modell med grad, samsvar og dialekt som fast effekt

```
mod4 <- lmer(data = samsvarB, Z_Score ~ Samsvar * Grad* Dialekt + (1|Deltakar) +
(1|Setning))
summary(mod4)
```

Tabellar og figurar frå korpusstudien

Liste over dei 55 mest frekvente bøyelege svake partisippa

	partisipp	antall	prosent
1	lagt	966	3.3685532
2	gjort	901	3.1418907
3	bygd	759	2.6467204
4	sendt	700	2.4409806
5	bedt	500	1.7435576
6	lagd	279	0.9729051
7	kjent	262	0.9136242
8	gjord	225	0.7846009
9	stengt	216	0.7532169
10	dømt	170	0.5928096
11	utarbeidd	166	0.5788611
12	meldt	157	0.5474771
13	kjend	156	0.5439900
14	fødd	151	0.5265544
15	stengd	139	0.4847090
16	send	137	0.4777348
17	bygt	137	0.4777348
18	selt	130	0.4533250
19	planlagt	128	0.4463507
20	eigd	124	0.4324023
21	nådd	121	0.4219409
22	godkjent	117	0.4079925
23	seld	109	0.3800955
24	vald	95	0.3312759
25	valt	94	0.3277888
26	dømd	83	0.2894306
27	nemnt	82	0.2859434
28	køyrt	76	0.2650207
29	avgjort	71	0.2475852
30	kledd	70	0.2440981
31	leidd	68	0.2371238
32	tilsett	66	0.2301496
33	sagt	63	0.2196883

34	snudd	62	0.2162011
35	tent	61	0.2127140
36	meld	60	0.2092269
37	køyrd	57	0.1987656
38	øydelagt	56	0.1952784
39	følgd	54	0.1883042
40	godkjend	53	0.1848171
41	nemnd	52	0.1813300
42	spreidd	52	0.1813300
43	øydelagd	50	0.1743558
44	bestemt	49	0.1708686
45	skadd	46	0.1604073
46	planlagd	44	0.1534331
47	offentleggjort	44	0.1534331
48	sprengt	42	0.1464588
49	følgd	42	0.1464588
50	forklart	38	0.1325104
51	født	37	0.1290233
52	forbode	37	0.1290233
53	grunnlagt	35	0.1220490
54	pålagt	33	0.1150748
55	skilt	32	0.1115877

Figur 5: Samsvarsbøying av dei 55 mest frekvente bøyelege svake partisippa i predikativ stilling

```

korporus_00_10 %>%
  filter(bøyeleg.x %in% c("TRUE"), kjønn_samsvar %in% c("samsvar", "ikkje-
samsvar")) %>%
  ggplot(aes(x = kjønn, fill = samsvarsbøying.x))+
  geom_bar(stat = 'count', position = 'fill', width = 0.2)+
  labs(title = "Samsvarsbøying av dei 55 mest frekvente bøyelege svake partisippa
i predikativ stilling", x = "kjønn", y = "count")

```

Figur 6: Samsvarsbøying av svake partisipp i ulike tekstsjangrar dei siste tjue åra

```

korpus_00_10 %>%
  group_by(genre) %>%
  mutate(nrows = n()) %>%
  filter(nrows >= 49) %>%
  ggplot(aes(x = decade, y = kjønn_samsvar_rate_år, color = genre)) +
  geom_jitter(width = .1, height = .03, alpha = .1) +
  geom_smooth(method = "lm") +
  scale_y_continuous(labels = percent) +
  labs(title = "Samsvarsbøying av svake partisipp i ulike tekstsjangrar dei siste
tjue åra",
       x = "År",
       y = "Andel",
       color = "Sjanger")

```

Tabell 6: Logistisk regresjonsmodell

```

modell <- glm(samsvarsbøying.x ~ genre, data = test_data, family = binomial,
weights = weights)
summary(modell)

```